

TAMPEREEN YLIOPISTO

Ulla Käyhkö

INKERI LEHTINEN JA STALINISMI SKP:SSA

Lehtisen elämä ja erityisesti osallistuminen SKP:n johdon 1960-luvun stalinismikeskusteluun (1960-1968)

Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2005

Tiivistelmä

Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos

KÄYHKÖ, ULLA; Inkeri Lehtinen ja stalinismi SKP:ssa : Lehtisen elämä ja erityisesti osallistuminen SKP:n johdon 1960-luvun stalinismikeskusteluun (1960-1968)

Pro gradu -tutkielma 144 s.

Historia

Lokakuu 2005

Inkeri Lehtinen (1908-1997) oli, laskentavasta riippuen, yli 30 vuoden ajan (1939-1969) SKP:n johtohenkilöihin kuuluva kommunisti. Hän oli punaorpojen sukupolven kasvatti, jonka kokemusmaailmaan ja aatteeseen kansalaissota oli vaikuttanut lähtemättömästi. Lisäksi hänen kotitaustansa oli vahvasti vasemmistolainen, eikä hän olisi muuta aatetta kuin marxismi-leninismien, voinut valitakaan joutumatta ristiriitaan lähiympäristönsä kanssa. Aatteesta tuli hänen vakaumuksensa ja työnsä. Lehtinen aloitti varsinaisen puolueuransa Neuvostoliitossa ja eli siellä Stalinin suomalaiskommunistien tuhon vuonna 1937. Tuolloin Lehtinen joutui tekemään selvityksen isänsä väitetystä puoluevastaisesta toiminnasta. Isä teloitettiin todennäköisesti 1937.

Stalinismiksi kutsuttua ilmiötä tarkastellaan Inkeri Lehtisen suhteen ja kautta kahtalaisesti: mitä se SKP:ssa tarkoitti ja mitä he itse sillä tarkoittivat. Kysymys oliko Inkeri Lehtinen stalinisti, antaa näkökulman suomalaisen kommunismin aatteelliseen maisemaan 1960-luvulla. Samalla se näyttää kaksi erilaista tapaa suhtautua stalinismiksi väitettyyn ilmiöön. Asiasta haluttiin joko keskustella avoimesti ja jopa julkisuudessa, niin teki pääasiassa nuorempi sukupolvi, joka ei ollut ollut omakohtaisesti osallinen asiaan. Toinen tapa oli tukeutua neuvostoselelyksiin stalinismin suhteen, jolloin se käsiteltiin henkilön- tai yksilönpalvelontaan suppeasti kuuluvaksi ilmiöksi, johon NKP tai SKP puolueena ja ideologisesti ei ollut osallinen tai ei ainakaan siinä vahingoittunut. Näin teki pääasiassa illegaalisen kauden sukupolvi. Stalinin joukkoterrori ja oikeudenloukkaukset olivat mahdollisia vallankeskityksen vuoksi; syyllinen oli lähestulkoon yksin Stalin. Stalinin marxilaisuutta ei toisaalta haluttu ideologisesti kyseenalaistaa, koska se olisi väistämättä johtanut laajoihin ideologisiin selvityksiin, eikä puoluekaan olisi voinut jäädä koskemattomaksi. Tällöin oma elämäntyö olisi saanut liian suuren särön. Näin oli Inkeri Lehtisen kohdalla.

Henkilöpalvelontaselitysmalli kuvastaa SKP:n tukeutumista ja alamaisuutta Neuvostoliiton ja NKP:n politiikalle, koska asia tuon mallin mukaan NKP:ssa selitettiin. Avoimuus stalinismin selittämisessä taas jakoi puolueen muutosvoimia ja sen vastustajia sukupolvinäkökannan lisäksi, julkisesti asiasta eivät ns. stalinistit halunneet puhua. Jos omaksuttiin henkilöpalvelontamalli, vastustettiin yleensä puolueen "uudistamista" ohjelmakysymyksissä, joista tärkeimpiä oli valtion demokratian astetta kuvaava käsite eli proletariaatin diktatuuri ja kansallinen tie sosialismiin. Jos asia nähtiin henkilöpalvelonnan lisäksi moniselitteisenä: epäitsenäisyytenä suhteessa veljespuolueisiin, avoimen keskustelun puutteena, sivistyneistön syrjintänä, aatteellisena puhdasoppisuutena, julkisuuden pelkona, oltiin yleensä valmiit irtaantumaan neuvostomallista tulevaa sosialistista Suomea rakennettaessa ja korvaamaan proletariaatin diktatuuri käsitteellä työväenvalta.

Ohjelmakysymysten suhteen Inkeri Lehtinen oli enimmäkseen sentristi, keskitien kulkija, mutta neuvostomallista sosialismin suhteen hän ei halunnut luopua eikä siihen hänen mielestään kuuluvasta proletaarisesta internationalismista. Tšekkoslovakian miehitys katkaisi hänen mahdollisen pohdintansa erilaisista kansallisen (muun kuin neuvostomallin) sosialismin soveltamisista. Keskusteluyhteyden hän halusi aina säilyttää ja karttoi kärjistyksiä. Se oli ominaista hänen luonteelleen ja menettelytavoilleen, jotka luultavasti olivat muokkaantuneet 1930-luvun Neuvostoliitossa varovaisiksi ja ristiriitoja välttäviksi.

Stalinismilla oli puolueen ulkopuolisten kielenkäytössä lievimmilläänkin SKP:ta vähättelevä leima. Näin oli Lehtisenkin suhteen, jonka pitkä elämäntyö ansaitsee muutakin kuin leimatuksi tulemistä. Ei hän koko ikäänsä ollut "stalinisti" eikä kaikissa kysymyksissä, vaikka hänen liiallinen alisteisuutensa NKP:lle vaikuttikin kielteisesti kuvaan kommunisteista Terijoen hallituksesta alkaen.. Neuvostoliitossa käytettiin Stalinin aikana ns. kansanvihollisista takautuvan syyllisyyden käsitettä, joka tarkoitti sitä, että "kansanvihollinen" oli aina ollut petturi ja sittemmin vain paljastunut. Oliko "stalinistikin" kenties jo syntymästään syyllinen? Suomalainen stalinismi oli myös yksi puolueen ulkopuolisten propagoima selitysmalli SKP:n poliittiselle kelvottomuudelle, samaten marxismi-leninismiin. Kun käsite eli ja elää omaa elämäänsä, vailla selkeitä merkityksiä, se vaikeuttaa objektiivisen kuvan hahmottamista SKP:n historiasta sekä siinä toimineista ihmisistä.

SISÄLLYS

Tiivistelmä

I ESIKUVANA NEUVOSTOLIITTO	1
1.1 Hajottiko Stalin SKP:n?	2
1.2 Kysymykset	2
1.3 SKP:n johtohenkilöt	4
1.4 Käytetyistä lähteistä	6
1.5 Avainkäsitteitä	10
1.6 Metodista	12
1.7 Lenin ja Stalin ja käsitteiden kavallus?	13
II AATE JA 60-LUKU	14
2.1 SKP:n lähtökohtia	14
2.2 Marxilaisuuden opista, etupäässä Neuvostoliitossa	15
III ELÄMÄNVAIHEITA	21
3.1 Perhe	21
3.2 Vaiheet koulusta maailmalle	24
3.3 Puolueura	31
3.4 Ammattina vallankumouksellinen	34
3.5 Kansainvälinen suomalainen	38
IV SKP:N JA NKP/NL:N SUHTEET, "VELJESPUOLUEET" – MITÄ PUHUTTIIN JA MISTÄ VAIETTIIN?	40
4.1 SKP:n ja Lehtisen suhde NKP/NL:on johtoon, Hruštšev (1956-1964)	41
4.2 Kiinan ja NL:n suuri polemiikki	49
4.3 Kysymys kommunististen puolueiden itsenäisyydestä ja Jugoslavia	59
4.4 "Oikea kanta" Tšekkoslovakian tapahtumiin	62
V PUOLUE, STALIN JA INKERI LEHTINEN	73
5.1 SKP:n 1960-luvun stalinismikeskustelun virittäjiä	73
5.2 Stalinismi SKP:ssa nähtynä	76
5.2.1 Hruštševin paljastukset henkilöpalvonnasta	76
5.2.2 Syyllisiä etsitään 30-luvun puhdistuksiin	78
5.2.3 Selvitys henkilöpalvonnasta SKP:n 13. edustajakokouksessa	82
5.2.4 Muutosvoimat ja maltilliset	87
5.3 Suomalainen tie sosialismiin	90
5.3.1 Puolueen ohjelmat	90
5.3.2 Rauhanomainen tie sosialismiin	94
5.3.3 Sosialismin mallit, neuvostoliittolainen vai jugoslavialainen?	97

5.3.4 Uuden puolueohjelman valmistelua	103
VI INKERI LEHTISEN KOMMUNISMI	108
6.1 Päätoimittaja Lehtinen	108
6.1.1 Julkisen lehdistökeskustelun aiheet ja Kommunisti-lehti	108
6.1.2 Lehtisen lehti	110
6.2 Tekivätkö neuvostosuhteet Lehtisestä tiedustelijan?	115
6.3 Kommunisti ja ihminen	117
6.3.1 Kommunistisesta ihmiskäsityksestä	117
6.3.2 Tasavertainen kommunistinainen?	119
6.3.3 Kommunisti, stalinisti, ihminen?	123
VII INKERI LEHTISEN STALINISMI	125
VIII ELÄMÄN EHTOO	130
LÄHDELUETTELO	133
BIBLIOGRAFIA	138

I ESIKUVANA NEUVOSTOLIITTO

1.1 Hajottiko Stalin SKP:n?

Inkeri Lehtinen oli Otto Wille Kuusisen ja Mauri Ryömän ohella SKP:n selkeimpiä stalinistityyppisiä, kirjoittaa Timo Vihavainen kirjassaan *Stalin ja suomalaiset*.¹ Mauri Ryömän stalinismi oli ainakin hänen elämänsä loppuvaiheessa kyseenalaista. Miten oli Lehtisen laita? Mitä Vihavaisen mainitsema SKP:n stalinismi mahtoi olla?

Inkeri Lehtistä on kuvailtu harmaaksi eminenssiksi. Hänen on väitetty olleen tiedustelija. Häntä on kuvattu pelkuriksi, joka ei uskaltanut asettua ylempiään vastaan. Huomattavan älykkäänä naisena, lahjakkaimpana sodan jälkeen Neuvostoliitosta palanneena kommunistina on häntä myös pidetty. Ristiriitaiseksi ihmiseksi häntä on myös väitetty. Naisten on, perustelemattomasti, esitetty olleen tunnetusti lojaalimpia kuin miesten, myös kommunistisessa liikkeessä. Pitääkö väite ehkä paikkaansa Lehtisen kohdalla?

Oletuksenani on, että lähtökohdiltaan Inkeri Lehtinen toimi hyvässä uskossa SKP:n ja sosialismiksi ja kommunismiksi käsittämänsä työväenaatteen hyväksi. Matkansa varrella hän tietystä määrin muuttui poliitikoksi. Kansallisbiografian artikkelissa² hänestä käytetään nimitystä ammattivallankumouksellinen, jolla on kielteisiä sivumerkityksiä. Poliitikko on taas kompromissien taitaja ja pelurikin välistä, häneltä saattaa unohtua itse asia tai aate jota hän ajaa pitkäksi tai lyhyeksi aikaa. Puoluepolitiikkaa ja aatetta ei sinänsä tule samaistaa ilmiönä.

Inkeri Lehtinen oli, laskentavasta riippuen, yli 30 vuoden ajan (1939-1969) SKP:n johtohenkilöihin kuuluva kommunisti. Millainen oli hänen tiensä, mitä politiikkaa hän toteutti, palveliko hän sosialismin asiaa niin kuin hän mitä luultavimmin ajatteli tekevänsä vai edesauttoiko hän pikemminkin sosialismin aatteen "rappiota" ollessaan uskollinen ns. reaalisosialismille ja NL:lle? Oliko se stalinismia?

---

¹ Vihavainen 1998, 102.

² Katainen 2004.

Lehtinen oli Terijoen ministeri, punaorpojen sukupolven kasvatti ja sai työväenaatteen sukuperintönä. Yritän ymmärtää yhden ihmisen kautta luunkovan stalinismin ydintä tai sitä ettei sitä ehkä olekaan. Miten tämä mahdollinen stalinismi ilmeni sanoissa ja teoissa?

Minua kiinnostaa se mikä meni vikaan SKP:ssa. Mikä aiheutti puolueriidat ja hajoamisen? Oliko vika aatteessa vai sen toteuttamistavassa? Hajoaminen oli varmasti sidoksissa NKP:n häviämiseen ja koko kansainvälisen kommunistisen liikkeen hajaannukseen, mutta sillä oli sisäiset syynsäkin. Suomalainen stalinismi on yksi selitysmalli.

Ihmisten leimaaminen stalinisteiksi saattaa olla osa SKP:n vähättelyä. Olisiko Lehtinen voinut toimia muulla lailla kuin toimi, kun ottaa huomioon hänen henkilöhistoriansa ja asemansa puolueessa? Lehtinen oli uskollinen Neuvostoliitolle, hän oli hyvin varovainen kannanotoissaan. Oliko varovaisuudella juurensa hänen elämässään 1930-luvun Neuvostoliitosta? Poliitikkaakin tekevät viime kädessä ihmiset. Lehtinen vaikutti osaltaan siihen, että kommunisteista syntyi Suomessa sellainen kuva kuin syntyi. Yksi ihminen ei mitään merkitse puolueessa sanoi pääsihteeri Ville Pessi SKP:n keskuskomitean kokouksessa 21.3. 1965. Puolueen selän taakse saattoi siis piiloutua, toisaalta se vaati tehtyjen päätösten suhteen kurinalaisuutta, jota välistä yhtenäisyydeksiinkin kutsuttiin. Kuka nuo päätökset viime kädessä sitten teki, SKP:n pieni vai suuri piiri vai Neuvostoliiton kommunistinen puolue (NKP)? Onko kollektiivin ja yksilön etujen välillä sovittamaton ristiriita, on ikuinen kysymys. Ihanteen ja käytännön välinen ristiriita on toinen, ikuinen ongelma, joka SKP:ssakin usein koettiin polttavana; pyhittääkö tarkoitus keinot oli eräs ongelman osakysymys. Mikä siinä oli stalinismia? Käytän yksinkertaisuuden vuoksi sanaa pääasiassa ilman lainausmerkkejä.

1.2 Kysymykset

Tutkielmani kysymyksiä ovat:

1. Millainen kommunisti ja ihminen Inkeri Lehtinen oli?
2. Oliko hän stalinisti ja mitä sana hänelle itselleen tarkoitti, missä yhteyksissä asia ilmeni?
3. Mitä sana stalinismi tarkoitti SKP:n johdon puheissa ja keskusteluissa, oliko sillä erilaisia merkityksiä ja miten asia ilmeni?

4. Missä asiayhteyksissä tämä mahdollinen stalinismi ilmeni SKP:n johdossa?

Stalinismiksi kutsuttua ilmiötä tarkastellaan Inkeri Lehtisen suhteen ja kautta kahtalaisesti: mitä se SKP:ssa tarkoitti ja mitä he itse sillä tarkoittivat. Täsmennän kysymyksiä: En tutki SKP:n stalinismia, se on liian laaja aihe, vaan Inkeri Lehtisen stalinismia suhteutettuna SKP:n johdon jäsenten kommentteihin ja ajatuksiin, jotka esiintyivät lähinnä keskuskomiteassa, poliittisessa toimikunnassa ja puoluekokouksissa sekä Kommunisti-aikakauslehdessä. Tällä lailla saadaan kuva erään puolueen johtohenkilön aatteesta ja toisaalta skp:läisten asennoitumisesta ideologisiin kysymyksiin ja NKP/NL:oon erityisesti 1960-luvulla. Aihettahan on eri puolilta tutkittu, mutta Inkeri Lehtistä ei tältä osin. 1960-luvulla Lehtinen oli julkisuudessa näkyvimmillään, hän oli Kommunistin päätoimittaja. Kommunistinen (maailman)liike oli murroksessa ja ilmiö stalinismi kuvasti asiaa ja oli sen osasyynä. Vuosi 1968 on rajapyykkinä, koska tuolloin Tšekkoslovakian miehitys muutti ja jakoi SKP:ta samoin kuin ennestäänkin jakaantunutta kommunistista maailmanliikettä.

Kyseessä ei ole Lehtisen kronologinen elämäkerta. Tutkielmani rakenteen määrää se, että tutkin Inkeri Lehtisen, SKP:n johtohenkilön aatteellista suuntautumista erityisesti 1960-luvulla stalinismi-näkökulman kautta. Ilmiö liittyi niin aatteelliseen ja käytännön työhönkin. Se heijastui ja vaikutti Lehtisenkin toimiin. Suoranaista henkilökohtaista pohdintaa aihepiiristä Lehtiseltä löytyy vähän. Hänen muistiinpanonsa eivät ole tarpeeksi henkilökohtaisia laadultaan, jotta niistä voisi tehdä riittävästi päätelmiä, joten asia pitää suhteuttaa hänen työhönsä ja toimintaansa SKP:ssa ja SKP:n muiden toimijoiden ajatuksiin sekä hänen kirjoituksiinsa aihepiiristä stalinismi laajasti käsitettynä.

Stalinismiin liitettviä käsityksiä:

- Neuvostoliiton "pyhyys", lähinnä sosialismin ja kommunismin aatteen lipunkantajana
- usko Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) erehtymättömyyteen (SKP:n erehtymättömyyteen)
- ilmiön samaistamista henkilöpalvonnaksi ja muiden ilmiöiden rajaamista pois sen piiristä
- NKP:n selityksiin tukeutumista Staliniin liittyvissä selvityksissä
- stalinismi-käsitteen pitämistä ongelmallisena
- proletaarien internationalismin samastamista Neuvostoliiton etujen kanssa

- autoritaarisuutta, dogmaattisuutta, totalitarismia

Stalinismia ilmeni SKP:n johdossa oletettavasti erityisesti NKP:n ja SKP:n suhteissa. Suhde NKP:n ja NL:n johtoon, esimerkiksi Hruštševiin kuvastaa SKP:n neuvostosuhdetta ja Hruštševin esille ottamaan Stalin-kysymykseen suhtautumista. Kysymys kommunististen puolueiden itsenäisyydestä ylipäätään ja suhteessa NKP:hen on yksi iso kysymys. Kiinan ja Neuvostoliiton kommunististen puolueitten erimielisyyksien tulkinta SKP:ssa kuvaa ideologista tilannetta SKP:ssa. Tšekkoslovakian miehitys oli valinnan paikka skp:läisille. Miten henkilöpalvonta käsitettiin? Ideologisista kysymyksistä proletariaatin diktatuuri ja proletaarinen internationalismi, sekä rauhanomainen siirtyminen sosialismin ilmensivät stalinismia siinä miten asiaan suhtauduttiin. Puolueen muutosvaatimusten yhteydessä ohjelmakeskustelu ja lehdistökeskustelu tulevat esille.

Oliko Inkeri Lehtinen stalinisti, täyttikö hän tietyt kriteerit? Tekeekö tämä kysymys ylipäätään oikeutta pitkän elämäntyön tehneelle poliitikolle? Yritän selvittää hänen käyttämänsä puolueliturgian sisältöä. Lehtisen puhe ei ollut niitä vaikeimmin tulkittavia SKP:ssa, mikä ei merkitse että se aina olisi kovin selvää ollut.

Lehtisen elämäkertaluku puolustaa tutkielmassa paikkaansa, koska hänestä ei elämäkertaa ole aiemmin tehty ja siksi, että hänen mahdollinen stalinisminsa on sidoksissa hänen taustastansa. Elämäkerrassa ei mielestäni lähdetä merta edemmäs kalaan, käsitys hänen stalinismistaan jää puutteelliseksi ilman taustoitusta. Siinä kuvastuu myös hänen persoonaansa, joka on arkistolähteiden osalta muuten niukasti valaistavissa. En ole voinut koko vuosisataa tutkielmassani tarkastella, joten elämäkertaluku on välttämätöntä taustaa.

1.3 SKP:n johtohenkilöt

SKP:n johtoon lasken kuuluviksi sekä poliittisen toimikunnan, että keskuskomitean jäsenet, joka on aika laaja piiri ja laajenee vielä muutamiin keskuskomitean kutsuttuihin henkilöihin. Ennen vuotta 1966 lähinnä poliittinen toimikunta teki todelliset päätökset SKP:ssa. Perustelen ottamani henkilöt vertailukohteena Lehtisen mielipiteille lähinnä keskuskomitean kokouksissa siten, että he olivat henkilöitä, joilla oli laaja vaikutusvalta, esim. Jorma Simpura KU:n päätoimittaja ja ohjelmaremontin tekijä, Anna-Liisa Tiekso kansanedustaja.

He kuuluivat "muutosvoimiin" eli "uudistajiin": Anna-Liisa Hyvönen, Into Kangas, Elsa Aaltonen, Aarne Saarinen, Erkki Salomaa, Arvo Hautala, ammattiyhdistysväkeä. Heillä oli usein selkeästi Lehtisen kannasta eriävä kanta ns. stalinismin kysymyksissä.

Käytän enimmäkseen nimitystä muutosvoimat ja säilyttäjät, koska sana uudistaa on kärsinyt inflaation ja tarkoittaa mielestäni nykyään usein jotakin kielteistä

Käytän seuraavassa Ulrich Wagnerin jakoa SKP:n johdosta. Keskuskomitean kokouksen 21.3.65 jälkeen näkyi ensimmäistä kertaa poliittisen toimikunnan jakaantuminen, kun Jorma Simpura (maaliskuusta 1965- poliittisessa toimikunnassa) ja Anna-Liisa Hyvönen (maaliskuu 1965-) ottivat kantaa poliittisessa toimikunnassa, jossa siihen asti vain Saarinen oli esiintynyt "uudistajana" eli muutosvoimana.³

1963 edustajakokouksessa valittu poliittinen toimikunta, joka jakaantui vuonna 1965:

Sentristejä (välittäjän roolissa): Ville Pessi, Leo Suonpää, Hertta Kuusinen, Martti Malmberg, Erkki Tuominen ja Inkeri Lehtinen, jotka 2 viimeainittua olivat taipuvaisia stalinistien suuntaan.

Muutosvoimia: Aarne Saarinen, Anna-Liisa Hyvönen ja Jorma Simpura

Muutosvastustajia eli stalinisteja: Aimo Aaltonen, Oiva Lehto, Lars Junttila, Mirjam Suvanto ja Taisto Sinisalo(1965-).

Lisäksi keskuskomiteassa olivat Markus Kainulainen ja Taisto Sinisalo muutosvastustajien puolella.

1966 valitussa poliittisessa toimikunnassa olivat:

Sentristejä: Ville Pessi, Hertta Kuusinen, Martti Malmberg, Erkki Tuominen ja Inkeri Lehtinen, jotka 2 viimeistä olivat taipuvaisia muutosvastustajien puolelle.

Muutosvoimia: Aarne Saarinen, Erkki Salomaa, Jorma Simpura, Olavi J. Laine, Anna-Liisa Hyvönen, Ossian Sjöman

Muutosvastustajia tai stalinisteja: Taisto Sinisalo, Markus Kainulainen ja väliin Erkki Tuominen ja Inkeri Lehtinen

---

³ Wagner 1971, 30-31.

Tämä jako antaa siitä osviittaa skp:läisten suhtautumista stalinismiin, joka hyvin usein samastuu vuoden 1965 jälkeen muutosvastustukseksi. Ei aina.

1.4 Käytetyistä lähteistä

Inkeri Lehtisen henkilöarkisto on pääarkistolähteeni. Lehtinen luultavasti järjesti itse arkistonsa, näin hän kertoi Marja-Leena Mikkolalle Kulttuurivihkojen haastattelussa.⁴ Voi olettaa että hän järjestäessään sensuroi aineistoaan. Kansan Arkistossa on runsaasti, 56 mapillista aineistoa Lehtisestä, mutta iso osa mappien sisällöstä ei ole Lehtisen omia kirjoituksia vaan erilaisia muistioita jne., lisäksi on runsaasti sanomalehtileikkeitä. Nämä tietysti valottavat Lehtisen mielenkiinnon kohteita, osittain. Aineisto sinänsä on runsas, mutta henkilöhistoriasta kertova aineisto on niukahko. Henkilöarkiston perusteella myös Lehtisen omat ajatukset, lähinnä muistiinpanoista, luonnoksista eli konsepteista, puheista, jotka tietysti ovat "virallisempia" julkisuuteen tarkoitettuina, ja käsikirjoituksista löydettävät, jäävät vähemmistöön suhteessa koko arkistoon. Elämäkerta-ainesta on vähän EK-Valpo -aineiston loputtua, siksikin piti valita Lehtistä käsitellessä tietty muu kuin henkilöhistoriallinen näkökulma sen lisäksi, että koko vuosisata on pro gradun aiheeksi liian pitkä aika.

Haastatteluja en ole käyttänyt. Jälkiviisauden pelko pidätti minua haastattelujen teosta. Usein ne kertovat enemmän haastateltavasta kuin haastatellusta aiheesta. Koska kyseessä ei ole Lehtisen elämäkerta, haastattelut eivät olleet tarpeellisia. Samoin muistelmien osuus on tutkielmassani vähäinen, mainintoja Lehtisestä oli vaikea löytää, eikä niitä ollut aiheeni kannalta riittävästi, jotta olisin voinut suorittaa vertailuja.

Lehtisen elämänvaiheita käsittelevässä luvussa tärkeimpänä tietolähteenä on ollut Etsivän Keskuspoliisin, Valtiollisen poliisin henkilömapit. Siellä on myös mapit hänen vanhemmistaan, puolisoistaan ja ystävistään. EK-Valpon pääasiallisena tehtävänä oli kommunistien vakoilu ja urkinta, johon se oli saanut laajat ja tulkinnanvaraiset oikeudet kansalaissodan jälkeen.⁵ Kansallisarkiston asiakirjojen perusteella SKP:n maanalaisuuden

---

⁴ Marja-Leena Mikkola, "Ei sankari eikä esimerkki vaan ihminen ihmisten joukossa", *Kulttuurivihkot* 6(42-49)1979.

⁵ Saarela 1996, 24-25.

kaudella puolue piti tärkeänä, että tiedustelun kynsiin ei jäänyt mitään raskauttavaa dokumenttiaineistoa, joten paperiset asiakirjat hävitettiin mahdollisimman pian. Perinne jatkui osittain vuoden 1944 jälkeenkin.⁶ Tiedot henkilöiden vaiheista jäävät näin EK-Valpon asiakirjojen varaan pääosin ja sieltä löytyneisiin ilmoituksiin kuulustelupöytäkirjoihin, postiraportteihin ja poliisin löytämiin kirjoituksiin ja kirjeisiin. Kirjeenvaihtoa saatettiin seurata salaa tai kotietsinnöissä löytää hävittämättömiä kirjeitä, lehtolehtisiä tms. Tiedustelutiedot ovat tietenkin tiedustelijansa "objektiivisuuden" mukaan henkilökohtaisesti väritynyttä aineistoa ja muutenkin puutteellista satunnaisuutensa vuoksi. Kirjeenvaihto on aina subjektiivista ja on otettava huomioon, että SKP:ssa käytettiin kiertoilmauksia ja koodikieltä juuri ilmitulon pelosta.⁷

SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat ovat pääasiallisin lähteeni tutkittaessa muiden skp:läisten stalinismia, sieltä löytyvät henkilöiden käyttämät puheenvuorot heidän omilla nimillään. Keskuskomitean puheenvuorot ovat tärkeitä siksi, että siellä kuultiin kenttäväenkin mielipiteitä ja keskusteltiin. Noin vuoteen 1965 asti puheenvuorot oli etukäteen kirjoitettu, ei aina kaikilla, mutta sitten siirryttiin enemmänkin vapaamuotoisempaan puhumiseen. Konekirjoittaja vaihtui vuonna 1966, jonka jälkeen n. vuoden ajan puheenvuorot kirjoitettiin vain pääkohdittain muistiin. Sihteeristön pöytäkirjoissa on lähinnä tehtyjä päätöksiä, kenet nimetään tiettyyn valtuuskuntaan tai puolueen nimissä julkaistuja asiakirjoja. Poliittisen toimikunnan pöytäkirjoista ei läheskään aina käy ilmi kuka mitäkin sanoi, eikä niissä ole johdonmukaisesti puheenvuoroja kirjattu yksityiskohtaisesti muistiin. Välillä on pitkiäkin jaksoja jolloin ei löydy nimettyjä henkilöpuheenvuoroja. Olen käyttänyt melko paljon suoria lainauksia, milloin asian luonne on sitä vaatinut. Usein kirjoitukset ja puheet ja puheenvuorot ovat sanatarkkaan mietittyjä ja viilattuja, niin lehdistössä kuin esim. puoluekokouksissakin. Suora sitaatti näyttää tällöin asian monitulkintaisuuden. Puheenvuoroja en ole liikaa tiivistänyt, koska ajan puheenparret olisivat kadonneet ja vivahteet saman tien.

"Kallis toveri Stalin" : Komintern ja Suomi sisältää artikkeleita ja etupäässä Kommunistista Internationaalia (Komintern) koskevia alkuperäisdokumentteja vuosilta 1934-1944.

---

⁶ Leppänen 1999, 24-25.

⁷ Tiedot perustuvat Kansallisarkiston EK-Valpo -asiakirjoihin. SKP:n lähteistä ks. myös Saarela 1996, 18-19, 24-25; Leppänen 1999, 24-25.

Veli-Pekka Leppäsen väitöskirja *Kivääri vai äänestyslippu?* on pääkirjallisuuslähteeni. Siinä on laaja selvitys SKP:n henkilöjäsenistä, taustoistaan ja heidän suhteestaan puolueen "uudistamiseen". Hänen mainitsemansa kirjallisuuslähteet: Rentolan artikkeli *Beljakovin ensimmäinen vaihe 1963-1966*, Kauniskankaan *Mutta ne toverit* ja Juhani Suomen Kekkostukimukset sekä Paastelan *The Finnish Communist party ... 1963-1982*, muodostavat yhä vahvan rungon, koska SKP:ta ei ole laajalti tutkittu varsinkaan Leppäsen jälkeen. Mitään yhtenäisesitystä SKP:n historiasta sitten 1970-luvun ei ole tehty: Anthony F. Uptonin *Kommunismi Suomessa*, kuvastaa lähinnä aikalaissuhtautumista ja on hyvä kysymysten herättäjä. Leppäsen erään pääväitteen, että SKP:n hajaannus oli lähinnä valtapoliittinen, ei niinkään ideologinen asia, voi löytää Kauniskankaalta sekä SKP:n omista asiakirjoista mm. Aarne Saarisen puheista keskuskomiteassa. Toinen tärkeä kirjallisuuslähde Leppäsen ohella on Kimmo Rentolan väitöskirja: *Kenen joukoissa seisot*, siinä on tutkittua tietoa Lehtisen ja SKP:n 30- ja 40-lukujen vaiheista sekä tuon ajan kommunisteista, mm. syntymä- ja kuolinvuodet.

Leppäsen ja Rentolan kirjoissa on käytetty suojelupoliisin aineistoa sekä entisen Neuvostoliiton arkistojen asiakirjoja, joihin minulla ei ole ollut pääsyä. Suojelupoliisissa sain tutustua Lehtisen henkilömappiin, mutta sen anti tutkielmani kannalta rajoittui matkapäiväkirjoihin, joiden perusteella voi päätellä milloin Lehtinen oli vierailut mm. Neuvostoliitossa esim. tärkeiden kokousten yhteydessä. Joko Lehtinen on osannut olla varovainen tiedustelijoiden läsnäollessa - SKP:n sisäpiiriin kuuluneen tiedustelija Veikko Hauhian seurassa hän oli kertonut varoneensa puheitaan⁸ - tai hän oli varovainen ylipäättään sanojensa suhteen tai sitten hänen henkilömappinsa ei sisältänyt kaikkea häntä koskevaa tietoa vaan se on arkistoteknisesti hajallaan suojelupoliisissa. Tai sitten on jokin muu syy siihen, miksi en saanut kaikkea Lehtistä koskevaa aineistoa.

Juhani Suomen Kekkos-tutkimuksissa on myös Supon antamia tietoja, ne selvittävät lähinnä taustoja. Puolueiden suhde Kekkoseen oli 60-luvun Suomessa sisä- ja ulkopoliitiikan ohittamaton. Rentolan tutkimus *Niin kylmää, että polttaa* valaisee SKP:n 1950-luvun toimintaa ja tiedustelua. Siinä on myös henkilöluettelo tuon ajan neuvostovaikeuttajista.

---

⁸ Leppänen 1999, 152.

Timo Vihavaisen *Stalin ja suomalaiset* on osittaisessa poleemisuudessaan hyvä kysymystenherättäjä, mutta siinä ei ole lähdeviitteitä. Hänen artikkelinsa *Takaisin Leniniin?* antaa tietoja neuvostoideologian käännteistä ja siinä on käytetty alkuperäisiä lähteitä.

Teppo Tähtisen pro gradu *Neuvostoliiton rooli SKP:n politiikassa Tšekkoslovakian miehityksen alkuaikoina 1968-1969*, tuo esille näkökulman, että miehitys aiheutti destalinisoinnin prosessin SKP:n sisällä ja purki vahvaa sidettä NL:oon. Tämä oli Tähtisen mielestä SKP:lle sen oma 20. puoluekokous, joka muualla kommunistisessa maailmassa oli tapahtunut jo 10 vuotta aikaisemmin. Tšekkoslovakian miehitys oli kyllä vedenjakaja ja Tähtisen kanta osuu varmaankin lähelle totuutta. Kare Raution pro gradussa *SKP ja Neuvostoliiton ja Kiinan välirikko 1956-1966* on Kiinan kommunistista puoluetta (KKP) ja NKP:ta koskevaa aineistoa, mutta hän ei ole käyttänyt alkuperäisdokumenttikokoelmaa, joka on olemassa vuodelta 1965.

Matti Viialaisen pro graduun pohjaavassa kirjassa *Neljä järjestyttävää päivää* esitetään väite, että NKP olisi tehnyt 800-sivuisen selvityksen Stalinin suomalaisuhreista, joka oli luovutettu SKP:n johdolle vuonna ja sen olemassaolo salattiin. Selvityksen olemassaolo perustuu Vladimir Fjodorovin surulliseen kertomukseen. Lisäksi Suojelupoliisin tiedotuslehtisessä 12.8. 1964 oli ollut maininta Lauri Vileniuksen ja Jorma Simpuran vaatineen selvitystä Neuvostoliitossa kadonneiden suomalaisten kohtaloista. Inkeri Lehtinen oli heille vastannut, että kysymyksistä oli tehty NKP:n ja SKP:n johdon välillä sopimus ja vuoden 1960 tienoilla oli jätetty yksityiskohtainen 800-sivuinen muistio kadonneiden suomalaisten kohtaloista. SKP:n keskuskomitean valmisteluvaliokunnan pöytäkirjan 26.11.1965 mukaan Viille Pessi, Aimo Aaltonen, Inkeri Lehtinen, Hertta Kuusinen ja Lars Junttila vastustivat kaikkia selvityksiä stalinismista. Asiakirjaa ei Viialaisen mukaan löydy Kansan Arkistosta.⁹ Viialaisen väitteet perustuvat tiedustelutietoihin ja näin ollen kuulopuheisiin, enkä ole Kansan Arkistosta enkä suojelupoliisista löytänyt vastaavia asiakirjoja. Suojelupoliisi ei ehkä minulle kaikkea Lehtistä koskevaa materiaalia luovuttanutkaan. Viialaisen väitteet saattavat pitää paikkansa tai sitten eivät. Selvityspyyntöjä suomalaisten kohtaloista tehtiin SKP:n taholta useaan otteeseen vuodesta 1939 alkaen ja Lehtinenkin mainitsee, että

---

⁹ Viialainen 2005, passim. SKP:n poliittinen toimikunta kokoontui kyllä 26.11.1965, olettaisin, että sitä tarkoitettiin keskuskomitean valmisteluvaliokunnalla, muitakin valmisteluvaliokuntia tietysti saattoi olla, mutta Viialaisen käyttämä nimitys on outo.

selvityksiä oli tehty yhdessä NKP:n kanssa mm. 13. edustajakokouksen puheenvuorossaan 1963.¹⁰

Leszek Kolakowski (s. 1927) on puolalainen filosofi ja toisinajattelija, hän lähti Puolasta 1968. Sitten hän on toiminut opettajana useissa läntisissä yliopistoissa. Kolakowskin omakohtaiset kokemukset reaalisozialismista ja mm. Stalinin ajasta ryydittävät hänen teostaan *Main currents of marxism : vol. 3. the breakdown*. Hän edustaa tutkielmassani pääasiassa kommunististen puolueiden ulkopuolista näkökulmaa.

Esimerkiksi Vladimir Fjodorovin kirjasta *NKP:n Suomen osastolla 1954-1989* selviää mm. että Hruštševin aikana valta alkoi siirtyä valtiolta puolueelle, puoluekoneistolle keskitettiin yhteiskunnan alojen johto ja Brezhnevin aikana se vahvistettiin perustuslaissa ja alkoi puoluekoneiston kausi.¹¹ Neuvostoliiton politiikan ja NKP:n voi tässä tutkielmassa samastaa, koska en tutki ulkopoliittista päätöksentekoa.

1.5 Avainkäsitteitä

Tsaarin Venäjän oloissa kurinalainen, tehtävästään tietoisien ja koeteltujen jäsenten **etujoukkopuolue** puolusti paikkaansa samoin kuin maanalaisen SKP:n oloissa. Puolueen johtava osuus oli Leninin kehittämä: sosialistisen vallankumouksen voi tehdä vain työväenluokka, jolla on johdossaan etujoukkopuolue.¹²

Proletariaatin diktatuuri ja luokkataistelu ovat käsitteitä, jotka mielestäni kuuluvat yhteen. Luokkataistelu työväenluokan liikkeellepanevana voimana on peräisin Marxilta ja Engelsiltä samaten kuin omistuksen muotojen ja yhteiskuntamuotojen vastaavuusajatus. Tulkitseen Leninin *Valtio ja vallankumous* -teoksen keskeisen sanoman näin: Kapitalistinen yhteiskunta on hallitsevan vähemmistön, kapitalistisen, luokan diktatuuria. Se omistaa tuotantovälineet (tuotantovälineiden yksityisomistus, ei ole sama asia kuin henkilökohtainen omistus) ja muun omaisuuden pääasiallisesti. Työväenluokka ei omista muuta kuin työvoimansa. Toisilleen vastakkaisia etuja kantavien luokkien edut johtavat

---

¹⁰ SKP:n XIII edustajakokouksen pöytäkirja 1963, puheenvuorot, kansio 32 C, KansA.

¹¹ Fjodorov 2001, 66-67.

¹² Marxismi-leninismien perusteet, 347-348.

luokkataisteluun. Tämä taistelu taas johtaa väistämättä työväenluokan vallankumoukseen ja voittoon historian kuluessa. Työväenluokka, joka vallankumouksen jälkeen on enemmistönä yhteiskunnassa pystyttää puolestaan oman hallintonsa eli proletariaatin diktatuurin. Sosialismissa on periaatteessa suurempi demokratia kuin kapitalismissa, koska siinä enemmistö käyttää valtansa. Kapitalismissa vain pieni, omistava luokka käyttää todellista valtaa.

Valtio on aina on väkivaltakoneisto, jossa luokka sortaa toista luokkaa. Valtio on siis diktatuuri. Hallitseva luokka pyrkii pitämään väkivalloin kiinni yhteiskuntajärjestyksestään. Tuon järjestyksen kumoaminen tapahtuu vallankumouksessa, joka oletettavasti on väkivaltainen. Kun vastakkaiset taloudelliset luokkaedut (omistussuhteet, niitä heijastavat poliittiset edut), kokonaan poistuvat, poistuu myös diktatuuri. Syntyy luokaton yhteiskunta, kommunistinen yhteiskunta, joka ei ole enää valtio.¹³

Kommunismien klassikot Marx, Engels ja Lenin olivat kaikki epämääräisiä arvioinneissaan proletaarikumouksen jälkeisestä yhteiskunnasta. Sosialistisen valtion tehtävä ja luonne jäivät tulkinnanvaraisiksi samoin kuin työväenluokan vallan muodot, siis se mitä proletariaatin diktatuurilla tarkoitettiin.¹⁴

Proletaarinen vallankumous ja rauhanomaisen sosialismin siirtymisen tie:

Sosialismi yhdessä maassa oli Stalinin luoma oppi. Rauhanomainen siirtyminen sosialismin ajateltiin käyvän yhä mahdollisemmaksi sen myötä mitä enemmän sosialistisia valtioita oli olemassa ja niillä kannattajia. Tehtiin porvariston väkivaltapyrkimykset ikään kuin mahdottomaksi siten, että niillä ei ollut enää riittävästi kannatusta.¹⁵

Koko kansan valtio oli Hruštševin ja Otto Wille Kusisen luomus ja tarkoitti jonkinlaista välivaihetta sosialismista kommunismin siirtymisessä. Oli olemassa luokkayhteiskunta, mutta ei enää luokkia joiden edut olisivat olleet toisilleen vastakkaiset. Tämä oli enemmän kai käytännön poliittinen kuin filosofinen käsite ja sellaisenaan hieman epäselvä. Asia unohtui vähitellen 1960-luvulla NKP:n kolmannen puolueohjelman vesittymisen myötä.¹⁶

---

¹³ Lenin 1970, passim.

¹⁴ Renkama 2003, 110.

¹⁵ Tämä todettiin mm. vuoden 1969 puolueohjelmassa; Ks. SKP:n 15. edustajakokous, 76-77.

¹⁶ Vihavainen 2003, 35-36.

Teoriassa oppi koko kansan valtiosta ja puolueesta korvaamassa proletariaatin diktatuurin käsitettä oli kuitenkin voimassa 1980-luvulle.¹⁷

Marxismi-leninismi on monitulkintainen käsite. Asiayhteydestä selviää merkityssisältö..

Proletaarinen internationalismi oli käytännössä Neuvostoliiton johtoaseman tunnustamista kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä n. 1960-luvun puoliväliin asti.

Rauhanomainen rinnakkainolo yhteiskuntajärjestelmiltään erilaisten valtioiden välillä (kapitalismi - sosialismi) oli paitsi rauhanliike myös propaganda-ase.

1.6 Metodista

Metodina minulla on ollut Hyrkkästä siteeratakseni tie, jonka olen kulkenut.¹⁸ Aluksi se oli kyllä pöheikkö. Heikki Ylikankaan ajatukset kirjassa *Mennyit meissä* kiteyttävät hyvin tämän matkan varrella selkiytyneestä reitistä jotakin oleellista:

Ainoastaan lähtemällä siitä, että ihmisen tahto on ennalta sidottu, ympäristön (väljästi ymmärrettynä) määräämä, ylipäättään voi saada tutkimuksen keinoin tietoa ihmisen käyttäytymisestä. [Kukaan ei ole tyhjä taulu syntyessään]. Ns. motiiviselityksestä Ylikangas sanoo, että selitys muuttuu sitä kausaalisemmaksi, mitä laajempiin yhteyksiin se asetetaan ts. tietty henkilö ei voinut toimia toisin kuin toimi, niissä olosuhteissa, sillä taustalla mikä hänellä oli jne.¹⁹

Minkä vuoksi ihminen valitsee tietyn aatteen ja hylkää toisen? Marxilainen aatehistoriallinen selitys asettaa aatteen yhdistämään motiiveja, muttei selitä ihmisen valintaa. Vaikka ratkaisu olisi ollut kuinka epävarma tms. tahansa, kyse oli ainoasta mahdollisesta ratkaisusta - juuri siinä tilanteessa, juuri niillä tiedoilla, kokemuksilla ja sillä henkisellä rakenteella varustetun henkilön tekemänä, joka ratkaisun teki. Juuri siksi historiantutkimus kieltää ns. jossittelun, ei ole tarkoituksenmukaista pohtia mitä olisi tapahtunut, jos olisi tehty toisin. Sille ei ole empiiristä pohjaa, historiallisia lähteitä on vain siitä mikä on toteutunut.²⁰

---

¹⁷ Renkama 2003, 155.

¹⁸ Hyrkkänen 2002, 226.

¹⁹ Ylikangas 1990, 302-304.

²⁰ Ylikangas 1990, 305-309.

Miksi sitten koemme omistavamme vapaan tahdon? Intuition vapaudesta synnyttää suuntautuminen tulevaan, vielä tekemättömiin ratkaisuihin. Katuessamme toimimme jälkiviisaasti, meillä on tiedossamme asioita joita meillä ei ratkaisuhetkellä ollut ja tilanteemme on toinen. "Niillä tiedoilla, kokemuksilla, elämyksillä, paineilla, sidonnaisuuksilla jne., jotka vallitsivat silloin, kun ratkaisun teimme, emme olisi voineet päätyä muuhun tuloksen." Voimme viitata selittävänä tekijänä vain siihen, mikä rajoittaa ihmisen vapaata tahtoa, emme muuhun. Historiatiede tutkii vain jo tehtyjä päätöksiä.²¹

Objektiivisuuteen tulee tietysti pyrkiä, mutta omat lähtökohdat on tiedettävä ja tunnustettava. Kukaan ei ole tyhjä taulu eikä voi mielipiteitään ja maailmankatsomustaan pois pyyhkiä. Tämä pätee niin tutkimuskohteeseen kuin tutkijaankin. Näin uskon.

1.7 Lenin ja Stalin ja käsitteiden kavallus?

Eräs tärkeä kysymysten aihepiiri on, oliko Stalinin järjestelmä Leninin järjestelmän jatkoa vai ei ja olivatko nämä kumpikaan tai kumpikin marxismia? Sen selvittämiseen on käytetty aikaa ja sivuja, itse asia jää aiheeni ulkopuolelle, mutta eräs kiinnostava näkökulma on tämä: Stalinismi ei ollut mikään väistämätön kehityskulku. Stalinin kaapattua vallankumouksen nimiinsä 30-luvulla hänen luomansa marxismi-leninismi yhdistyi NL:n kohtaloihin. Asialla oli kohtalokkaita seurauksia marxilaisuudelle:

1. Autoritaarinen utopismi sai hegemonian marxilaisen vasemmiston keskuudessa maailmalla
2. Neuvostoliittolaisesta versiosta tuli utopistisen inspiraation lähde ja sen epäonnistumiset alkoivat vaikuttaa tai määrätä marxismin toiveiden raukeamista.
3. Oikeisto sai uskottavuutta väitteelleen totalitarismin, stalinismin, marxismin ja utopismin yhtäläisyydestä.²²

Toinen, pohdinnan arvoinen näkökulma on väite, että on tapahtunut "käsitteellinen petos". Neuvostosysteemi tavallaan kavalsi sosialistisen terminologian, jotta oppositio ja toisinajattelijat eivät voineet käyttää sitä. "Sosialismi" alkoi tässä kielenkäytössä tarkoittaa samaa kuin vallitseva järjestelmä ns. reaaliosialismi, joka oli aivan tavallista diktatuuria.

---

²¹ Ylikangas 1990, 310-312.

²² Georghegan 1987, 73.

Proletaarinen internationalismi alkoi puolestaan tarkoittaa samaa kuin alistuminen Moskovan määräyksiin. Jos kommunistiksi itseään kutsuvien hallitsema poliisivaltioita sopi kutsua sosialismiksi, sanasta kannatti ottaa irti kaikki mahdollinen propaganda-arvo. Sosialismin nimellä nämä poliisivaltiot sitten kulkivatkin romahtamiseensa asti.²³

---

²³ Lausti 2004, 41. Ks. myös Hannu Reime, "Sosialismi, demokratia ja käsitteidenkavallus", www.lausti.com/articles/society/kavallus.html.

II AATE JA 60-LUKU

2.1 SKP:n lähtökohtia

Perususkomus SKP:ssa 1960-luvulla oli, että Neuvostoliitto oli sosialistinen, kommunismiin pyrkivä valtio. Iso osa Suomen väestöstä luotti vaaleissa puolestaan SKP:hen ja SKDL:oon, kannatusluvut oli koko 1960-luvun yli 21 % valtiollisissa vaaleissa^{24, 25}. Mihin sosialismin malliin he sitten uskoivat, ja uskoivatko Suomesta tulevan sosialistien lähitulevaisuudessa, on taas toinen asia.

Myös sellaiset ihmiset, jotka eivät toivoneet minkäänlaista sosialismia Suomeen, tai suoranaisesti toimivat sitä vastaan, pelkäsivät sen vaikutusvaltaa ja sen tuloa, etupäässä Neuvostoliiton kautta. Eräät vaikutusvaltaiset tahot ja yritykset järjestivät tiedustelu- ja kommunisminvastustamistoimintaa ja tiedustelua aktiivisesti. 1950-luvun alussa suojelupoliisi ja SDP olivat parhaat tiedusteluorganisaatiot, mutta mukaan tuli muitakin vaikutusvaltaisia yrittäjiä, kuten mm. Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö. Tutkimuksen avulla löydetty eräs aktiivinen vastustustoiminnan muoto oli lisätä kansan hyvinvointia, jotta maaperä kommunistien kannatukselle kävisi ahtaaksi.²⁶ Kommunisminvastaisesta toiminnasta ja tiedustelusta tietoiset kommunistit taas linnoittautuivat enemmän asemiinsa ja tulivat epäluuloisemmiksi. Ja kääntyivät tukea saadakseen enemmän Neuvostoliiton puoleen.²⁷

Luokkaviha oli Mikko Majanderin mukaan toisesta Internationaalista lähtien eräs Suomessa ja muualla työväenliikettä yhdessäpitävä elementti. Neuvostokommunismissa luokkavihan ylläpidosta tuli poliittisen ja yhteiskunnallisen mobilisaation väline. Vihan alkusyynä oli petos, pahimmillaan se oli sitä, että lähisukulaiset pettivät toisensa. Kun vanha työväenliike jakautui kahtia²⁸, kommunistien mielissä sosialidemokraatit pettivät sosialismin, kun he kaihtoivat väkivaltaista vallankumousta ja sosialidemokraatit taas katsoivat kommunistien pettäneen demokratian tukeutumalla proletariaatin diktatuuriin. Jos osapuolet olisivat

---

²⁴ Leppänen 1999, 465.

²⁵ SKDL:oa johti sen perustamisesta 1944 alkaen SKP, ne olivat rinnakkaisjärjestöjä. Osin alueellisesti SKDL toimi myös itsenäisesti esim. Helsingissä, eivätkä sen kannattajat kaikki olleet kommunisteja. Ks. Paastela 1991, 28-33.

²⁶ Vesikansa 2004, 114-118.

²⁷ Näin oli suomalaisen kommunismin alkuaajoista lähtien; Ks. Saarela 1996, 360.

²⁸ Jakaantuminen tapahtui kansalaissodassa ja sen jälkeen.

tinkineet näkökannoistaan, he olisivat luopuneet poliittisen identiteettinsä peruselementeistä. Kommunismin oppi ammensi teoriasta, etujoukkopuolue-opista, joka joudutti kehitystä kohti yhteistä hyvää toteuttamalla historiallisia lakeja. Sosialidemokratian oikeutus tuli heidän mielestään käytännön saavutuksista työläisten elinolojen, myöhemmin kaikkien kansalaisten asioiden hoitamisessa ja parantamisessa.²⁹

Majanderin selostus on liian yleistävä. Kommunistien suhtautuminen työläisten elinolojen parantamiseen muuttui melko pian kansalaissodan jälkeen Suomessa. He arvioivat uudelleen jyrkän luokkataistelulinjan 1920-luvun alussa ja totesivat sen olleen väärän, työläisten elinoloja piti koettaa parantaa myös parlamentaarisen taistelun tietä, puolueen piti kyetä toimimaan muutoinkin kuin maan alla. 1920-luvun alussa tehtyyn arvioon puolueen alkuvaiheen äkkijyrkkyydestä Inkeri Lehtinen viittasi usein.³⁰ Lopullinen, joskin kaukainen, tavoite oli vallankumous ja siihen tähtäsi muukin yhteiskunnallinen työ. Kyse oli periaatteellisesta valmistautumisesta vallankumoukseen, ei aseellisesta.³¹ Kysymys menettelytavoista sosialismiin pääsemiseksi alkoi SKP:ssa vähitellen keskusteluttaa puolueen jäseniä 1950-luvun loppupuolelta alkaen mm. uuden puolueohjelman siivittämänä.

SKP:n toiminta perustui ideologian osalta myös puolueen ohjelmiin: 1957, 1966 ja 1969 olivat vuosia, jolloin SKP:n ohjelmaa uudistettiin ja muutokset hyväksyttiin puolueen päättävissä elimissä. Aikaisempia ohjelmaluontoisia asiakirjoja ovat olleet vanhan sosialidemokraattisen puolueen Forssan ohjelma vuodelta 1903 sekä SKP:n perustamislausunto vuodelta 1918.

2.2 Marxilaisuuden opista, etupäässä Neuvostoliitossa

SKP:n ohjelma ja toiminta olivat sidoksissa Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) harjoittamaan ideologiaan ja neuvostovaltion politiikkaan. Sidoksen astetta on tutkittu ja tämäkin tutkielma antaa siihen, Inkeri Lehtisen osalta, lisäyksen. Lenin hahmotteli sosialistisen ja kommunistisen yhteiskunnan olemusta vuonna 1917 *kirjassaan Valtio ja vallankumous*. Sen mukaan uudessa sosialistisessa yhteiskunnassa valtiota hallitsisi koko

---

²⁹ Majander 2002, 204-205.

³⁰ Ks. esim. Inkeri Lehtinen "Uusi tilanne uudet tehtävät", *Kommunisti* 12(455-456)1967.

³¹ Suomen työväenliikkeen historia, 162-163. Saarela 1996, 362.

kansa, eivätkä viranhaltijat. Valtio väkivaltakoneistona lakkaisi olemasta, kun entisten riistäjäluokkien kurissapito tulisi tarpeettomaksi. Bolsevikkien toisessa puolueohjelmassa asiaa tarkistettiin ja sitouduttiin kommunistisen yhteiskunnan rakentamiseen. Se tulisi turvaamaan kansalaisten oikean tasa-arvoisuuden. Mm. tasapalkkaisuus, rahan hävittäminen vaihdon välineenä ja yksityisen kotitalouden korvaaminen yhteiskunnallisilla palveluilla, kuuluivat puolueohjelmaan. Kaikkien työtätekevien tuli osallistua valtion hallintoon. Työnjako tuli myös lakkauttaa. Mutta sosialismin rakentaminen ei sujunutkaan nopeasti ja suunnitelmien mukaisesti. Stalin teki vallankumouksensa, johon kuului maatalouden kollektivisointi ja raskaan teollisuuden nopea rakentaminen ja vuonna 1936 sosialismin julistettiin koittaneen.³²

Uusi, vuonna 1936 säädetty perustuslaki ei enää pyrkinyt rahan poistamiseen eikä tasapalkkaisuuteen. Ei ollut enää olemassa riistäjäluokkia vaan kaksi keskenään ystävällismielistä luokkaa, työläiset ja talonpojat ja älymystö kerrostumana. Julistettiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Vapauden, demokratian ja tasa-arvon ihanteet julistettiin toteutettaviksi myös käytännössä eikä vain teoriassa. Se oli stalinilaisen sosialismikäsitteen julkisivu.³³

Leninin aikana ei vielä puhuttu marxismi-leninismistä vaan bolsevismista. 1930-luvulla kehitelty muunnos oli syntynyt perustelemaan Stalinin yhteiskunnan sosialistisuutta sekä vuoden 1917 bolsevikivallankumouksen lainomaisuutta, sitä että se oli ollut tieteellisen maailmankatsomuksen edellyttämä vallankumous, jonka myötä Venäjällä siirryttiin kapitalistisesta yhteiskunnasta sosialismin rakentamiseen. Marxismi-leninismin pääpiirteet olivat NKP:n historian ns. "lyhyessä kurssissa" vuodelta 1938. Siitä tuli erittäin arvovaltainen ideologinen käsikirja, joka käännettiin heti monille kielille. Lyhyen kurssin keskeinen sanoma oli, että puolueen päälinjan oli jatkuvasti valppaana taisteltava kaikkia ideologisia poikkeamia vastaan. Myös kaaderien oikea valinta ja tiukka ideologinen kontrolli olivat sosialistisen järjestelmän perusehtoja.³⁴ Tätä ohjelmaa ja ajatuksia päälinjasta ja kaaderien kontrollista oli Inkeri Lehtinenkin ilmeisesti opetellut eläessään 1930-luvun Neuvostoliitossa pitämään marxismi-leninismin perustana.

---

³² Vihavainen 2003, 19-20.

³³ Vihavainen 2003, 19-20.

³⁴ Vihavainen 2003, 20-21,

"Lyhyessä kurssissa" nähtiin maailma puolueen päälinjan ja sitä vastustavan kaikkialle ulottuvan salaliiton välisenä taisteluna. Neuvostojohdo oletettavasti uskoi tähän itsekin. Selityksenä suomalaiskommunistien joukkovainolle Vihavaisen mielestä oli, että uskottiin salaliittoon, jossa oli Suomen valtio ja Itä-Karjalan sikäläiset kommunistiemigrantit, joiden avulla oli tarkoitus riistää Neuvostoliitolta Itä-Karjala.³⁵ Toisilleen vihamielisten luokkien "poistuminen" neuvostoyhteiskunnasta tuotti siis ongelman, koska ristiriitoja oli yhä olemassa. Stalin päätteli, että etupäässä vieraan vallan edustajat uhkasivat Neuvostoyhteiskuntaa. Nämä viholliset piti eliminoida.

Stalinin mielestä luokkataistelu kiihtyi sosialistisessa yhteiskunnassa. Riistäjäluokkien jäänteet tai niitä tukevat ulkomaiset viholliset iskivät sitä kovemmin mitä pitemmälle sosialismi eteni. Tähän tiivistyi Stalinin terrorin oikeutus. Jo Lenin oli viitannut luokkataistelun kiihtymisen mahdollisuuteen, mutta hänen aikanaan terrori oli paljon vähäisempää kuin Stalinin aikana.³⁶

"Lyhyessä kurssissa" sen tausta, suuri terrori, näkyi selvästi. Se eräs perustehtävä oli juuri terrorin perusteleminen. Vanhat puoluehistoriikit olivat "vanhentuneet" nopeasti ja muuttuneet osin virheelliseksi ja vaaralliseksi antitiedoksi. Sosialistisen yhteiskunnan edelleen kehittäminen ja kommunismin rakentaminen jäivät teoreettisella tasolla avoimiksi "lyhyessä kurssissa". 1950-luvulla piti kommunismin rakentamisesta kertoa viimeinkin jotakin. Erikseen merkillepantavaa oli sosialistisen maailmanjärjestelmän keskinäinen hierarkia ja valtasuhteet, koska sosialistinen maailmanjärjestelmä oli syntynyt vasta toisen maailmansodan jälkeen.³⁷

Stalinin aikana marxismi-leninismi oli Stalinin omista opeista ja hänen Marxilta, Leniniltä ja Engelsiltä valitsemistaan sitaateista koostuva kokoelma, jonka ylin tulkitsija oli Stalin itse.³⁸ Hän ei ollut marxilainen teoreetikko vaan puolueen propagandisti. Stalinin maine teoreetikkona unohdettiin pian hänen kuolemansa jälkeen. Hänen elinaikanaan ei kuitenkaan juuri ollut muita marxismin ideologisia haaroja kuin hänen hyväksymänsä,³⁹ eikä niiden

---

³⁵ Vihavainen 1998, 147.

³⁶ Renkama 2003, 111.

³⁷ Vihavainen 2003, 21-23.

³⁸ Kolakowski 1998, 5.

³⁹ Kolakowski tarkoittaa käytännössä toteutettua marxilaista ideologiaa.

päivien marxismia voida määritellä kuin suhteessa hänen arvoaltaansa, joten hän paradoksaalisesti oli neljännesvuosisadan ajan suurin marxilainen teoreetikko.⁴⁰

Stalinin koottujen teosten julkaiseminen lopetettiin välittömästi hänen kuolemansa jälkeen 13. niteeseen. Ns. "suojasää" oli vuosina 1954-55, mutta vasta 1956 destalinisointi pääsi vauhtiin Hruštševiin johdolla. Hänen kritiikkinsä rajoittui kuitenkin virheisiin, jotka olivat syntyneet oikeaa politiikkaa noudatettaessa. Puolue säilytti aiemman lähes pyhän luonteensa maailmanhistoriallisen tehtävän toteuttajana. Vihavaisen mielestä stalinismin toteuttamisessa olivat olleet kaikki mukana enemmän tai vähemmän.⁴¹

Uuden marxismi-leninismien oppikirjan laatimisesta tehtiin päätös 20. puoluekokouksessa. Erityisesti Stalinin virheellinen näkemys luokkataistelun kärjistyisestä sosialismin rakentamisen edistyessä piti korvata. Uusi puoluehistoria 1959 ei ollut enää ideologian käsikirja. Otto Wille Kuusinen⁴², jonka eräs lähimpiä työtovereita oli Inkeri Lehtinen,⁴³ tuli oppikirjan toimituskunnan johtajaksi. Kuusinen halusi osoittaa että marxismi-leninismi ei ollut dogmijärjestelmä vaan luova ja elävä oppi, eri mailla saattoi olla omanlaisensa tiet siirtyä sosialismiin ja työväenvallassa⁴⁴ oli eri muotoja. Kuusinen ei hyväksynyt oppia, jonka mukaan kaikki kapitalismin ristiriidat väistämättä jatkuvasti kärjistyivät. Tärkeimmissä kysymyksissä Kuusinen kääntyi suoraan Hruštševiin puoleen. Hruštšev esitti proletariaatin diktatuurin opin muuttumisen koko kansan valtioksi, josta syntyi melkoinen kiista NKP:ssä. Lopulta kysymys jäi avoimeksi.⁴⁵ Hruštševille ns. koko kansan valtio syrjäytti proletariaatin diktatuurin, mahdollisesti jopa etujoukkopuolueen kansaa ohjaavana voimana. Käsite oli kiistanalainen ja moniselitteinen, eikä siitä SKP:n johdon piirissä paljonkaan käyty keskustelua. Ville Pessi oli sitä mieltä, että koko kansan valtio ei syrjäyttänyt etujoukkopuoluetta.⁴⁶ Proletariaatin diktatuurista tuli jopa ideologisen kiistan aihe NKP:n ja Kiinan kommunistisen puolueen välille.

---

⁴⁰ Kolakowski 1998, 16.

⁴¹ Vihavainen 2003, 23-24.

⁴² Kuusinen nautti SKP:ssä 1960- ja 1970-luvuilla vankkumatonta kannatusta.

⁴³ Rentola 2003, 66.

⁴⁴ SKP:n ohjelmakeskustelussa 1960-luvulla proletariaatin diktatuuri ehdotettiin korvattavaksi sanalla työväenvalta.

⁴⁵ Vihavainen 2003, 24-28.

⁴⁶ Ville Pessin puheenvuoro, SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 12.11.1961, KansA. Inkeri Lehtisen muistiinpanoista löytyy merkintöjä koko kansan valtiosta; Ks. Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 38, KansA.

Oppikirja ilmestyi vuonna 1959 ja siinä kirjoitetaan laajasti sosialismista kommunismiin siirtymisestä ja kommunistisesta yhteiskunnasta eli ns. tieteellisestä kommunismista. Kirja oli haastava kapitalismiin nähden ja siinä tulivat selkeästi esille henkilökultin kritiikki ja dogmatismien vastustaminen. Kuusisen mukaan kommunismi oli nimenomaan ihmisen luovan energian vapauttava järjestelmä, ei laiskottelun tai kuluttamisen paratiisi. Yksityisomistuksen minimoiminen ja siirtyminen yhteiskunnalliseen "yhteiskulutukseen" olivat jonkin aikaa suosiossa.⁴⁷ Inkeri Lehtinen teki arvion teoksesta *Kommunisti-lehteen*.⁴⁸

Kolmas puolueohjelma, josta Kuusinen vähän aikaa vastasi, tunnettiin kommunismin rakentamisen ohjelmana ja se hyväksyttiin 22. puoluekokouksessa vuonna 1961. Aikaa kommunismin rakentamisen annettiin vuoteen 1981. Se oli eräs 20. vuosisadan merkittävimpiä asiakirjoja⁴⁹ ja ehkä poliittisesti rohkein sitoumus. Siinä oli ajatuksia koko kansan valtiosta ja kansalaisyhteiskunnan roolin kasvattamisesta sekä naisten tasa-arvoon tähtäävien yhteiskunnallisten palvelujen lisäämisestä. Tällä ohjelmalla, joka hyväksyttiin Neuvostoliiton ollessa valtansa kukkuloilla, oli myös kansainvälinen merkitys. Ainakin Englannin pääministeri Harold Macmillan ja presidentti Kekkonen pitivät todennäköisenä, että Neuvostoliiton elintaso pian ohittaisi läntisen vastaavan. Uskottiin, että sosialismi pystyi saamaan aikaan korkeamman työn tuottavuuden kuin kapitalismi. Mutta usko rajattomaan kasvuun kärsi pian takaiskun, eikä Brezhnevin oppi kehittyneestä sosialismista korvannut innostavuudessaan kommunismia, se keskittyi sitä paitsi jo saavutetun ihastelemiseen. Ehkä jo vuoden 1919 puolueohjelmasta juurensa ulottanut ideologinen kriisi, osoitti oletettavasti syvää ristiriitaisuutta marxismi-leninismien ihmiskäsityksen ja karun todellisuuden välillä.⁵⁰

Vuosina 1957-64 näytti ensi kertaa mahdolliselta, että uudenlainen yhteiskuntajärjestelmä todella kykenisi syrjäyttämään kapitalismin. Kommunismin rakentamisen mahdollisuus ei voinut olla pelkkää propagandaa, koska se sisälsi huomattavia käytännön merkitystä omaavia sitoumuksia. Sosialismin kehityskelpoisuuteen ja paremmuuteen uskottiin, Neuvostoliitossa ani harvat kannattivat kapitalistista yhteiskuntaa sosialismin vaihtoehtona.⁵¹

---

⁴⁷ Vihavainen 2003, 29-31.

⁴⁸ Inkeri Lehtinen, "Marxismi-leninismien perusteet", *Kommunisti* 7(295-296,325)1960.

⁴⁹ Se kiirehti varmaankin SKP:n ohjelmaremonttia.

⁵⁰ Vihavainen 2003, 34-36.

⁵¹ Vihavainen 2003, 36-37.

Tärkeä kysymys stalinismin kohdalla mielestäni on, oliko hänen järjestelmänsä ja ideologiansa ratkaisevasti poikkeava Leninin kehittämästä järjestelmästä. Kolakowskin mielestä Stalinin järjestelmä oli jatkoa Leninin mallille.⁵² Kun Stalinin virheitä tuotiin esille neuvostotulkintana 1950-luvulta alkaen, korostettiin sitä, että hänen menetelmänsä poikkesivat Leninin menetelmistä. Stalinin tekemät ideologiset päälinjaukset oli kuitenkin Hruštševin arvostelussa Vihavaisen mielestä jäänyt koskemattomaksi.⁵³ Puolue, joka ei ollut erehtynyt, ikään kuin kantoi ideologiaa yli Stalinin kauden. Leniniläiset puolueperiaatteet oli Stalinin itsevaltiuden aikana syrjäytetty ja Hruštšev ilmoitti niitä noudatettavan jälleen NL:ssa vuonna 1956.⁵⁴

Kolakowskin mielestä seuraavan kaltaisiin selityksiin ei uskonut kukaan: Stalinin hallinto oli hirmuinen erehdys ja henkilökultin saamat muodot eivät peittäneet Neuvostoliiton saavutuksia. Puolue oli palannut demokraattisiin menettelytapoihin Stalinin kuoleman jälkeen.⁵⁵ Ehkäpä joku kuitenkin uskoi? Kolakowski kirjoittaa reaaliosialismissa eläneiden näkökulmasta.

Kolakowskin mielestä Stalinin luoma marxismi oli alkeellinen järjestelmä, joka ei kestänyt lähempää tarkastelua. Marxin oppi ei voinut tarjota toisenlaisessa yhteiskunnallisessa ja historiallisessa tilanteessa enää vastauksia⁵⁶ filosofisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Kun sitä yritettiin yhdistää suuntauksiin, joiden juuret olivat toisaalla, siltä hävisi selväpiirteinen opillinen muoto. Se toimi vuosikymmeniä mahtavan mutta suljetun lahkon ideologiana. Tästä oli tuloksena, että se oli lähes täysin irrallaan muusta maailmasta. Sen yritykset irrottautua tästä eristyksestä tapahtuivat yleensä liian myöhään ja oppijärjestelmä romahti. Tästä näkökulmasta puolueiden ortodoksiset jäsenet olivat oikeassa pelätessään uusien tuulien vaikutusta marxismiin.⁵⁷

Stalinin kuoleman jälkeen revisionistien vetoamukset näyttivät edustavan käytännön järkisyitä: marxismia pitää puolustaa vapaan keskustelun vallitessa menetelmin, jotka ovat

---

⁵² Kolakowski 1978, 2.

⁵³ Vihavainen 2003, 23.

⁵⁴ Hruštšev muistelee, 493.

⁵⁵ Kolakowski 1978, 1-2. Nämä väitteet löytyvät myös Hruštševin "salaisesta puheesta".

⁵⁶ Ei ainakaan suoranaisia vastauksia. Eri asia on, mitä marxismi oli kapitalismin analyysina tai yleisenä filosofisena järjestelmänä. Kolakowski ei sitä vaikuta arvostavan filosofianakaan.

⁵⁷ Kolakowski 1978, 465-466.

yleisessä tieteellisessä käytössä; sen kykyä ratkaista nykypäivän ongelmia pitää analysoida pelotta; sen käsitteellistä järjestelmää pitää laajentaa; historiallisia asiakirjoja ei pidä väärentää. Nämä vaatimukset osoittautuivat katastrofaalisiksi ja sen sijaan että marxismileninismi olisi saanut lisää voimia tai täydentynyt, se sulautui tai hävisi vieraiden aatteiden myllerrykseen.⁵⁸ Kolakowskin revisionistien vetoamuksiksi mainitsevat seikat esiintyivät SKP:n muutosvoimien puheissa ja vaatimuksina 1960-luvulla.

Ilmari Susiluodon mukaan Karl Marx ei venäläistänyt oppiaan vaan sen teki Lenin. Stalin taas "väärnsi" sosialismin ja loi ns. "reaalisocialismin" ja sosialismin yhdessä maassa sekä muunsi filosofian uskonnon kaltaiseksi ideologiaksi. Hän yksinkertaisti monimutkaisen marxilaisen filosofian ja dialektisen ja historiallisen materialismin muutamaksi opinkappaleeksi ja asetti itsensä sen ylimmäksi tulkitsijaksi. "Poikkeamat" puolueen linjalta oli suurin synty. Oppi socialismista yhdessä maassa taas tarkoitti käytännössä että NL asetettiin koko kansainvälisen kommunistisen liikkeen johtoon ja NL:n tahdon vastustaminen tulkittiin antikommunismiksi. Tätä valvomaan asetettiin Tseka (KGB).⁵⁹

---

⁵⁸ Kolakowski 1978, 465-466.

⁵⁹ Susiluoto 2003, 31.

III ELÄMÄNVAIHEITA

3.1 Perhe

Sukupolvijatus Kimmo Rentolan mukaan on sitä, että poliittinen sukupolvi muodostuu tietyssä nuoruuden sosialisatiovaiheessa, jolloin asiat nähdään ja koetaan ensimmäistä kertaa ja opitaan olennainen.⁶⁰ Inkeri Lehtinen kuului Kimmo Rentolan määrittelemään punaorpojen sukupolveen, josta kasvoi suomalaisen kommunismin piinkova ydin, jonka uskollisuus ei horjunut milloinkaan. Tämä sukupolvi ei ottanut itse osaa vallankumoukseen, mutta "punaorpos" oli heitä yhdistävä peruskokemus, joka muokkasi myös heidän henkisen asennoitumisensa. Heitä yhdistivät myös kokemukset Stalinin terrorista, heidän uskollisuutensa kesti senkin koettelemuksen, että läheiset vietiin puhdistuksissa. Naisilla oli Rentolan mukaan tässä kohortissa merkittävä rooli. Punaorpojen sukupolvi pysyi aatteelle uskollisena kuolemaansa asti.⁶¹ Inkeri Lehtinen kuului tähän punaorpojen sukupolveen syntymävuotensa ja elämäkokemustensa puolesta.

Inkeri Lehtinen syntyi vahvasti vasemmistolaiseen kotiin 7.3. 1908 Helsingissä. Hänen vanhempansa olivat molemmat aktiivisia sosialidemokraatteja. Vanhemmat olivat mukana kansalaissodan jälkeen Moskovassa 25.8.1918 alkaneessa suomalaisten sosialidemokraattien neuvottelukokouksessa ja hyväksyivät kokouksessa äänestetyt teesit, joissa mm. painotettiin aseelliseen taisteluun valmistautumista. He eivät puolustaneet sellaisia kokouksessa häviölle jääneitä mielipiteitä, joiden mukaan olisi palattava vanhaan eduskunnalliseen, ammatilliseen ja osuuskunnalliseen taisteluun, joka oli ennen vallankumousta. Teesien hyväksyjät siirtyivät perustamaan Suomen kommunistista puoluetta.⁶² Vanhempiansa mukana Moskovassa oli myös kymmenvuotias Inkeri, joka seurasi myös kokouksen kulkua ja hoiteli pikkuveljeään.⁶³

Inkeri Lehtinen oli paennut äitinsä kanssa kansalaissodan viime päivinä Viipurin kautta Pietariin. Kuvausta pakoretkestä on Aura Kiiskisen, Petroskoihin asettuneen perheystävän ja kommunistin, muistelmissa "Vuosikymmenten takaa" vuodelta 1957. Kiiskinen oli saatellut 27.4. Sandra Lehtisen kaksine lapsineen, joista toinen oli sylivauva ja toinen Inkeri,

---

⁶⁰ Rentola 1994, 119.

⁶¹ Rentola 1992, 82-85.

⁶² Saarela 1996 37-46.

⁶³ Katainen 1997, 98.

Viipurista Kotkaan lähtevään junaan, Kotkasta lähti sitten evakkolaivoja Neuvosto-Venäjälle.⁶⁴ Isä oli lähtenyt jo edeltä.

Äiti Aleksandra eli Sandra Lehtinen (1873-1954) oli liittynyt 1899 vasta perustettuun Helsingin palvelijatarosastoon, ja siitä tuli hänen pitkäaikainen työsarkansa. Hän oli myös Forssassa perustetun Suomen Sosialidemokraattisen puolueen kokousedustajien joukossa vuonna 1903. Sandra L. kuului myös työläisnaisliikkeeseen.⁶⁵ Kamppailussa yleisen ja yhtäläisen vaali- ja äänioikeuden puolesta. Sandra L. oli myös aktiivisesti mukana. Hän suuntautui jo varhain myös agitaatiotoimintaan.⁶⁶ Sandra Lehtinen (os. Reinholdsson) edusti tyttärensä Inkerin mukaan luokkataistelusiipeä myös työläisnaisliikkeessä, johon hän kuului.⁶⁷

Sandra Lehtinen oli Suomen eduskunnan ensimmäisten kansanedustajanaisten joukossa, hän oli kansanedustajana vuosina 1907-09 ja myöhemmin 1920-30 -luvulla hän toimi mm. SKP:n agitaattorina. Lehtinen oli myös emigranttina Petroskoissa vuosina 1933-45, osan aikaa yhdessä tyttärensä Inkerin kanssa, hän hoiti mm. tyttärenpoikaansa.⁶⁸

Juho Kustaa Lehtinen, isä, (Jeesus Kristus Lehtinen, 1883-1937) työskenteli Suomessa mm. Työmies-lehden toimittajana. Kansalaissodan aikana J.K. Lehtinen oli siirtynyt Neuvosto-Venäjälle. Suomeen hän ei enää palannut kuin maanalaisesti. Häntä pidettiin SKP:n johtomiehiin kuuluvana intomielisenä kommunistina, josta lempinimi Jeesus Kristus kertoo. Neuvostoliitossa Juho K. Lehtinen toimi LVKY:n (Leningradin vähemmistökansallisuuksien yliopisto) suomalaisen sektorin johtajana.⁶⁹ Myös hän toimi Kommunisti-lehden vastaavana toimittajana Petroskoissa vuonna 1937, jolloin hänet vangittiin ja teloitettiin Stalinin puhdistuksissa.⁷⁰

---

⁶⁴ Kiiskinen 1957, 195.

⁶⁵ Katainen 1997, 90-91.

⁶⁶ Katainen 1997, 84-85.

⁶⁷ Lehtinen 1948, 190-202; Ks. myös Katainen 1997, 97.

⁶⁸ Katainen 1997, 101.

⁶⁹ EK-V I, hmp 1443, Lehtinen, J.K., KA.

⁷⁰ Rentola 1994, 683.

Perheen toinen lapsi, ennen Sandra L:n pakoa Suomesta vuonna 1918 syntynyt Pentti, kuoli Buin emigranttisiirtolassa v. 1919 punatautiin. Äiti ja tytär palasivat Suomeen vuonna 1921, jolloin Sandra Lehtinen käytännössä erosi miehestään.⁷¹

Inkeri Lehtinen meni kolmasti naimisiin. Hän solmi neuvostoavioliitot Eino Lehdon ja Antti Hyvösen kanssa. Neuvostoavioliitto ei ollut viranomaisten siunaama liitto. Antti Hyvösen kanssa liitosta syntyi myös poika, Visa 1937, joka mm. opiskeli NL:ssa 1950-luvulla, vaikka palasikin äitinsä mukana Suomeen joulukuussa 1945.⁷² Toimitsija Arvo Hildenin kanssa hän solmi muodollisen avioliiton Suomen kansalaisuuden saadakseen 1952.⁷³

Inkeri Lehtisen avioelämää Neuvostoliitossa kuvasi Arvo Tuominen muistelmissaan. Syytökset ja vastasyytökset oli kaiketi omaksuttu erääksi puolueen menettelytavaksi. Antti Hyvönen ja Lehtinen vastasivat moitteisiin esittämällä vastasyytöksiä lähimmistä ystävästään, kun heitä puolueessa syytettiin laiminlyöneistä.⁷⁴ Kertooko Tuomisen kuvaus tuon ajan pienen sisäpiirin mielialoista ja peloista vai onko kyseessä kirjoittajan jostakin syystä tuntema kaunanosoitus? Tuominenhan loikkasi Suomeen ja sosialidemokraatteihin 1940-luvun alussa ja hänen muistelmissaan lienee aimo annos sitä samaa mistä hän Lehtistäkin syyttää: hyökkäys eli syytös on paras puolustus.

3.2 Vaiheet koulusta maailmalle

Suomen kommunistisen puolueen linjana oli salainen, vallankumoukseen tähtäävä työ aina vuoteen 1921 asti. Siitä mikä oli salaista ja mikä julkista tuli myös vaikea kompastuskivi, johon suomalaiset kommunistit törmäsivät kaiken aikaa enemmän kuin minkään muun kommunistisen puolueen jäsenet.⁷⁵ Tässä ilmapiirissä Inkeri Lehtinen eli lapsuutensa. SKP oli kielletty puolue 1918-1944, eikä sen nimissä voinut Suomessa toimia lainkaan. Toimittiin osin SDP:ssa ja ammatillisissa järjestöissä sikäli kuin se oli mahdollista.⁷⁶ Inkeri

---

⁷¹ EK-V I, hmp 387, Lehtinen, Inkeri, hmp 222, Lehtinen, Sandra, hmp 1443, Lehtinen, J.K., KA; Rentola, Kenen joukoissa seisot, 683 (J.K. Lehtisen kuolinvuosi); Katainen 1997, 98-99.

⁷² EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA. SKP kaaderijaosto 17, hmp I/19 Lehtinen Inkeri, 1B, KansA.

⁷³ SKP kaaderijaosto 17, hmp I/19 Lehtinen Inkeri, 1B, KansA.

⁷⁴ Tuominen 1957, 340-343.

⁷⁵ Saarela 1996, 109.

⁷⁶ Suomen työväenliikkeen historia, 160-162

Lehtinen valitsi vanhempiensa vakaumuksen ikään kuin luonnostaan, ja tuskin hän olisi muuta aatetta voinut valitakaan joutumatta ristiriitaan ympäristönsä kanssa.

Etsivän Keskuspoliisin, vuodesta 1937 Valtiollisen poliisin, (jäljempänä myös EK tai EK-Valpo) Inkeri Lehtisestä tuottaman aineiston, henkilömapin, mukaan Sörnäisten nuoriso-osastossa oli kesällä 1925 perustettu sanomalehtikirjeenvaihto-opintopiiri, perustajana oli Punatyttöjen klubi.⁷⁷ Tähän punatyttöjen klubiin Inkeri Lehtinenkin kuului mitä todennäköisimmin. Lehtistä kuulusteltiin Etsivän Keskuspoliisissa marraskuussa 1925. Kysyttiin oliko hän kuulunut mainitun nimiseen telttakuntaan Kivinokassa⁷⁸. Inkeri oli vastannut, että klubin nimi on Polkkatukkaisten klubi eli P.T.K.⁷⁹ Tulevaa toimittajantaivaltaan Lehtinen aloitteli siis jo nuorena opintopiirissä.

Sörnäisten nuoriso-osastosta EK-Valpon ilmoituksessa 27.8.1925 oli tallennettu konekirjoitettu puhe: "Puhe valistus- ja uusien jäsenten värväysviikolla". Puhe sisälsi seuraavaa: "Sosialismi on suurten joukkojen aate, se ei tahdo ajaa mitään yksilöllisiä etukysymyksiä. ... Meille ei enää sovi sorrettujen paheet, ajattelemattomien joutavat ajanvietot eikä mitättömän lapsellinen kevytmielisyys."⁸⁰ Siinä oli punaorpojen sukupolven ankaria ajatuksia, Inkeri L. oli tuolloin 17-vuotias, kun lapsellinen kevytmielisyys julistettiin sopimattomaksi.

Marraskuun kuulustelut johtivat Lehtisen erottamiseen koulusta. Erottaminen oli luultavasti kova isku Inkerille, mutta toisaalta se saattoi saada hänet ponnistelemaan entistä ankarammin sitä yhteiskuntajärjestystä vastaan, joka ei sallinut hänen toimia kuten hän parhaaksi katsoi. Kallion yhteiskoulun johtajatar puolsi Inkeri Lehtisen erottamista koulusta. Hän oli läsnä kuulusteluissa, kun Lehtinen vastasi kysyttäessä Etsivän Keskuspoliisin kuulustelijoille, ettei ollut harjoittanut väitettyä "salaista rikollista hommaa" tai kirjoittaneensa kuulustelujen aiheena olevan kirjoituksen "Armeijaan meneville työläisille". Kirjoitus on päivätty 25.10.1925 ja siinä kerrotaan, että armeijaa käytetään oman maan työläisiä vastaan ja että työväenluokka voi nousta vain väkivalloin kukistamaan vallassa olevan luokan. Armeijaan tulee silti mennä, koska siellä voi kouluttautua työväenluokan

---

⁷⁷ Tiedustelijan ilm. 18.11.1925, EK-V I, hmp 387, Lehtinen, Inkeri, KA.

⁷⁸ Kivinokka oli kommunistien, etupäässä nuorison kesänviettopaikka Helsingissä.

⁷⁹ Kuulustelupöytäkirjan jäljennös 20.11.1925, EK-V I, hmp 387, Lehtinen, Inkeri, KA.

⁸⁰ Ilm. 27.8.1925, EK-V I, hmp 387, Lehtinen, Inkeri, KA.

hyväksi.⁸¹ Asiakirjoista ei käy ilmi kirjoittiko Lehtinen kirjoituksen eikä sitä pystyttiinkö asiaa mitenkään todistamaan kuulusteluissa.

Valfrid Virtaselle Neuvostoliittoon kirjoittamassaan kirjeessä Inkeri L. hämmästeli sitä, että Virtanen on kertonut entisten tovereiden ihailevan isänmaataan. Lehtinen kehotti kysymään, mitä ihailemista tässä [maassa] on. Hän kertoi osallistuneensa "marraskuun leikkaukseen" ja tulleen sen tähden erotetuksi koulusta, vaikka "Suomen perustuslaissa oli kokoontumisvapaus ja ajatusvapautta saarnattiin 'länsimaissa', niin mikään ei ollut toisinajattelijoita varten".⁸² Myöhemminkin koulusta erottaminen karvasteli mieltä ja Lehtinen muisteli sitä Marja-Leena Mikkolan haastattelussa vuonna 1979.

Vaikka oli koululainen, Inkeri Lehtinen kuului myös työläisten ammattiosastoon. Helsingin Työväen Paikallisjärjestön jäsenmaksuja hän oli suorittanut vuonna 1925.⁸³ Järjestö oli työläisten ammattijärjestöjen yhteistyöelin. Ammattiosastoon kuuluminen oli kielletyn SKP:n eräs toimintaväylä.

EK-Valpo seurasi myös Inkeri Lehtisen kirjeenvaihtoa, Helsingin postikonttorin postinhoitajalle oli lähetetty salainen asiakirja, jossa pyydettiin Lehtisen postin toimittamista EK:lle, koska epäiltiin, että Lehtinen oli osallinen "kommunistien rikolliseen yhteiskunnalliseen toimintaan."⁸⁴

Postiraportti marraskuulta sisälsi Sirkka Penttilän kirjeen Pietarista. Raportissa myös mainittiin, että Inkeri Lehtinen oli Sörnäisten nuoriso-osaston eräänlaisena "asiantuntijana" saanut erittäin suuren vaikutusvallan siellä. Varsinkin organisaatiosta Lehtisellä oli raportin mukaan niin paljon tietoja, että hän oli väittänyt menestyksellisesti "vain Tammisaaren pakkotyölaitoksessa oppinsa saaneita vastaan". Osastossa Lehtisen kannattama ehdotus hylättiin vain harvoin. Hän toimi myös osaston kirjeenvaihtajana.⁸⁵

Inkeri L. oli "toisen polven" kommunisti ja kenties hänen myös otaksuttiin saavan tietoja suoraan Moskovan puolueelta, koska hänen isänsä oli tunnetusti Neuvosto-Venäjäjällä.

---

⁸¹ Kuulustelupöytäkirjan jäljennös 20.11.1925, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

⁸² Postiraportti 1.8.-15.8.1926, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA..

⁸³ Ilmoitus 4.12.1925, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA..

⁸⁴ EK syyskuu 1925, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA..

⁸⁵ Postiraportti 5.11.-18.11.1925, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

Seitsentoistavuotiaan tytön uskallus olla eri mieltä Tammisaaren konkareiden kanssa oli nähtävästi herättänyt huomiota ja ollut kenties tavatontakin, koska siitä on ollut jollakin tavoin keskustelua. Tiedustelijalle oli kantautunut jotakin tietoja kirjeenvaihdosta ehkä käytäväpuheina tms., ainakin mainitun ilmoituksen sananmuoto viittaa käytäväpuheisiin. Joku vähemmän oppia saanut toveri on ehkä sanonut jotakin siihen suuntaan, että mitäs me vain vankilakoulun käyneet mistään ymmärrämme.

Inkeri L. kävi vankilakirjeenvaihtoa 1920-luvun vaikuttaja-kommunistien mm. Ludvig Kososen, Hannes Mäkisen, Kalle Lepolan, Matilda Kaihosalon, Lyydia Arppen ja Hilma Toivosen kanssa. Hannes Mäkisen kirjeenvaihto on tässä esimerkkinä kirjeenvaihdosta. Hänestä Lehtinen kirjoitti myöhemmin *Kommunistiin* päätoimittajana ollessaan.⁸⁶ Viimeinen Lehtisen henkilöarkistossa oleva Mäkisen kirje on päivätty 30.6.1925.⁸⁷

Eräs aihe, josta Inkeri Lehtinen oli "väittänyt vain Tammisaassa oppinsa saaneita vastaan" lienee ollut naisasia. Sörnäisten nuoris-osastossa oli 1920-luvulla myös keskustelua naisasiasta mm. Aleksandra Kollontain suomennoksien innoittamana. Kollontain kirjoituksia julkaistiin myös esim. nuorison *Liekki*-lehdessä ja hänen kirjansa "Uusi moraali" oli suomennettu vuonna 1926, jolloin Neuvostoliitossa oli jo pitkään kampanjoitu Kollontain ajamaa seksuaalivallankumousta vastaan.⁸⁸

Kollontain teoksen "Die Arbeiterklasse und die neue Morale" [Uusi moraali] Hannes Mäkinen oli suomentanut kirjeensä mukaan jo 1925. Teos painettiin seuraavana vuonna. Kirjeessä Inkerille Hannes Mäkinen totesi olevansa pääpiirteissään samaa mieltä Kollontain kanssa, eihän hän kirjeensä mukaan olisi muuten viitsinyt teosta suomentaakaan. Joka lausetta hän ei kuitenkaan ollut valmis allekirjoittamaan, esim. "eroottisesta toveruudesta" olisi halunnut sanoa toisin.⁸⁹

"Kun minä tulen sinne saat minusta toverin naisasian puolesta 'tapellessasi' ", kirjoitti Hannes Mäkinen Inkerille vankilasta 7.6. 1925 ja jatkoi, että se kuuluu sangen keskeisenä myös hänen harrastuspiiriinsä, vaikka vähitellen olisi pyrittävä siihen, että "meidän keskuudestamme tuo 'asia' häviää." Juopaa naisten ja miesten välillä ei saa olla taistelijoiden

---

⁸⁶ Inkeri Lehtinen. "Hannes Mäkisen työ ja ajatukset elävät yhä", *Kommunisti* 7-8(335-339,360)1968.

⁸⁷ Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 2, KansA.

⁸⁸ Katainen 2002, 136.

⁸⁹ Hannes Mäkisen kirje 30.6.25, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 2, KansA.

kesken eikä siis myöskään "naisasiaa". Silti Mäkisen mielestä "naisten on kynsin hampain puolustauduttava, jos vanhat ennakkoluulot vielä saavat valtaa meikäläisten piirissä."⁹⁰ Mäkinen siis katsoi asian jo olevan poistumassa ajankohtaisten asioiden joukosta ja kasvattavan vain erimielisyyksiä.

Inkeri Lehtinen ei kai kuitenkaan tyytynyt Mäkisen vastaukseen, sillä Mäkinen jatkaa asiasta seuraavassa kirjeessään, joka jäi viimeiseksi säilyneeksi kirjeeksi.

"Sinua lienee hieman tervannut, kun kirjoitin siitä 'asiasta'. Kas, minusta pitäisi sen jo ruveta meidän keskuudestamme painumaan unholaan. Kokonaan sitä ei tietenkään voida poistaa nykyisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten olojen vallitessa, mutta meidän keskuudestamme. Ainakin pääpiirteissään. Eivätköhän ne 'pojatkin' jo rupea vähitellen saamaan päähänsä, ettei nykyajan naista enää voida kahlehtia keittiöön ja kehdon ääreen, ettei hän ole enää vain nainen vaan myöskin ihminen, kansalainen, miehen toveri, ei hänen alamaisensa. Ja proletariaatin keskuudessa ennen kaikkea miehen taistelutoveri."

Sitten Mäkinen kehotti Inkeriä hankkimaan suomentamansa Kollontain teoksen, joka lienee "Liitossa", ja jonka saa jos on "hyvissä väleissä esim. rva Kivirannan kanssa".⁹¹ Inkeri Lehtisen kirjeitä Mäkiselle ei ole löytynyt.

Inkeri Lehtisestä oli tullut yksi Sörnäisten nuoriso-osaston toimeliaimpia jäseniä, mainitaan EK:n ilmoituksessa ja lisäksi kerrottiin että Lehtinen ei tehnyt mitään erityistä työtä vaan eli äitinsä kustannuksella. Kokouksessa Lehtinen oli lukenut Lyyli [Lyydia] Arppen ja itsensä laatiman ehdotuksen, jonka mukaan osastossa kaksi vuotta toimineet ja yli 20-vuotiaat velvoitettiin liittymään alansa ammattiosastoon erottamisen uhalla. Vanhat työläiset kun eivät ajaneet nuorten asioita.⁹² Tiedustelijan ilmoituksen sävyn voisi tulkita vaikkapa siten, että kun ei kunnan työtä tee, niin on sitten aikaa puuhailla kumoustoimissa.

EK-Valpon raporttien sävy oli monesti kohdetta vähättelevä. Inkeri Lehtinen opiskeli iltakoulussa ylioppilaaksi ja se on mitä luultavimmin ollut tiedustelijan tiedossa, kun hän kertoi Lehtisen elämisestä äitinsä kustannuksella. Tästä mitätoimisesta on mm. Elina Katainen kirjoittanut Betty Peltosen pienoiselämäkerrassa: EK-Valpon kansioista voi

⁹⁰ Hannes Mäkisen kirje 7.6.25, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 2, KansA.

⁹¹ Hannes Mäkisen kirje 30.6.25, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 2, KansA.

⁹² Ilmoitus 9.1.1926, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

suodattaa tietyn sukupuolikäsityksen, sillä kommunistinaisia kuvattiin kaavamaisesti, esimerkiksi saatettiin korostaa heidän naisellisia heikkouksiaan tai sitten karkean miehiä piirteitä kuten raakuutta ja röyhkeyttä.⁹³

Tiedustelijan piti toki perustella itselleen olevansa oikealla asialla vaikkapa vähättelemällä kohteitaan. Osa tiedustelijoistahan oli entisiä puolueen jäseniä, osa jopa kiristetty tehtäviinsä, kuten maailman sivu on tehty. Muitakin selityksiä, kuin tunnontuskien lievittäminen, asialle varmasti löytyy: osa tiedustelijoista vastusti kommunisteja vakaumuksesta, osa teki työtä rahan tähden.

Toverit Sörnäisten nuoriso-osasto ajalta taas kuvasivat Inkeri Lehtisellä olleen nunnamaisen, kilvoittelevan asenteen.⁹⁴ Nunnamaisuudenkin voi tulkita monella tapaa ja on luultavaa, että Lehtinen yritti tulla todella esimerkilliseksi kommunistiksi. Toisaalta 1920-luvun alussa neuvostomoraalissa nunnamaisuus käsitettiin siten, että sukupuolisuhteiltaan niin nainen kuin mieskin sai olla vapaa, mutta niin rakkauden kuin avioliitonkin tuli olla aatteeseen nähden toissijainen.⁹⁵ Myöhemmin 1920-luvulla tämä vapaamielisyys sukupuolisuhteiden osalta hävisi Neuvostoliitossa.⁹⁶

Sörnäisten nuoriso-osaston johtokunnan jäsen Lehtinen oli myös ja toimi kokouksissa sihteerinä. Tammikuun 27. päivän 1926 EK:n raportin mukaan hänet valittiin sivistysosaston edustajaksi. Tulevan valistustyöntekijän heiniä siis, kuten sekin että vuonna 1927 Inkeri L. oli nuorten työläisten opintoyhdistyksen valistustoimikunnan sihteeri.⁹⁷

Lokakuussa 1927 tiedottaja A. Palonen kertoi, että Helsingin nuorisoseuran 10 jäsentä ovat perustaneet Ateisti-klubin,, jonka tarkoitus oli tehdä uskonnonvastaista propagandaa. Klubiin kuuluivat mm. Matilda Kaihosalo, Antti Timonen, Inkeri Lehtinen ym.⁹⁸ Hän kuului myös Suomen työväen raittiusliittoon. Lehtinen alkoi aktiivisesti ottaa osaa myös ammatilliseen toimintaan. Ilmoitus 30.4.1928 kertoi, että Helsingin ammatillinen keskusneuvosto valitsi Lehtisen varsinaiseksi jäsenekseen toimikuntaan. Tiedustelija mukaan kyseessä oli nuorten työläisten neuvosto ja toimikunnan tarkoituksena oli huolehtia

---

⁹³ Katainen 1998, 106.

⁹⁴ Rentola 1994, 53.

⁹⁵ Katainen 1998, 117.

⁹⁶ Katainen 1998, 128.

⁹⁷ EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

⁹⁸ Ilmoitus 20.10.1927, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

nuorten työikäisten jaoston perustamisesta, joka puolestaan huolehti nuorten työläisten ammatillisesta kasvatuksesta ja valistuksesta.⁹⁹

Inkeri Lehtinen toimi maanalaisessa puolueetyössä Suomessa 1920-luvulla, ja myös Ruotsissa Hän oleskeli Saksassa 1929-30 ainakin osittain. Omien sanojensa mukaan hänet oli komennettu vuonna 1928 puolueen komennuksella Neuvostoliittoon, ja hän joutui vuoteen 1930 tekemään työtä ja asumaan Moskovassa.¹⁰⁰ Siitä, missä Inkeri L. vuosina 1928-30 oleskeli, on olemassa ristiriitaista tietoa mm. hänen omien kirjeittensä päiväysten ja EK:n mukaan hän oli tuolloin Berliinissä.¹⁰¹ Hän oli Etsivän keskuspoliisin etsintäkuuluttama 30-luvulla, jolloin kävi Suomessa ainakin muutaman kerran ja Ruotsissa hän kävi myös ainakin v. 1934 ja 1937. Suomessa Lehtinen oli kehottanut myös erästä EK:n kuulusteltavana ollutta perustamaan Suomen kommunistisen nuorisoliiton paikalliskomitean ja värvännyt ihmisiä illegaaliseen toimintaan.¹⁰²

Äidilleen oli Inkeri L. kirjoittanut Berliinistä 5.8.1929 kirjeen, joka oli joutunut EK:n haltuun. Inkeri kertoi syntymäpäiviä juhlitun Pojan kanssa [Arvo Tuominen mahdollisesti]. Tarkasti elettäessä voi äitikin tulla Berliiniin Inkerin luokse, sillä hän oli saanut hyvän käännöspalkkion. Kirje saattaa ainakin osittain olla jonkinlaista koodikieltä. Saattaa olla että Berliini oleskelupaikkanakin on hämäystä, koska EK lähetti 23.1.1930 Berliiniin tiedustelun Inkeri Lehtisestä, tämän olinpaikasta tms., eikä Lehtistä sieltä löytynyt. Kirjeet saattoivat kulkea Berliinin kautta Neuvostoliittoon.

Neuvostoliitossa Lehtinen opiskeli "Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa" Moskovassa, se oli kommunistisen puoluekoulun eli Lenin-koulun saksalainen sektori v. 1931-33. Lehtinen edusti Suomen kommunistista nuorisoliittoa Nuorisointernationaalissa (KNI). Hän oli töissä mm. kuuluttajana Leningradin radioasemalla ja toimi tulkkina ja kääntäjänä KNI:ssa ja myös Kominternissa. Lehtinen lukeutui kuusislaisiin ja valittiin 1935 puolueen keskuskomiteaan.¹⁰³

---

⁹⁹ EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

¹⁰⁰ "Kallis toveri Stalin", 353.

¹⁰¹ Kansallisbiografian mukaan Lehtine opiskeli yliopistossa Berliinissä 1928-1930.

¹⁰² Kuulustelupöytäkirja 5.ja 17.6.1929, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

¹⁰³ Katainen, 2004.

Etsivän keskuspoliisi oli saanut 5.9.1930 Kerttu Mäkisen hallusta kirjeen Inkeri Lehtiseltä Saksasta, kirje oli osoitettu Kertulle. Inkeri L. arvostelee suomalaisia julkaisuja *Itä ja Länsi* sekä *Liekki* ja vertaa niitä saksankielisiin, jolloin suomalaiset häviävät vertailussa. Lehden täytyy Inkerin mielestä olla ennen kaikkea työväen elämän reaalin kuvaaja. Inkeri toivoi, että hänelle lähetettävissä kirjeissä kerrotaan edellisenkaltaisista lehtijutuista, koska halusi tietää toisten ajatuksia niistä.¹⁰⁴ Tuleva Kommunistin päätoimittaja tässä harjoitti arviointikykyään.

Etsivän keskuspoliisi alkoi vähitellen pitää Inkeri Lehtistä jo käsialavertailunkin arvoisena henkilönä. Vertailussa Inkeri L. oli paljastunut henkilöksi, joka oli kirjoittanut "Kirje työläisurheilijoille" -käsikirjoituksen ja "Lokakuun vallankumouksen XVIII vuotispäiväksi" vuodelta 1934. EK:n mukaan Lehtinen oli tuolloin Tampereella organisaattorina. "Kirjeestä työläisurheilijoille" oli EK:ssa kopio ja siinä kirjoitetaan, että TUL oli saadaksesen valtionapua kieltänyt liikkeen luokkaluonteen ja julistautunut puolueettomaksi järjestöksi (osa TUL:sta). Kirjeessä todetaan, että porvariston vallitsemassa valtiossa ei voi olla puolueetonta liikettä, työläisurheilu oli työväenliikkeen osa. Neuvosto-Venäjällä on kukoistava työläisurheiluliike toisin kuin Suomessa.¹⁰⁵

Tauno Taivainen, EK:n haaviin jäänyt kommunisti, joka poltti melkein koko silloisen maanalaisen liikkeen,¹⁰⁶ kertoi kuulusteluissa, että Inkeri L. oli toiminut Moskovassa Kommunistisen nuorisointernationaalin kongressissa virallisena tulkkina [6. kongressi pidettiin 25.9.-11.10.1935]. Lisäksi Taivainen kertoi mm., että Kominternissa oli SKP:n ulkomaanbyroon edustus maasihteeristön nimisenä. Suomessa ei saanut kertoa, että SKP:n johtavin elin oli Venäjällä vaan SKP:n keskuskomitea -nimitystä on käytetty Suomen maanalaisesta elimestä.¹⁰⁷

3.3 Puolueura

Suomen Kommunistiselle Puolueelle Inkeri Lehtinen teki selkoa elämänvaiheistaan 29.5.1947 seuraavasti:

---

¹⁰⁴ Kirje 5.9. 1930, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

¹⁰⁵ "Saksalaisia varten 8.6.1937", (yhteenvedoa Inkeri Lehtisestä), EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

¹⁰⁶ Rentola 1994, 114-115.

¹⁰⁷ Kuulustelupöytäkirja Tauno Taivainen 29.11.1938-26.1.1939, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA.

" - *Vanhemmat erosivat v. 1921. Vuodesta 1918 isäni on ollut NL:ssa.*

- *Työ: kouluaikana, lomilla työväenjärjestöjen toimistoissa, n. vuoden Työväen Raittiusliiton toimistonhoitajana, v. 1928 koulun päätyttyä Suomen kuljetustyöläisten liiton toimistossa. Vuoden 1928 lopusta Kommunistisen Nuorisoliiton tehtävissä, vuodesta 1934 puolueen tehtävissä.*

- *Järjestöt: 1917 Ihanneliitossa, vv. 1921-23 Järjestönuorten liitossa, vuodesta 1923 Kommunistisessa Nuorisoliitossa, KNI:een [Kommunistinen nuorisointernationaali] liittyneessä järjestössä ja vuodesta 1925 maanalaisessa Kommunistisessa Nuorisoliitossa, ammatillisessa liikkeessä vuodesta 1925, SKP:n jäsen vuodesta 1927.*

- *20-luvulla kuului lukuisiin julkisiin vasemmistolaisiin nuorisojärjestöihin, mm. Sosialistiseen Nuorisoliittoon ja Opintoyhdistykseen aktiivisena jäsenenä.*

- *V. 1925 oli kouluaikana Sörnäisten nuoriso-osaston sihteeri ja sen yhteydessä joutui valtiollisen poliisin (ohranan) kuulusteltavaksi sosialististen nuorisojärjestöjen toiminnan lakkauttamisen yhteydessä. Kallion yhteiskoulun johto pakotti eroamaan koulusta. [jatko i yksityisopiskelijana ylioppilaaksi]. SKP:ssa eril. piirien ja keskusten tehtävissä*

- *Vv. 1939-40 Kuusisen hallituksessa. (valistusasiain kansankomissaarina)*

- *Vuoden 1946 alussa Kommunisti-lehden toimituksessa, sitten Dem. lehtipalvelun toimittaja, syksystä 1946 SKP:n toimistossa.*"¹⁰⁸

Lehtinen ei mainitse isänsä kohtalosta mitään. Suomalaisten kommunistien tuhon valmistelu Neuvostoliitossa alkoi v. 1937. Kansainvälisestä kommunismista siirryttiin isovenäläiseen kansallisbolsevismiin.¹⁰⁹ NL:ssa toiminut SKP menetti Stalinin suurissa puhdistuksissa lähes koko organisaationsa. Rentolan mukaan se tuhoutui tuona vuonna ja SKP aatteelliset aivot likvidoitiin, kuusislaiset lähes tuhottiin.¹¹⁰ Tämä oli SKP:n sisäinen trauma, joka Rentolan mukaan vaikutti inestän tavoin.¹¹¹ Inkeri Lehtisen on täytynyt olla tietoinen ainakin jollakin lailla isänsä kohtalosta.

Vuonna 1937 SKP:n ulkomaan byroolle ja Kominternin sihteerille M.A. Moskvinille antamansa tiedonannon mukaan Inkeri Lehtinen ei viimeisinä vuosina ollut juuri isänsä

¹⁰⁸ SKP:n kaaderijaosto 17 hmp I/19, IB, Lehtinen Inkeri, KansA..

¹⁰⁹ Rentola 1994, 43.

¹¹⁰ Rentola 1994, 49, 54.

¹¹¹ Rentola 1994, 73.

kanssa tekemisissä, mutta tiedon todenperäisyyttä on vaikea tarkistaa. J. K. Lehtistä syytettiin vastavallankumouksellisesta porvarillisesta nationalismista ja häntä nimitettiin *Leninskaja Pravdassa* kansan viholliseksi. Inkeri L. kirjoitti Moskvinille, että J. K. Lehtisen toiminta ansaitsi ankaran tuomion.¹¹²

Vaikka kuinka olisi selittänyt itselleen, ettei noissa oloissa muuta voinut tehdä, asia oli oletettavasti painanut raskaana Inkeri Lehtisen mielessä siitä lähtien, kun jonkinlainen varmuus isän kuolemasta oli tullut. Samana vuonna kun isä katosi Stalinin koneiston kitaan, syntyi myös Inkeri Lehtisen ainut lapsi. Vahvana motiivina Lehtisen viranomaisille kirjoittamaan tiedonantoon uskoisin olleen lapsensa ja äitinsä suojelemisen oman hengen säilyttämisen lisäksi.

Kun joku vangittiin, muut joutuivat kirjoittamaan tarkan selvityksen, jossa pidätetystä piti sanoutua irti sekä selostaa mitä epäilyttävää kirjoittajan tiedossa oli pidätetystä. Paine johti Lehtisen kohdalla hermoromahdukseen, sillä hän joutui kirjoittamaan mainitunkaltaiset selvitykset myös molemmista aviomiehistään sekä työtovereistaan. Johtotason henkilöiden hengissä selviäminen edellytti ajattelutapaa, jonka mukaan puolue ei erehdy.¹¹³ Eräänä puhdistusten onnistumisen edellytyksenä Rentola mainitsee, että tiedettiin oma viattomuus, mutta oltiin valmiit uskomaan toisten syyllisyyteen.¹¹⁴ Inkeri Lehtinen oli niitä harvoja johtotason suomalaisia kommunisteja, jotka säästyivät Stalinin puhdistuksilta. Miksi säästy? Sitä Lehtinen varmaan itsekin mietti ainakin myöhemmin.

Vuonna 1955 J.K. Lehtinen rehabilitoitiin Neuvostoliitossa SKP:n pyynnöstä yhdessä 17 muun syyttömästi tuomitun kanssa. Asiasta tiedotettiin keskuskomitean istunnossa 8.-9.10.1955 ja samassa yhteydessä Antero Timonen ilmoitti, että muiden samoihin aikoihin syyttömästi tuomittujen osalta tullaan suorittamaan uudelleentutkinta Neuvostoliitossa.¹¹⁵

Inkeri Lehtisen omaan puolueselvitykseen lisään seuraavat tiedot:

Lehtinen oli SKP:n keskuskomitean ja sen poliittisen toimikunnan jäsen keskeytyksettä vuosina 1954-1969. Inkeri Lehtisen vastuulla tai työskarkana oli koko tuon ajan valistusasiat

---

¹¹² "Kallis toveri Stalin", 353

¹¹³ Rentola 1994, 57.

¹¹⁴ Rentola 1994, 46.

¹¹⁵ Viitala 1988, 89.

(mm. aatteellinen kasvatus) sekä ideologiset asiat. Puoleen valistussihteerin toimen hän lopetti vuonna 1967, vaikka jatkoi niiden parissa poliittisessa toimikunnassa.¹¹⁶

Kontrollikomitean jäsen Lehtinen oli vuosina 1954-57 [kontrollikomitea valvoi mm. puolueen jäsenten nuhteettomuutta ja opillista puhtautta]. Syksystä 1946 Lehtinen oli keskuskomitean työntekijänä valistusosastolla, myöhemmin tuli agit. prop. työn vastaavaksi. Agitaatio- ja propagandaosasto, myöhemmin jaosto, kuului myöhemmin valistusjaoston alaisuuteen. Lehtinen kuului Tiedoituksia-lehden toimitukseen 1950. Lehtinen oli valittu puolueeneuvoston kokouksessa v. 1950 Tarkistuskomiteaan [talousasiat]. Vuonna hän toimi 1948 Puoluetoimikunnan Naisjaostossa.¹¹⁷

Kaaderimapissa mainittiin, että Inkeri Lehtisellä oli työläisvanhemmat, vaikka isä oli ylioppilas. Tämä työläistäustainuus oli kunnia-asia NL:ssa vallitsevan tavan mukaisesti ja ehkä riitti, että vanhemmat olivat syntyneet työläisperheessä kuten Lehtisen vanhemmat olivat. SKP:n järjestörakenteen mukaan keskuskomitean ja sen poliittisen toimikunnan jäsenyys merkitsivät sitä, että Inkeri Lehtinen kuului puolueen johtohenkilöihin.

3.4 Ammattina vallankumouksellinen

Talvisodan alussa, joulukuun 1. 1939, muodostettiin ns. Terijoen hallitus. Päätöksen siitä teki neuvostojohto, Stalin Molotovin avustamana.¹¹⁸ Lehtinen nimitettiin Terijoen hallituksen valistusministeriksi. Inkeri Lehtisen myöhempien vaiheiden kannalta tällä asialla ollut suuri merkitys lähinnä hänen julkisuuskuvansa, esimerkiksi väitetyn stalinismin, ja julkisuudessa esiintymisen kannalta. Pohjavirtana Terijoen hallitus ja sen ministerit olivat olemassa pitkään kansan mielissä.

Terijoen hallitusta - joka perustettiin julistuksen mukaan SKP:n keskuskomitean nimissä - perustettaessa oli tarkoitus perustaa kansanvaltainen tasavalta eikä neuvostovaltaa. Hallituksen ohjelmaan eivät kuuluneet sosialismi eikä Neuvostoliittoon liittyminen.

---

¹¹⁶ SKP:n Kaaderijaosto 17 hmp I/19, IB, Lehtinen Inkeri, KansA. Lehtisen puolueuratieidot koottu Kansan Arkistosta ja Leppäseltä 1999.

¹¹⁷ SKP:n Kaaderijaosto 17 hmp I/19, IB, Lehtinen Inkeri, KansA.

¹¹⁸ Rentola 1994, 171.

Komintern oli luonnostelut Terijoen hallitukselle eräänlaisen kansandemokratian alkumallin.¹¹⁹

Jos Kuusinen, hallituksen pääministeri, olisi päässyt Suomessa valtaan, olisi bolševikkipuolueen aluekomitean hallitsema 'Itä-Suomi' helposti vetänyt Suomen "kansanvaltaisen tasavallan Neuvostoliiton yhteyteen, vaikka se ei alkuperäisiin aikomuksiin kuulunutkaan." Inkeri Lehtinen luonnosteli sodan aikana asiakirjan "*Kommunistien toiminnasta valkoisten vallasta vapautuvilla alueilla*". Tämä Lehtisen paperi oli Rentolan mukaan ensimmäisiä yrityksiä hahmottaa valtion perustamista puna-armeijan valtaamalla alueilla. Myöhemminhän näitä kysymyksiä käsiteltiin sodan loppuvaiheessa Itä-Euroopassa.¹²⁰

Kominternin kaaderiosastolle antamissaan henkilötiedoissa Lehtinen luonnehti ministerinvirkaa komennukseksi. Vaikka SKP:n nimeä käytettiin, puolue ei asiaa käsitellyt, eikä sitä itse asiassa järjestyneessä muodossa ollut olemassakaan. Hallitus koottiin Kominternissa - joka puolestaan Stalinin talutusnuorassa - ikään kuin virkamieshallituksena.¹²¹ Aikalaiskäsitys, että päätöksen hallituksen muodostamiseksi teki Stalin lähimiehineen, on tutkimuksen myötä vahvistunut.¹²²

Inkeri Lehtinen itse selosti parissa haastattelussaan 1970-luvulla Terijoen hallituksen tarkoituksen olleen saada ennen kaikkea Suomen kansan ääni kuuluviin, kun suomalaiset poliitikot eivät sitä kuunnelleet. Suunnitelmat Suomen alistamisesta NL:n alaisuuteen hän kiisti jyrkästi.¹²³ Suomalaisten mielialoja Kuusisen hallituksen suhteen valaisee tapaus, jossa EK:n kuulusteltava kertoo, että hän oli vannonut sotilasvalan, jossa lupasi taistella kansanhallituksen puolesta viimeiseen hengenvetoon. Valaa vastaanottamassa oli mm. Inkeri Lehtinen.¹²⁴ Oli tapaus tosi tai ei, niin tietyissä piireissä uskottiin hallituksella olleen sotilaallisia päämääriä. Osmo Jussilan mukaan Terijoen hallitus sai aikalaislehdistössä kaksi

---

¹¹⁹ Rentola 1994, 170-171.

¹²⁰ Rentola 1994, 174-175.

¹²¹ Rentola 1994,171; Rentola 2002, 63-64.

¹²² Rentola 1994,170; Rentola 2002, 74; Ks. myös Jussila 1985.

¹²³ Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, biografica, KansA.

¹²⁴ Kuulustelupöytäkirja 18.3.1940, kuulusteltavana Niilo Laamanen, EK-V I, hmp 387 Lehtinen, Inkeri, KA..

perusselitystä: yritys hajottaa Suomen kansaa perustuen virheellisiin tietoihin tai muulle maailmalle pystytetty kulissi, jonka turvin saattoi hyökätä.¹²⁵

Useimpien suomalaisten mielestä Terijoen hallitus todisti suomalaisten kommunistien "maanpetoksellisuuden" ja sen, että Neuvostoliitto pohjimmiltaan halusi Suomen valloittamista ja alistamista. Se kalvoi lisäksi naapurisuhteita vuosikymmeniä, koska totuutta ei voitu käsitellä. Jos maanpetturin leiman hallituksen vuoksi sai Otto Wille Kuusinen, sen lienee saanut tuntemattomampi Lehtinenkin saman tien. Suomessa hallitus ei saanut vastakaikua edes vanhoilta punaisilta vaan monet johtavat kommunistit tuomitsivat Neuvostoliiton hyökkäyksen jyrkästi, mutta eivät luopuneet vasemmistolaisesta vakaumuksestaan. Sodan jälkeisissä selvityksissä talvisodasta ilmiötä nimitettiin "hurahtamiseksi", se oli hyvin yleistä, kommunismista irtisanoutuminen oli paljon harvinaisempaa.¹²⁶ Lehtisellä oli siis omiensaakin keskuudessa ristiriitainen maine.

Vuonna 1967 Inkeri Lehtinen kävi kirjeenvaihtoa Heikki Mikko Viitalan kanssa tämän tekeillä olevan tutkimuksesta. Viitala mm. kysyi kenen aloite oli Terijoen hallituksen muodostaminen ja miten sen ministerit valittiin. Kirjeenvaihdosta ei löydy tietoa, että Lehtinen olisi vastannut tähän kysymykseen.¹²⁷ Kysymykseen Terijoen hallituksesta löytyy Lehtisen suoria vastauksia vasta 1970-luvun lopusta ja 1980-luvulta, jolloin aihe tuli jälleen ajankohtaiseksi mm. Osmo Jussilan kirjan johdosta.

Terijoen hallituksen jäsenet olivat yrittäneet auttaa vainojen uhriksi joutuneita ja Tuure Lehénin johdolla tehneet aloitteen useiden kymmenien suomalaisten kommunistien vapauttamiseksi hallituksen käyttöön. Tiedusteluihin ei ollut tullut vastausta viranomaisilta.¹²⁸

Otto Wille Kuusisen lähipiirissä olleena Lehtinen lie ollut myös tietoinen Kuusisen suunnitelmasta Suomen liittämiseksi NL:oon keväällä 1941. Se oli uusi vaatimus SKP:ssa, joka oli yksiselitteisesti puolustanut Suomen itsenäisyyttä ainakin vuodesta 1925, jolloin NL:ssa ryhdyttiin rakentamaan sosialismia yhdessä maassa. Terijoen hallituksenkin

---

¹²⁵ Jussila 1985, 34.

¹²⁶ Rentola 1994, 177-178.

¹²⁷ Kirjeenvaihtoa Heikki Viitalan kanssa, 9.6. 1967, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 4, KansA.

¹²⁸ Viitala 1988, 59.

lähtökohta oli Suomi itsenäisenä, erillisenä valtiona.¹²⁹ Kuusisen ohjelma ei tullut tunnetuksi Suomessa kommunistien parissa. Vain Hertta Kuusinen sai siitä tietoa. SKP:n myöhemmän kannatuksen ja politiikan teon kannalta oli onneksi, että tätä ohjelmaa ei ennätetty julkaista. Toisaalta ohjelma heijasti neuvostojohdon aikomuksia Suomen suhteen.¹³⁰

Heikki Mikko Viitalan kysymyksiin vastatessaan Lehtinen kertoi, että vaikeimpia tehtäviä mitä hänellä on koskaan ollut, oli tehdä julistus Toivo Antikaisen puolustamiseksi [1930-luvulla], piti esittää toverin ansiot puolueen johtohenkilönä ja samalla ajatella hänen puolustamistaan oikeudessa. Inkeri L. teki julistuksen Suomessa ollessaan.¹³¹ Toivo Antikaista uhkasi kuolemantuomio maanpetoksellisesta toiminnasta syytettynä 1934. Luultavasti Lehtisen laatiman julkilausuman allekirjoittivat huomattavan laaja sivistyneistön, akateemisen maailman ja työväenliikkeen kulttuurihenkilöiden joukko. Vahva kansalaisliike sai tuomion ehkäistykseksi.¹³² Lehtinen kertoi kirjeessään ikään kuin nuorallakävelystään sallitun ja kielletyn poliittisen toiminnan kuvaamisessa. Tässä nuorallakävelyssään Lehtinen kehittyi taidokkaaksi vuosien mittaan, olihan hän myös valistusosaston vastaava työntekijä ja 1960-luvulla Kommunistin toimittaja, ja harjoitti myös poliittista propagandaa. Alitajuisena tai tietoisenaakin vaikuttimena saattoi myös olla, että hän halusi tuoda julki vaikuttaneensa erän ihmishengen pelastamiseen 1930-luvulla.

Heinäkuussa 1940 Lehtinen valittiin Suomalais-Karjalaisen Neuvostotasavallan korkeimman neuvoston jäseneksi.¹³³ Talvisodan jälkeen hän työskenteli Neuvosto-Karjalassa valistusasiain komissaarina. Jatkosodan aikana Lehtinen kuului Kominternin sihteeristön lehdistö- ja radio-osastoon Suomen edustajana sen viralliseen lakkauttamiseen asti 1943, jolloin hän edusti SKP:ta päätöksen siunanneessa puhemiehistön istunnossa.¹³⁴ Kominternin kaaderiosastolla hän laati myös luonnehdintoja skp:läisistä ja puolueen tilanteesta.¹³⁵ Vuosina 1941-1945 Lehtinen oli toimittajana Armas Äikiän kanssa Kominternin lehdistö- ja radiolähetysosaston suomenkielisessä toimituksessa, jonka lähetyksissä puhuttiin Suomen vapausradiosta.¹³⁶ Se ei ollut Lehtisen mielestä NL:n vaan Suomen ja vastarintaliikkeen yhteinen radio. Pääteemana vapausradiossa oli sodanvastaisuus ja Suomen ja NL:n ystävyys,

---

¹²⁹ Rentola 1994, 321

¹³⁰ Rentola 1994, 323

¹³¹ Huomautuksia teokseen "Kahden tulen välissä" 14.2.1967, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 4, KansA.

¹³² Suomen työväenliikkeen historia, 200.

¹³³ SKP:n kaaderijaosto 17, hmp I/19 Lehtinen Inkeri, 1B, KansA.

¹³⁴ Rentola 1994, 441. Kominternin lakkauttamisen syistä ks. sama 442.

¹³⁵ Rentola 1994, 406-408.

¹³⁶ "Kallis toveri Stalin", 508.

se toimi Kominternin aloitteesta ja johdolla. Piiritetyssä Leningradissa Lehtinen oli kuusi kuukautta vuonna 1941, josta hänellä oli kerrottavaksi liian raskaita muistoja.¹³⁷

Lokakuussa 1942 EK-Valpon Joensuun osasto jätti raportin, jossa kerrottiin vihollisen lentolehtisestä, jonka otsikko oli "Suomen kansalle". Lentolehtisessä kehoitettiin Suomen kansaa kukistamaan nykyinen hallituksensa ja tekemään rauhan NL:n kanssa. Lentolehtinen oli päivätty tai löydetty 30.5. ja allekirjoittajien joukossa oli Inkeri Lehtinen.¹³⁸ Vuonna 1945 [aivan joulukuun lopussa] Lehtinen, ensimmäisenä Otto Wille Kuusisen lähimmistä työtovereista, päästettiin Suomeen Kuusisen avustuksella ja suosituksesta.¹³⁹ Lehtinen tuli Suomeen mukanaan O. Kuusisen kirje, jossa analysoitiin Suomen poliittista tilannetta ja sotasyllisyyskysymystä. Majanderin mukaan Lehtinen oli merkittävin Suomeen palanneista, keskeisempi kuin yleensä enemmän huomiota saaneet Tuure Lehén ja Armas Äikiä. Yrjö Leinon mukaan hän oli Terijoen ministereistä ainoa pystyvä voima.¹⁴⁰

Suomen kansalaisyhteisyydet menettäneenä ja Neuvostoliiton kansalaisena Lehtinen anoi ensin oleskelulupaa Valpolta ja myöhemmin jälleen oleskelulupaa poliisilaitokselta 29.12.1947 ja perusteli anomustaan sillä, että poliittinen tilanne on muuttunut ja kommunistien vainot ovat lakanneet, joten hän voi vapaasti toimia Suomessa. Anomuksiin piti olla suosittelijat, ensin mainituissa heitä olivat Nestori Parkkari ja Ville Pessi, ja toisessa Hertta Kuusinen ja Ville Pessi.¹⁴¹

Inkeri Lehtinen, tai Helga Strom tai Maija Falk,¹⁴² eli NL:ssa lähes yhtäjaksoisesti vuodesta 1930 vuoteen 1945. Vuosina 1934-1935 ja 1937 hän toimi osittain myös Tampereella ja Tukholmassa. Täten hän vuonna 1908 syntyneenä oleskeli ulkomailla ja pääasiassa Neuvostoliitossa 22-vuotiaasta 37-vuotiaaksi.

3.5 Kansainvälinen suomalainen

---

¹³⁷ Marja-Leena Mikkola, "Ei sankari eikä esimerkki, vaan ihminen ihmisten joukossa". *Kulttuurivihkot* 6-7/79.

¹³⁸ Ilmoitus 8.10.1942 Joensuun osasto, EK-V I, hmp 387, Lehtinen, Inkeri, KA.

¹³⁹ Rentola 2003, 66.

¹⁴⁰ Majander 2002, 221 ja alaviite 87, 246; Leino 1958, 188.

¹⁴¹ Oleskelulupa-anomus 3.1.1946, oleskelulupa-anomus 29.12.1947, EK-V I, hmp 387, Lehtinen, Inkeri, KA.

¹⁴² Maanalaista toimintaa varten piti olla peitenimet eli puoluenimet.

SKP:n keskuskomitean jäsen - Suomessa vuodesta 1944 julkisesti toimineen - Lehtinen oli vuodesta 1954 vuoteen 1969.¹⁴³ Suomen kansalaisuuden hän sai vuonna 1952 muodollisen avioliiton kautta, sitä ennen hän ei voinut olla puoluejohdossa virallisesti.¹⁴⁴ SKP:n puoluejäsenyys ja vuosi, jolloin jäsenyys kirjattiin, oli varsinkin sodan jälkeen kunniakysymys. Mitä vanhempi puoluejäsen, sitä arvokkaampi henkilökkin useimmiten oli. Jäsenyyttä ei ennen 1960-lukua annettu anojalle taustoja tutkimatta. Heti sodan jälkeen puoluejäseneksi liittymisen ajankohta saatettiin merkitä toiseksi kuin se ajankohta, jolloin henkilö tosiasiaassa oli puolueeseen liittynyt. Esimerkiksi Betty Peltonen, joka oli tullut mukaan SKP:n toimintaan vuonna 1921, sai jäsenkirjansa ja ilmoituksen, että hänet oli hyväksytty puolueeseen vuonna 1941. Peltonen kertoi tuolloin tunteneensa häpeää.¹⁴⁵ Inkeri Lehtinen oli SKP:n jäsen tunnustetusti jo vuodesta 1927 alkaen. Vuonna 1955 SKP:n kaaderijaosto totesi, että "toveri Lehtisellä on pitkäaikainen poliittinen kokemus ja hän on luja ja kestävä puoluetoveri."¹⁴⁶

Inkeri Lehtinen opetti puolueen työntekijöitä ja luennoi heille, hän opetti mm. Sirola-opistossa ennen kuin oli saanut Suomen kansalaisuuden, minkä suojelupoliisin etsivä oli pannut merkille Sirola-opiston vuosikirjasta.¹⁴⁷

Toimittajana Kommunisti-aikauslehdessä hän työskenteli vuodesta 1946 ja päätoimittajana Matti Janhusen sairauden ja kuoleman jälkeen 1963-1976. Kiintoisa yksityiskohta Kommunistin suhteen on, että lehti mainitaan Suomen lehdistön historiassa vasta sen viimeisessä osassa ikään kuin unohtuneena ja ilman toimituksellisia tietoja (kuka oli päätoimittaja milloinkin jne.).¹⁴⁸ Toimittajana Lehtisen keskeisiä aiheita olivat ideologiset kysymykset mm. sosialismin teoria, sosialismiin siirtyminen, naisasia sekä SKP:n edustajakokoukset, joissa puolueen linjaa käsiteltiin ja kehitettiin. Myös SKP:n perustamisvaiheet ja historia, henkilökuvaukset ja valistustoiminta olivat Lehtisen aiheita.¹⁴⁹

---

¹⁴³ SKP kaaderijaosto 17, hmp I/19 Lehtinen Inkeri, 1B, KansA. Vuoden 1969 puoluekokouksessa Lehtistä ei valittu enää keskuskomiteaan eikä poliittisen toimikuntaan; Ks. Leppänen 1999, 300.

¹⁴⁴ EK-V I, hmp 387, Lehtinen, Inkeri, KA; SKP kaaderijaosto 17, hmp I/19 Lehtinen Inkeri, 1B, KansA. Hänen poikansa, Visa Linko, oli vielä 1950-luvulla NL:n kansalainen, ks. SKP:n KK:n sihteeristön puoltolause Lehtisen anomukseen saada NL:n kansalainen Miska Lingolle matkustuslupa Suomeen 16.5.1957, SKP kaaderijaosto 17, hmp I/19 Lehtinen Inkeri, 1B, KansA.

¹⁴⁵ Katainen 1998, 140.

¹⁴⁶ SKP 7.6.1955, SKP kaaderijaosto 17, hmp I/19 Lehtinen Inkeri, 1B, KansA.

¹⁴⁷ Hmp 387, Lehtinen, Inkeri, Suojelupoliisi.

¹⁴⁸ Suomen lehdistön historia, osa 10, 314.

¹⁴⁹ Tutkielmani liitteenä on Inkeri Lehtisen kirjoitusten bibliografia.

Kommunisti-lehdessä ilmestyi Lehtisen kirjoituksiaan määrällisesti eniten, mutta hän kirjoitti sen ohella useisiin julkaisuihin mm. *Soihtu* -lehteen ja SKP:n vuosikirjaan, joka ilmestyi 1946-1955. Teoksessa "*Kipinästä tuli syttyi*" on myös Lehtisen kirjoittama artikkeli "*Työväenliikkeen uusi nousu*", joka kuvaa liikkeen vaiheita 1920-luvulla. Lisäksi hän piti puheita erilaisissa tilaisuuksissa varsinkin 1950- ja 1960-luvuilla. Mm. Suomen naisten demokraattisen liiton eli SNDL:n tilaisuuksissa Lehtinen oli puhujana kuten myös Kansainvälisen naistenpäivän tilaisuuksissa. Inkeri L. oli muuten syntynyt naistenpäivän aattona 7.3., mikä varmaan lisäsi syntymäpäivän vieton juhlallisuutta.

SKP:n valtuuskunnan edustajana Lehtinen oli NKP:n vieraana 1950- ja 1960-luvuilla. Vuoden 1960 81 maan kommunististen puolueiden yhteisen neuvottelukokouksen SKP:n valtuuskuntaan Lehtinen kuului myös.¹⁵⁰ Euroopan "veljespuolueiden" edustajakokouksissa hän oli paikan päällä mm. Italiassa, Ranskassa ja Romaniassa. Lehtinen oli kielitaitoinen, hän osasi venäjää, ruotsia, ranskaa ja saksaa, joten pystyi seuraamaan monipuolisesti kirjallisuutta ja lehdistöä.

Inkeri Lehtinen kirjoitti myös ystävilleen ja tuttavilleen ja puoluetovereilleen vastavuoroisesti sai postia. Valitettavasti monien hänen kirjeenvaihtovereidensa Lehtiseltä vastaanottamia kirjeitä ei löydy Kansan Arkistosta. Siihen pelkästään ei liene syynä arkaluontoisten asioiden sensuroiminen. Lehtisen kirjeenvaihdosta 1930- ja 1940-luvuilta ei löydy aineistoa. Henkilöarkistosta löytyy henkilökohtaisia kirjeitä mm. Walter ja Lotte Ulbrichtilta (1960-luku), Hertta Kuusiselta (50 ja 60-luku), Aura Kiiskiseltä 1950- ja 1960-luvuilta, Kaisa Junttilalta, Kaisa Luodolta NL:sta, Uljas Vikströmiltä Petroskoista 1960-luvulta.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Tuolloin selviteltiin Neuvostoliiton ommunistisen puolueen ja Kiinan kommunistisen puolueen ristiriitoja.

¹⁵¹ Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 3, KansA.

IV SKP:N JA NKP/NL:N SUHTEET, "VELJESPUOLUEET" - MITÄ PUHUTTIIN JA MISTÄ VAIETTIIN?

Eric Hobsbawmin mukaan Neuvostoliiton johtama kansainvälinen liike alkoi vuoden 1956 jälkeen menettää yksinoikeuttaan vallankumouksellisuuteen ja sitä yhdistävään teoriaan ja ideologiaan. Oli olemassa erilaisia marxismeja, useita erilaisia marxismi-leninismejä. Kansainvälinen kommunistinen liike hajosi vuosina 1956-1968, Kiina irtautui NL:n vaikutuspiiristä 1958-1960. Pääasiassa länsimaiset kommunistiset puolueet, Italian kommunistit etunenässä alkoivat avoimesti ottaa etäisyyttä Moskovaan. Ja alkuperäinen sosialistileiri jakaantui valtioiksi, joista Bulgaria oli "täysin uskollinen" Neuvostoliitolle ja Jugoslavia taas "täysin riippumaton" siitä. Tšekkoslovakian miehitys löi viimeisen naulan "proletaarisen internationalismin arkuun". Jopa Moskovan linjoilla olleet kommunistiset puolueet [kuten SKP] ottivat tavakseen olla avoimesti kriittisiä NL:oa kohtaan ja noudattaa Moskovan politiikasta poikkeavaa politiikkaa.¹⁵² SKP:n suhteen tässä on kärjistystä, sen avoin kriittisyys oli hyvinkin rajoittunutta.

Tässä luvussa esitellään pääkohtia Lehtisen ja SKP:n johdon suhtautumisesta "veljespuolueisiin". NKP ja Hruštšev ovat esimerkkinä NKP/NL -suhteesta. Ns. suurta väittelyä ei voi sivuuttaa 1960-luvun kommunistisesta maailmanliikkeestä puhuttaessa poliittisesti eikä ideologisesti. Jugoslavia on ääritapauksena omille teilleen lähteneestä sosialistisesta valtiosta ja siihen suhtautumisesta. Tšekkoslovakian syvensi miehitys monien tutkijoiden mielestä SKP:n kahtiajakoa, se myös oli monien mielestä käännekohta 1900-luvun sosialismille tai ns. reaaliosialismille, josta alkoi sen alamäki. Se oli myös monille kommunisteille henkilökohtaisen ja julkisen valinnan paikka.

Suhtautumisessa kaikkiin näihin "ulkopolitiikan" ilmiöihin on nähtävissä myös SKP:ssa stalinismia. Mitä se oikein tässä yhteydessä oli ja miten se ilmeni, on tämän luvun pääkysymys, erityisesti tietysti Lehtisellä ja suhteessa SKP:n johtoon ja NKP:hen.

---

¹⁵² Hobsbawm 1999, 561-562.

4.1 SKP:n ja Lehtisen suhde NKP/NL:on johtoon, esimerkkinä Hruštšev (1956-1964)

Hruštševiin salainen puhe NKP:n 20. puoluekokouksessa 1956 toi lunta SKP:n johdon tupaan Paastelan mukaan.¹⁵³ Puheen pääkohtien selostuksessa käytän Yhdysvaltain ulkoministeriön 4.6.1956 julkaisemaa muotoa Hruštševin salaisesta puheesta.

Hruštšev totesi alkuun, ettei hänen selostuksensa tarkoituksena ollut Stalinin toiminnan ja elämän perinpohjainen arviointi. Kiinnostavaa oli se, kuinka Stalinin henkilöön kohdistuva palvonta oli vuosien varrella kasvanut saaden aikaan erittäin vakavia ja törkeitä "puolueen periaatteisiin, puoluedemokratiaan, ja vallankumoukselliseen laillisuuteen kohdistuneita vääristelyjä".¹⁵⁴ Leninin eläessä puolueen keskuskomitea ilmensi kansakunnan todellista johtoa. Lenin oli myös esittänyt harkittavaksi Stalinin siirtämistä pois pääsihteerin virasta, koska hän käytti valtaansa väärin.¹⁵⁵

Stalinilla oli kyllä ollut myönteinen osuus trotskilaisten vastaisessa taistelussa ja leniniläisyyden vihollisten riisumisessa ideologisesti aseista. Kolhoosien ja raskaan teollisuuden perustaminen oli noiden oikeistopoikkeamien kukistamisen ansiota. Mutta kun puolueen ideologiset viholliset oli pääosin kukistettu, alkoivat joukkovainot. Aluksi ne kohdistuivat leniniläisyyden vihollisiin, mutta pian myös monia rehellisiä kommunisteja ja puolueen kaadereita kohtaan. Stalin loi käsitteen "kansanvihollinen", se teki mahdolliseksi sen, ettei ideologisia erehdyksiä tarvinnut todistaa. "Stalin hylkäsi Leninin käyttämän taivuttelun ja kasvattamisen menetelmän ja otti käyttöön hallinnollisen väkivallan."¹⁵⁶

Stalin ei piitannut kollektiivisen puoluejohdon periaatteesta. Puoluekokouksia oli harvoin ja keskuskomitean täysistuntoja ei pidetty juuri koskaan. 1934 pidetyn 17. puoluekokouksen valitsemista keskuskomitean jäsenestä yli 70 % pidätettiin ja ammuttiin ja itse puoluekokouksen edustajista selvä enemmistö vangittiin vastavallankumouksellisesta toiminasta syytettynä. Syynä joukkovainoihin oli että "Stalin oli ylentänyt itsensä niin korkealle puolueen ja kansakunnan yläpuolelle, että hän lakkasi ottamasta huomioon

---

¹⁵³ Paastela 1991, 41.

¹⁵⁴ Hruštšev muistelee, 445.

¹⁵⁵ Hruštšev muistelee, 446-447.

¹⁵⁶ Hruštšev muistelee, 449-451.

keskuskomiteaa tai puoluetta.¹⁵⁷ Stalin väitti, että luokkataistelu kärjistyy lähemmäs sosialismia siirryttäessä.¹⁵⁸

Neuvostovaltion historialliset voitot eivät olleet Stalinin vaan koko kansan työn ansiota. NKP:n historia vuodelta 1938 ns. lyhyt kurssi oli sekin yksilönpalvonnan läpätunkema. Stalinin viime vuosien johtamiskäytäntö oli vakavana esteenä neuvostoyhteiskunnan kehittymisen tiellä. Yksilönpalvonta johti puolueen sisäisen demokratian ja neuvostodemokratian karkeaan loukkaamiseen ja steriiliin hallintoon, petokseen erikoistuneisiin specialistien syntymiseen. "Miksi sitten tätä asiaa ei ajoissa huomattu?" kysyi Hruštšev. Alkuun oikeutettu taistelu puolueen vihollisia vastaan muuttui, Stalinin ryhdyttyä käyttämään valtaansa väärin, taisteluksi puolue- ja hallitusjohtajia ja rehellisiä neuvostoihmisiä vastaan. Puolue-elimet eivät saaneet toimia.¹⁵⁹

Stalin oli vakuuttunut toimiensa oikeudesta työväenluokan etujen puolustamiseksi ja vihollisten juonitteluja vastaan. Ei voida sanoa, että ne olisivat olleet hourupäisen itsevaltiaan tekoja. Koko tragedia piilee tässä.¹⁶⁰ Tässä loppupuolen lausunnossa Hruštšev antoi ymmärtää, että Stalin toimi hyvässä uskossa. Maata ei johtanut mielipuolet vaan kansan etujen nimissä toiminut harhautunut itsevaltiainen. Pehmennys oli varmaan tarpeen jo Stalinin yhä nauttiman kannatuksen vuoksi.

Vihavaisen mielestä Hruštševin politiikka oli äärimmäisen rohkeaa, sillä Stalinin kauden rikoksiin oli osallistunut huomattava osa puolueen johtoa Hruštšev itse mukaan lukien. Stalinismin toteuttamisessa olivat kaikki mukana enemmän tai vähemmän. Puoluejohtajan kritiikki rajoittui virheisiin, jotka olivat syntyneet oikeaa politiikkaa noudatettaessa. Stalinin ideologisiin päälinjauksiin ei koskettu. Päälinja oli siis ollut oikea Stalinista huolimatta. Tämä näkyi NKP:n keskuskomitean päätöksessä *Henkilökultin ja sen seurausten voittamisesta* 30.6.1956.¹⁶¹

Vaikka Hruštševiinkin kritiikki jäi puolitiehen, ei SKP:ssakaan ilmennyt halua itsekritiikkiin vuonna 1956. SKP:ssa ei todettu olleen ongelmia puoluedemokratian suhteen. Kokonaan

---

¹⁵⁷ Hruštšev muistelee, 454-457.

¹⁵⁸ Hruštšev muistelee, 474-475.

¹⁵⁹ Hruštšev muistelee, 486-490.

¹⁶⁰ Hruštšev muistelee, 491.

¹⁶¹ Vihavainen 2003, 23-24.

aihetta Stalin ja henkilöpalvonta ei voitu sivuuttaa. Poliittisen toimikunnan jäsen Martti Malmberg selvitti, että SKP:ssa oli kyllä ollut Stalinin henkilöpalvontaa, mutta asiaa ei tarvinnut enää kaivella, koska SKP:n johtamistapa oli aina ollut kollektiivinen. Unkarin vastavallankumoukselliseksi leimatut tapahtumat pyyhkäisivät pian tieltään Stalinin rikosten pohtimisen. Paastelan mielestä se, että SKP:n johtoa ei vuonna 1956 vaihdettu, muodostui kohtalokkaaksi SKP:n tulevalle kehitykselle.¹⁶²

Elokuussa 1956 Inkeri Lehtinen puhui "työkansan juhlassa" NKP:n puoluekokouksesta ja Stalinin ajan virheistä. Stalin oli syrjäyttänyt kollektiivisen johdon ja valta oli keskittynyt hänelle, jolloin työtätekevien aloitteellisuus tukahtui samoin kuin tieteen ja taiteen kehitys. Näihin virheisiin ja väärinkäytöksiin puuttuminen oli lujittanut Neuvostoliiton arvovaltaa ja sosialistista järjestelmää ja oli pohjana kommunismin rakennustyölle, kertoi Lehtinen.¹⁶³

Hruštšev oli puuttunut NKP:n 22. edustajakokouksessa jälleen Stalinin rikoksiin. Hän piti puheen, jonka otsikko oli *Yksilönpalvonnan seurausten voittaminen. Puolue-elämän leniniläisten normien ja johtoperiaatteiden kehittämisen. Puolueen taistelukyvyyn kohottaminen*. Puheessaan hän puuttui uudelleen Staliniin kerraten vuoden 1956 puheensa joitakin kohtia. Hän mainitsi puoluevastaisen ryhmittymän, joka oli esiintynyt puolueen leniniläistä linjaa vastaan ja joka paljastettiin vuoden 1957 kesäkuun keskuskomitean kokouksessa. Laajassa NKP:n keskuskomitean toimintaselostuksessa, jonka osa aikaisemmin mainittu puhe oli, mainitsi Hruštšev myös Neuvostoliiton siirtyvän kommunismin laajamittaisen rakentamisen kauteen.¹⁶⁴ Loppulausunnossaan Hruštšev palasi jälleen Stalinin rikoksiin ja selosti niitä yksityiskohtaisemmin kuin toimintaselostuksessa.¹⁶⁵

Ruvettiin nostamaan Leniniä etusijalle ja kehrittelemään Lenin-kulttia, vaikka Neuvostoliiton järjestelmä oli etupäässä Stalinin luomus aivan kuten NL:n lähihistoria oli ollut Stalinin [eikä proletariaatin] diktatuuria. 22. puoluekokouksessa hyväksyttiin uusi puolueohjelma, mikä tuskin oli sattumaa. Stalin oli siirretty pois mausoleumista ja haluttiin korostaa NKP:n

---

¹⁶² Paastela 1991, 41-42.

¹⁶³ Inkeri Lehtisen puheen selostus, "SKP on kaikilla elinjuurillaan kiinni Suomen työväenluokassa", *Hämeen Yhteistyö* 1.9.1956.

¹⁶⁴ NKP:n keskuskomitean toimintaselostus Neuvostoliiton kommunistisen puolueen XXII edustajakokoukselle, passim.

¹⁶⁵ N.S. Hruštševin loppulausunto NKP:n XXII edustajakokouksessa 27.10.1961.

positiivista maailmanhistoriallista roolia. Ohjelmassa julistettiin että nykyinen neuvostoihmisten sukupolvi tulee elämään kommunismissa.¹⁶⁶

Edustajakokouksen puheita kommentoitiin Suomen kommunistisen puolueen keskuskomitean kokouksessa 12.11. 1961. Mm. Inkeri Lehtinen selitti NKP:n 22. puoluekokouksen tuloksia, että Neuvostoliitossa oli palattu leniniläisiin puolueperiaatteisiin ja kollektiiviseen johtamistapaan. Avoin Stalinin arvostelu oli ollut ankaraa, mutta koko Stalinin työn merkitystä ei kielletty, tästä oli Hruštšev maininnut lopputilaisuudessa. Stalin oli tehnyt hyviäkin töitä, joille NKP antaa kunnioituksensa. Mutta loppuaikoina oli ollut niin paljon rikoksia puoluetovereita kohtaan, että Stalin piti poistaa mausoleumista neuvostoihmisten tunteita loukkaamasta.¹⁶⁷ Mahtoiko Lehtinen olla samaa mieltä siitä, että nimenomaan Stalinin kauden loppuaikoihin keskittyivät suurimmat rikokset? Lehtisen puheenvuorosta ilmeni halu olla puuttumatta sen enempää Staliniin.

Leniniläisten puolueperiaatteiden noudattamatta jättäminen ja vallan keskittäminen oli eräs piirre, jonka suhteen Stalinin sanottiin poikkeavan Leninistä. Nimenomaan tätä eroa korostettiin sitten mielellään SKP:ssakin henkilöpalvontaan johtaneena tai siitä johtavana, jopa ratkaisevana Stalinin kauden rikosten selittäjänä. Näiden puolueperiaatteiden laiminlyömisestä Hruštševia itseään syytettiin muutaman vuoden päästä mm. SKP:n keskuskomitean kokouksessa 17.-18.10.1964.

SKP:n johtoa vaivasi Hruštševin toinen stalinisminvastainen kampanja. Moskova ilmaisi tyytymättömyyttään SKP:n laimeaan stalinismivastaiseen asenteeseen ja joulukuussa 1962 piirisihteerimatalla [NL:ssa] Stalinin syntejä toivotettiin joka paikassa.¹⁶⁸ Keskuskomitean kokous 12.11.1961 ei kaikeksi ollut johtanut riittävin toimenpiteisiin. Inkeri Lehtisen ja muiden puheet ja teot olivat ilmeisesti Moskovan mielestä liian kevyitä.

Hruštševin kampanja painui SKP:n johdolta vähitellen unohduksiin. Sitten olikin vuoro käsitellä Hruštševin itsensä erottamista. Lokakuun 16., 1964 tiedettiin, että Hruštšev oli erotettu, poliittista toimikuntaa oli informoitu asiasta. Uutisoinnissa toivottiin painotettavan sisäpoliittisia syitä ja ulkopoliittikan sanottiin pysyvän ennallaan. Hruštšev oli erotettu

---

¹⁶⁶ Vihavainen 2003, 34.

¹⁶⁷ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 12.11.1961, MF 56, KansA.

¹⁶⁸ Rentola 1998, 389.

häneen kohdistuvan palvonnan sallimisen, maatalouspolitiikan epäonnistumisen ja Kiinan ja Albanian arvostelussa noudatetun virheellisen menettelytavan vuoksi.¹⁶⁹

Keskuskomitean kokouksessa 17.-18.11.1964 käsiteltiin Hruštševin syrjäyttämistä Neuvostoliiton johtajan paikalta. Lehtinen ei käyttänyt puheenvuoroa, mutta oli kyllä kokouksessa läsnä. Pessi kertoi, että mainitut ratkaisut oli tehty NKP:n keskuskomitean täysistunnossa kollektiivisessa käsittelyssä. SKP:n suhde NKP:hen oli aina pohjautunut periaatteisiin eikä henkilökysymyksiin ja se tulee jatkumaan luottamuksen ja yhteistyön pohjalta. NL:n hallitus oli ilmoittanut jatkavansa rauhanomainen rinnakkainolon pohjalta eli sen ulkopoliittikka ei tule muuttumaan.¹⁷⁰

SKP hyväksyi Hruštševin syrjäytyksen. Tuure Lehénin mielestä SKP:läisten neuvostosolidarisuus oli kokonaan henkilöistä riippumatonta. Suhteet olivat kestäneet ystävällisinä Leninin, Stalinin ja Hruštševin ajan ja tulisivat kestäämään vastakin.¹⁷¹

Tässä yhteydessä tehtiin ero neuvostokansan ja sen johtajien välille. Toisaalta vahvaa johtajuutta painotettiin tarpeen mukaan. Neuvostosolidarisuuden painotus oli NKP:n ja omankin puolueen erehtymättömyyden painottamista. Kerrottiin, että Stalinin aikana puoluekoneisto ei toiminut, vaan valta oli äärimmäisen keskittynyttä, mutta että sitä ei Suomessa ollut tiedetty.¹⁷² Puolue saatiin näin eroon Stalinin virheistä.

Veli-Pekka Leppäsen mielestä Pessin ja muiden [Lehtisenkin] nöyryys Hruštševin vallanvaihdoksen yhteydessä osoittaa, että koska SKP:n neuvostosuhde oli alisteinen, siinä oli ollut tapana hyväksyä Kremlin kulloisetkin johtajat, linjat ja niiden vaihdokset. Hruštševin suhteen kyseessä oli myös se, että hän oli hoitanut Suomen-asioita ohi SKP:n suoraan Kekkonen kanssa, johon hänellä oli hyvät suhteet ja kommunistit jäivät yhä enemmän syrjään. Tämä oli lisännyt tyytymättömyyttä Hruštševiin.¹⁷³ Presidentti Urho Kekkonen pyrki pitämään SKP:n ulkopoliittisen päätöksenteon ulkopuolella ja yhdistämään muut puolueet ulkopoliitiikan tukemiseksi. Myös Moskovan laajemmat tavoitteet, mm. pyrkimys epäluulojen ja pelkojen hälventämiseen Skandinaviassa rajoittivat SKP:n mahdollisuuksia ja olivat hyödyksi Kekkoselle, mistä tämä oli tietoinen.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Leppänen 1999, 30-31.

¹⁷⁰ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 17.-18.10.1964, MF 109, KansA.

¹⁷¹ Leppänen 1999, 31-32; SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 17.-18.10.1964, MF 109, KansA.

¹⁷² Ks. esim. Paavo Koskisen puheenvuoro, SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 12.11.1961, MF 57, KansA.

¹⁷³ Leppänen 1999, 31-32.

¹⁷⁴ Suomi 1994, 149-150.

Inkeri Lehtinenkin sai tuta SKP:n jäsenten syrjäyttämisen mm. seuratessaan Pessin kanssa sivusta Moskovassa Porkkalan palauttamista koskeissa neuvotteluja.¹⁷⁵ Lehtinen, jolla oli myös tiedusteluun vivahtavia suhteita NL:oon päin tunsin nämä asiat hyvinkin.

Aivan purematta ei Hruštševiin erottamista kuitenkaan keskuskomiteassa lokakuussa 1964 nieltä eikä oltu siihen täysin tyytyväisiä. Muutamissa puheenvuoroissa oltiin huolestuneita tiedonvälityksen tasosta, kun porvarilehdet tiesivät enemmän kuin omat lehdet, kyseltiin oltiinko saatu luotettavaa tietoa ja miten asiat jäsenistön keskuudessa otettaisiin vastaan.¹⁷⁶

Lehtinen oli tehnyt päiväämättömiä muistiinpanoja - usein ne olivat päiväämättömiä - kokouksesta, jossa oli käsitelty Neuvostoliiton viimeaikaisia tapahtumia: SKP:ta oli syytetty stalinilaiseksi, kun se oli NL:n järkkymätön ystävä. Puolue oli ollut sitä jo Leninin aikana. Lehtinen siteerasi jotakuta kokouksen osanottajaa: "Puolueen myönteinen asennoituminen NL:oon ei riippuvainen siitä ketä siellä on johdossa."¹⁷⁷ Nämä Lehtisen muistiinmerkinnät olivat samankaltaisia kuin lokakuun 1964 keskuskomiteassa vallinneet johdon mielipiteet. Puolueen linja oli siis jälleen muuttumaton, puolue ei erehtynyt Hruštševin aikana kuten se ei erehtynyt Stalininkaan aikana. Ei ainakaan NKP, oli siellä johdossa kuka tahansa.

SKP:n neuvostosolidarisuus kesti siis johtajien vaihdokset. Neuvostoliitto on "pyhä", eikä sitä pystynyt kukaan - ei edes Stalin - turmelemaan. Sen sijaan hyvä johtaja kyllä saattoi paljonkin pystyä parantamaan asioita. SKP:n solidaarisuuden ilmauksessa piilee ristiriita, koska siinä toisaalta "virheitä tehneen" johtajan rooli kutistuu merkityksettömäksi, mutta toisaalta vahva johtaja oli SKP:läisten mielestä tarpeen varsinkin kriisiaikoina. Keskuskomitean lokakuun 1964 puheenvuoroissa NL:n henkilövaihdoista näkyy SKP:n neuvostosuhteen ristiriitaisuus. Toki diplomatiassa valtioiden väliset suhteet pysyvät johtajien vaihdoksista huolimatta, mutta SKP:n neuvostosuhde oli ulospäin aatteellinen peruslaatuaan. Virallisen selityksen mukaan Neuvostoliiton johtaja - käytännössä myös NKP:n johtaja - ei siis ollut aatteellisena linjanvetäjänä niin merkityksellinen, että solidaarisuus olisi siitä riippunut. Marxismi-leninismi oli kestävä oppi eikä sitä voinut yksi ihminen turmella. Etujoukkopuolueessa ei yksi ihminen merkinnyt kaikkea, johtajan osuus

---

¹⁷⁵ Rentola 1997, 386.

¹⁷⁶ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 17.-18.10.1964, MF 109, KansA.

¹⁷⁷ Lehtisen käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 36, KansA.

ei ollut edes ratkaiseva, ainakaan joka tilanteessa. SKP oli poliittinen puolue, kyllä siellä nähtiin selitysten ristiriitaisuudet, mutta silti niistä pidettiin kiinni. Kuinkahan ajateltiin kannattajakunnan asioista ajattelevan ja millaisiin selityksiin he sitten tyytyivät? SKP oli myös riippuvainen naapurilta tulevasta puolueensa rahoituksesta, tätä seikkaa ei sovi unohtaa.

Vuonna 1964 Suojelupoliisilta tuli kommunistilähteistä saatuja tietoja, että NKP:ssa oli kritisoitu Hruštševin tapaa samaistaa Suomen ja NL:n väliset suhteet Kekkosen ja Hruštševin keskinäisiksi suhteiksi. Kremlin uusi johto oli ilmoittanut, että ei tue enää henkilösuhteiden kohdalla ilmennyttä ylikorostuneisuutta. Helsinkiin lähetettiin NKP:n keskuskomitean apulaisosastopäällikkö A.S. Beljakov. Muodolliseksi tehtäväksi oli annettu selvittää Kekkoselle uuden johdon politiikkaa. Beljakov kertoi, että NKP tulee hyväksymään rauhanomaisen rinnakkainolon viralliseksi linjaksi, myös se oli valmis myötävaikuttamaan yhteistyön rakentamiseen sosialidemokraattisen puolueiden kanssa. Beljakov antoi ymmärtää, että Moskova oli luopumassa ohjailevan keskuksen roolistaan kommunistimaailmassa.¹⁷⁸ Viimeksi mainittu asia liittyi myös NKP:n sovitteluun asenteeseen Kiinan kommunistisen puolueen suhteen.

SKP:n edustajat - poliittisen toimikunnan asettama valtuuskunta¹⁷⁹ - olivat olleet Neuvostoliitossa NKP:n kutsumina helmikuussa 1965. Hertta Kuusinen sanoi, että kyseinen valtuuskunnan käynti ennen Kekkosta sai aikaan sen, että ulkopoliittinen puoli tuli tällä tavoin enemmän pakoilleen asetetuksi ja asiasta julkaistiin lehdissä tiedonanto. NL:ssa Hruštševin poistuminen oli saanut yleisesti myönteisen vastaanoton. Suslov ja Brezhnev olivat saaneet, että tilanne oli täysin normalisoitunut ja tempoilevasta toiminnasta ja liiallisesta omiin käsiin keskitetystä mahdollisuudesta vaikuttaa asioihin oli haittaa ja se tiedettiin.¹⁸⁰

Puolueessa oli myös Hruštševin erottamiseen ja SKP:n tapaan käsitellä asiaa kriittisesti suhtautuvia ääniä, niin keskuskomiteassa kuin kenttäväen keskuudessa. Esimerkiksi

---

¹⁷⁸ Suomi 1994, 331 ja alaviite, 619. Rentola käyttää Beljakovista hiukan toista titteliä.

¹⁷⁹ Inkeri Lehtinen oli todennäköisesti mukana suojelupoliisin matkapäiväkirjan mukaan: lähtö 25.2.1965 Moskovaan, Hmp 387 Lehtinen Inkeri, Suojelupoliisi.

¹⁸⁰ Hertta Kuusisen puheenvuoro 27.2. 1965, SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 27.-28.2.1965, KansA.

muutosmielinen porilainen Auli Juvela kirjoitti asiasta Lehtiselle kirjeen, johon Lehtinen pitkään viivytelyään vastasi. Lehtinen oli tietoinen kentän kritiikistä.¹⁸¹

Inkeri Lehtinen mahdollisesti muisti, että oli todennut vuonna 1961 leniniläisten puolueperiaatteiden noudattamisen astuneen taas voimaan Hruštševin aikana, eikä käyttänyt puheenvuoroa keskustelussa. Kekkoista Lehtinen ei puheissaan juuri milloinkaan maininnut. Julkisen sanan, eli päätoimittamansa Kommunistin palstoilla, päätoimittaja ei halunnut ottaa kantaa tähän tapahtumaan.

Inkeri Lehtinen noudatti tässä kysymyksessä SKP:n yleisiä linjoja sen verran kuin henkilöarkiston ja vaikenemisen perusteella voi päätellä. Neuvostojohtajan vaihtuminen oli varmasti sekä tervetullut että kipeä asia. Tervetullut se oli mm. Hruštševin ja Kekkosen liian läheisten suhteitten vuoksi, kipeä oman mahdollisen syrjäyttämisen takia - SKP:ssa oli jo tuolloin puolue-erimielisyyksiä - ja ehkä oli muistoissa vuosi 1937 tai 1956. NKP:n henkilövaihdoksiin oli parasta suhtautua vaieten, milloinkaan ei voinut tietää mitä kaikkea siitä saattoi seurata.

Inkeri Lehtinen katsoi puolustavansa sosialismia puolustamalla neuvostojärjestelmän ristiriitaisia ja vaihtelevia käytäntöjä. Varmaankin Lehtinen nämä ristiriidat havaitsi. Poliitikkona hän luultavasti yritti huolehtia siitä, etteivät ristiriitaisuudet näyttäneet liian räikeiltä. Oliko tässä jälleen eräs liian iso asia puututtavaksi? Ilmeisesti Lehtinen uskoi, että NKP:ssa kuljettiin, joskin mutkien kautta, eteenpäin ja kommunismia kohti.

4.2 Kiinan ja NL:n suuri polemiikki

Moskovan kansainvälisen maailman kommunististen puolueitten neuvottelukokouksen asiakirjoissa 1957 vahvistettiin NL:n johtoasema kommunistisessa maailmassa. Käsitukset erilaisista tai kansallisista teistä sosialismiin menettivät näin merkitystään.¹⁸² Kiinalaiset alkoivat esittää eriäviä käsityksiään tuon kokouksen päätöksistä vuonna 1960 Bukarestin

---

¹⁸¹ Inkeri Lehtisen kirje Aulis Juvelalle 18.12.1965, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 33, KansA.

¹⁸² Luukkanen 2004, 292. Johtoasema ei ollut kuitenkaan yksimielinen, muutamat läntiset kommunistipuolueet eivät sitä hyväksyneet, Italia ja Ranska. ks. Europe, cold war and coexistence 1953-1965, 210-211.

kokouksessa, jossa he poikkesivat 1957 hyväksytystä julistuksesta.¹⁸³ Kiina haastoi Neuvostoliiton johtoaseman.

Suuri polemiikki, eli Neuvostoliiton ja Kiinan ideologian alalla alkuaan esiintyneet erimielisyydet, alkoivat kiinalaisten mielestä NKP:n 20. puoluekokouksen jälkeen.¹⁸⁴ Joidenkin tutkijoiden mielestä Kiinan kommunistisen puolue ja Mao Tse-tung eivät halunneet tuomita stalinismia poliittisena järjestelmänä - keskitetty hallintotapa sopi Maon Kiinalle - tai hyväksyä Staliniin kohdistunutta kritiikkiä sellaisenaan. Toiset korostavat valtopoliittisten tekijöiden vaikutusta kiistassa.¹⁸⁵

Vielä vuonna 1958 Mao Tse-tungia ylistettiin Suomen puolueessa. Seuraavana vuonna Hruštšev oli arvostellut Kiinan kommunistista järjestelmää. Vuoden 1959 lokakuussa SKP:n johto tiesi erimielisyyksien olemassaolosta. Kansan Uutisissa julkaistiin keskuskomitean 5.-6.1. 1963 päätöslauselma, jossa myönnettiin, että KKP:n ja NKP:n välillä oli erimielisyyksiä, mutta ne olivat tilapäisiä laatuaan. SKP:n 13. edustajakokouksessa erimielisyydet tulivat julkisiksi ja SKP:n tuomitseva suhde KKP:hen samaten.¹⁸⁶ SKP:ssa erimielisyyksien yksityiskohdat olivat vain sen johdon tiedossa vuoteen 1964 asti. Tuona vuonna polemiikki tuli koko maailmalla avoimeksi, kun Kiinan kommunistipuolue tuomitsi Neuvostoliiton politiikan ja lausui, ettei Neuvostoliitto ollut enää sosialistinen maa.¹⁸⁷

Kiinan kommunistinen puolue julkaisi ns. yhdeksän kommenttia Neuvostoliiton kommunistisen puolueen kirjeeseen. Toisen, 13.9.1963 päivätyn kommentin nimi oli: *Stalinista* (On the question of Stalin), siinä oleellisimpia kysymyksiä oli KKP:n mielestä kuinka proletariaatin diktatuurin ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen historiallisia kokemuksia arvioidaan. Hruštšev oli 20. puoluekokouksessaan unohtanut kysyä muiden mielipidettä Stalinista, joka oli kuitenkin koko kansainvälisen kommunistisen liikkeen asia. Vaikka KKP ei halunnut kieltää Stalinin virheitä, se halusi suurempaa huolellisuutta Stalinin arviointiin, koska tämä kuitenkin oli ollut kansainvälisen kommunistisen liikkeen johtaja ja proletariaatin diktatuurin johtomies. Kommentin mukaan Hruštšev oli syyttänyt Stalinia ja unohti, että oli puolustanut tätä Moskovan oikeudenkäynnissä tammikuussa 1937 ja

---

¹⁸³ Rautio 2001, 30.

¹⁸⁴ The polemic on the general line of the international communist movement, sisällysluettelo.

¹⁸⁵ Luukkanen 2004, 279-280; Rentola 1998, 389.

¹⁸⁶ Rautio 2001, 24-44.

¹⁸⁷ Luukkanen 2004, 279-280.

tuominut Stalinia vastaan hyökänneet. Hruštševia syytettiin lisäksi juonittelijaksi ja marxismi-leninismien teorioiden revisioijaksi.¹⁸⁸

Vuoden 1937 mainitseminen ja Stalinin puolustaminen tuolloin johtoasemassa olleiden henkilöiden taholta, herätti varmaan kylmiä väreitä monessa SKP:n johtajassa, Inkeri Lehtisessäkin. Stalinin kauden arvioinnin vaatimus kokonaisuudessaan ja historiallisissa yhteyksissään oli toinen vaikea asia.¹⁸⁹ Toisaalta voisi ajatella, että Stalinin ansioiden korostaminen olisi ollut tervetullutta vanhan kaartin kommunistien elämäntyötä ajatellen: vaikka uhri oli ollut raskas, se ei ollut ollut turha. Ehkä menneiden esilletuominen herätti kuitenkin enemmän pelkoa kuin halua ottaa sitä esille. (Hruštševkaan ei salaisessa puheessaan murskannut Stalinia vaan antoi hänelle tunnustusta sosialismin perustan rakentamisesta) Kolmas, ja ehkä hankalin asia, oli sitten väite neuvostojohtajan revisionismista.

Kiinan Kommunistisen Puolueen julkaiseman viimeisen, 21.11.1964, päivätyn 9. kommentin nimi oli: *Miksi Hruštšev syrjäytettiin* (Why Khrushchev fell). Hruštševin häviö oli sen mukaan suurenmoinen voitto kaikille maailman marxilais-leniniläisille taistelussa revisionismia vastaan.¹⁹⁰ Näistä asiakirjoista lienee SKP:ssa ollut tietoinen vain suppea piiri johdossa.¹⁹¹ Mahdollisesti tiettyjen piirien tuntema sympatia KKP:ta kohtaan selittyy Hruštševin arvostelemisella, toinen sillä että KKP:ssa haluttiin nostaa esille myös Stalinin ansioita eikä vain kielteisiä asioita.

KKP:n ja NKP:n erimielisyydet sekä kertovat ajankohdan sosialismin kysymyksistä, että tuovat esille suomalaisten kommunistien perusteluja suhteessa niihin ja NL/NKP:hen. Lisäksi puolen valinta kiistassa ja tapa millä se tehdään on tutkimisen arvoinen. Oikeastaan tämä väittely jo itsessään sisälsi kaikki aikakauden oleelliset kysymykset sosialismista ja kommunismista.

Puolueiden erimielisyyksien aiheita olivat: Stalinin virheet ja niiden arviointi, oliko henkilöpalvonta siinä oleellista vai mikä oli. Kenellä oli vastuu Stalinin kaudesta? Syytökset revisionismista puolin tai toisin. Mikä maa oli sosialistinen ja mikä ei ja kuka sen määritteli.

---

¹⁸⁸ The polemic on the general line of the international communist movement, 117-133.

¹⁸⁹ Eihän sitä tehty tuolloin kokonaisvaltaisesti Neuvostoliitossakaan.

¹⁹⁰ The polemic on the general line of the international communist movement, 481.

¹⁹¹ Rentola 1998, 388-389.

Aikakauden luonne. Erilaiset tiet sosialismiin. Rauhanomainen rinnakkainolo. Proletariaatin diktatuuri. NL:n yleinen aseistariisuntaehdotus. Suurin erimielisyys vallitsi mielestäni loppujen lopuksi siitä kenellä oli valta kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä ja kuka tulkitsi oikein marxilais-leniniläistä ideologiaa. (Tästä "oikeintulkinnasta" oli osittain myös kyse SKP:n hajaannuksessa.) Mitä SKP niistä oli mieltä ja mitä Inkeri Lehtinen? Vai oliko mitään mieltä?

Vuonna 1960 Ville Pessin mukaan imperialismi ei ollut enää maailmanpolitiikan ratkaiseva tekijä, sosialismin leirin voima oli supistanut sen vaikutuspiiriä. Aikakausi määriteltiin kapitalismista sosialismiin siirtymisen ajaksi. Neuvostoliiton ehdottaman yleisen aseistariisuntaehdotuksen kannattaminen oli kansojen tärkeä tehtävä. Tätä ehdotusta rauhan viholliset olivat kutsuneet propagandaeleeksi, tämä oli Pessiltä viittaus kiinalaisten suuntaan. Kiinalaiset eivät kannattaneet rauhanomaista rinnakkainoloa, mikä johtui kiinalaisten dogmaattisesta imperialismikäsitelmästä.¹⁹² Nämä Pessin luettelemat asiat toistuvat skp:läisten myöhemmissä puheissa kautta koko NKP:n ja KKP:n kiistan käsittelyn. Rauhanomaisen rinnakkainolon politiikka oli eräs tärkeimmistä puolueiden ja maiden kiistakysymyksistä.

Luukkasen mukaan rauhanomaisen rinnakkainolon politiikka oli jännityksen lieventämisen politiikan kanssa tarkoitettu hankkimaan läntisten kansanjoukkojen sympatia puolelleen ja siten heikentää Varsovan liiton vastaisia sotilasliittoja.¹⁹³ Raution mukaan rauhanomaisen rinnakkainolon politiikka oli taas osoitus siitä, että NL ei tukenut Suomen väkivaltaista tietä sosialismiin.¹⁹⁴

Vuoden 1960 Moskovan julkilausuma edusti NKP:n ja SKP:n linjaa, oleellinen määritelmä aikakauden luonteesta oli: ennen kaikkea oli kyse kapitalismin ja sosialismin välisestä ristiriidasta eli ristiriidasta kahden kilpailevan järjestelmän välillä. Kiinalaisten päälinjana oli, että aikakausi oli "kansallisten vapausliikkeiden" ja "USA:n johtaman imperialismien välinen taistelu".¹⁹⁵ Julkilausumassa mainittiin yksilönpalvelonta ja korostettiin leniniläisten puoluenormien noudattamista.¹⁹⁶

---

¹⁹² SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 20.-21.8.1960, MF 55, KansA.

¹⁹³ Luukkanen 2004, 281.

¹⁹⁴ Rautio 2001, 82.

¹⁹⁵ Rautio 2001, 48.

¹⁹⁶ Sosialismin täydellinen voitto on väistämätön, 89.

Ville Pessi totesi Moskovan kokouksesta puhuessaan, että maailman kommunistisen liikkeen etujoukko on ollut ja on edelleenkin NKP, sen kokemuksilla on periaatteellinen merkitys koko kansainväliselle työväenliikkeelle.¹⁹⁷ Pessi kertoi myös, että NKP ja KKP eivät suinkaan aio riidellä vaan harjoittaa ystävyyttä ja yhteistyötä. Suuret erimielisyydet ovat imperialististen johtajien toiveajattelua. Pessin lausumassa maailmanliikkeen etujoukosta tulee nähdäkseni esille neuvottelukokouksen todellinen tavoite ja SKP:n myönteinen suhde siihen. KKP:n oli turha yrittää pyrkiä kalifiksi kalifin paikalle, kun eivät halunneet tunnustaa NKP:n määrittelemän opin kansainvälisyyttä.

Inkeri Lehtinen oli myös ollut paikalla Moskovan neuvottelukokouksessa. Hän ei puheenvuorossaan olisi halunnut kosketella kiinalaisten ja neuvostoliittolaisten erimielisyyksien syitä ollenkaan ja kehotti keskittymään muuhun.¹⁹⁸ Kansainvälisen työväenliikkeen keskeisistä kysymyksistä oli kokouksessa muovautunut yksimielinen yhteinen käsitys, sanoi Lehtinen. Ei ollut syytä puuttua olleiden erimielisyyksien selvittelyyn vaan keskittää huomio perusajatuksiin, jotka oli muovattu julkisesti neuvottelukokouksessa. Kommunistisen liikkeen yhtenäisyys, myös NKP:n nykyisen ulkopolitiikan oikeaan osuuteen näkyi selvästi. Rauhan asia ei ollut mikään taktinen kysymys kommunistisille puolueille. - KKP oli väittänyt sen olevan juuri taktinen asia. - Lehtinen korosti rauhanomaisen rinnakkainolon tärkeyttä. Kommunistin artikkelissa Lehtinen totesi marraskuun 1960 Moskovan neuvottelukokouksen olleen osoitus kommunistisen liikkeen aatteellisesta kypsyydestä.¹⁹⁹

Moskovan vuoden 1960 neuvottelukokouksessa ratkottiin myös ristiriitoja NKP:n ja KKP:n välillä. Esimerkiksi Italian puolueen Longon valtuuskunta oli ottanut maltillisen asenteen suhteessa kiistaan Moskovan kokouksessa.²⁰⁰ Inkeri Lehtinen ei puuttunut asiaan kirjoituksessaan. Olihan olemassa päätös olla julkisuudessa käsittelemättä näitä asioita. Julkisuudessa Lehtinen käsitteli konfliktia vasta vuonna 1966 Kommunistin palstoilla: Huolimatta KKP:n tunnetusta asenteesta, jonka takia sosialistiset maat eivät esiintyneet yhtenäisinä imperialisminvastaiseen taistelussa sosialistisen maiden voima oli kasvanut ja merkitys maailmanpolitiikassa lisääntynyt. Rauhanomainen rinnakkainolo oli saanut ainoana

---

¹⁹⁷ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 10.-11.12.1960, MF 56, KansA.

¹⁹⁸ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 10.-11.12.1960, MF 56, KansA.

¹⁹⁹ Inkeri Lehtinen, "Voiman ja yhtenäisyyden ilmaus", *Kommunisti*, 1(3-4)1961, 3-4.

²⁰⁰ Europe, cold war and coexistence 1953-1965, 102.

periaatteena, jonka varaan ihmiskunnan tulevaisuus voitiin rakentaa, yhä laajempaa kannatusta.²⁰¹ Lehtinen tuki johdonmukaisesti rauhanomaisen rinnakkainolon politiikkaa ja kertoi vuonna 1969 sen merkitsevän kaikkien kansojen oikeutta valita vapaasti yhteiskuntajärjestelmänsä. Kiinalaiset olivat hänen mukaansa väittäneet kyseisen politiikan olevan ristiriidassa sorrettujen kansojen oikeuksien kanssa.²⁰²

Inkeri Lehtinen oli käynyt Italian kommunistisen puolueen (IKP) edustajakokouksen vieraana joulukuussa 1962.²⁰³ Togliatti, puolueen johtaja, puhui avoimesti KKP:n asenteesta Kuuban kriisin [ns. ohjuskriisi] yhteydessä ja sen synnyttämistä vaikeuksista. Kiinalaiset olivat sanoneet, että Kuuban pelasti sen kansan taistelu eivätkä maininneet NL:n apua. NL:n roolin ja molempien puolien korostamiseen asiassa yhtyivät IKP:n ohella muut puolueet.

Neuvostoliitossa oltiin oltu tyytyväisiä IKP:n kokoukseen ja Kuuban kriisin yhteydessä Togliatti oli tuominnut USA:n imperialismin ja oli NL:n puolella asiassa. Kriisin yhteydessä kiinalaiset olivat syyttäneet Hruštševia seikkailupolitiikasta ja antautumisesta. Alkuvuodesta 1963 Togliatti kritisoi Kiinaa sen hyökkäyksistä rauhanomaisen rinnakkainolon politiikkaa vastaan.²⁰⁴

Italian puolueen edustajakokouksessa KKP:n edustaja kysyttäessä oli esittänyt jo aiemmin esille tuodut sosialistisen leirin erimielisyyksien syyt ja loukannut lisäksi isäntäpuoluetta Lehtisen selostuksen mukaan.

Asettuiko Italian kommunistinen puolue sitten NKP:n taakse kiistassa? Ainakin Lehtinen antoi ymmärtää, että peruskysymyksissä Togliatti ja IKP, myös Lehtinen, olivat NL:n linjoilla. Kiusalliset asiat hän taisi jättää pois. IKP:han pyrki eroon NKP:n talutusnuorasta maailmanliikkeen johtajuuskysymyksessä. Togliatti johtohahmona oli sitä mieltä, ainakin vuodesta 1960 alkaen - ja edusti pitkälti puolueensa kantaa - että kommunistisessa leirissä ei voi olla johtavaa puoluetta eikä kommunistisessa liikkeessä yhtä maailmanlaajuista johtajaa

---

²⁰¹ Inkeri Lehtinen, "Näköaloja avartava edustajakokous", *Kommunisti* 3(86-90)1966.

²⁰² Inkeri Lehtinen, "Sodanvaara ja taistelu rauhan puolesta", *Kommunisti* 9(309-312,340)1969.

²⁰³ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 5.-6.1.1963, MF 108, KansA.

²⁰⁴ Europe, cold war and coexistence 1953-1965, 102.

[puoluetta]. Kommunistisen maailmanliikkeen yhtenäisyyttä Togliatti kyllä puolusti. Moskovan kanssa hän ei kuitenkaan halunnut välirikkoa.²⁰⁵

Ville Pessi oli ollut Pohjoismaiden kommunististen puolueiden tapaamisessa 1963. Norjan kommunistisen puolueen valtuuskunta oli äskettäin vierailut Kiinassa. Kiinalaiset olivat kertoneet, että Sosialistisissa maissa oli mahdollista kapitalismin uudelleenpalautuminen.²⁰⁶ Poliittisessa toimikunnassa selostettiin elokuussa 1963 Pohjoismaiden kommunististen puolueiden neuvotteluja, ja todettiin, että norjalaiset halusivat pysyä kiistassa puolueettomina ja ruotsalaiset olivat esittäneet "omituisia" mielipiteitä.²⁰⁷

Kiinalaisia jonkin verran ymmärtäviä puheenvuoroja löytyi 1960-luvun SKP:n keskuskomiteasta vain muutamia. Antti Hyvönen sanoi, että kun Jugoslavian suhteen aikoinaan tarpeeksi asioita tutkimatta lausuttiin harkitsemattomuuksia, niin ehkä Kiinankin suhteen pitäisi käyttää harkintaa. Hyvönen puhui harvoin keskuskomitean kokouksissa. Kiinalaisilta oli SKP:lla meillä myös opittavaa, heillä oli pitkä vallankumouksellinen tie, totesi Hyvönen.²⁰⁸

Alkukesällä 1963 KKP:n ja NKP:n kiista kärjistyi kiinalaisten toimitettua ehdotuksen päälinjaksi²⁰⁹ vähän ennen ydinkoekieltosopimuksen allekirjoittamista kesäkuussa 1963. Heinäkuussa Moskovassa kakkosmiehessä Leonid Brezhnev puhui yleisesti SKP:n johtohenkilöille. Ponomarjov puolestaan kyseli pyrkiä SKP välirikon ulkopuolelle ja miksi puolueessa arvosteltiin verhotusti NKP:ta, eikä ryhdytty yksilönpalvonnan vikojen korjaamiseen ja väitettiin, että yksilönpalvontaa harjoitettiin jopa Hruštševiin suhteen.²¹⁰ Leninismin oikea tulkinta oli Ponomarjovin mukaan lähinnä poliittinen kysymys.²¹¹ O.W. Kuusinen oli käyttänyt puolestaan Maon arvostelua välineenään kitkeä Stalinin rikkaruohot

²⁰⁵ Europe, cold war and coexistence 1953-1965, 100, 104.

²⁰⁶ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 5.-6.1.1963, MF 108, KansA. Ks. sisällysluettelo The polemic on the general line of the international communist movement, otsikoista selviävät KKP:n tärkeinä pitämät aiheet, joita olivat myös Vogtin mainitsemat asiat.

²⁰⁷ SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 21.8.1963, MF 88, KansA.

²⁰⁸ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 5.-6.1.1963, MF 108, KansA. Hyvönen oli myös SKP:n historian tukija.

²⁰⁹ A proposal concerning the general line of the international communist movement, 14.6.1963, ks. The polemic on the general line of the international communist movement, sisällysluettelo.

²¹⁰ Vuoden päästä Hruštševia syytettiin itseensä kohdistuvasta henkilöpalvonnasta.

²¹¹ Rentola 1998, 393. Rentolan mielestä välirikko tuli avoimeksi Kiinan ja Intian rajaselkkauksen ja Kuuban ohjuskriisin aikaan 1962; Ks. myös Europe, cold war and coexistence 1953-1965, 102.

kommunistisesta ideologiasta.²¹² Stalinin mainitseminen saattoi olla eräs syy SKP:n johdon mm. Lehtisen haluttomuuteen eritellä kysymystä.

Puolueen asema ja merkitys nykypäivän yhteiskunnassa oli SKP:n 45-vuotisjuhlaesitelmä, jonka Inkeri Lehtinen piti keskuskomitean kokouksessa 14.9.1963.²¹³ Moskovassa allekirjoitettu ydinasekieltosopimus oli kohottanut NL:n arvovaltaa. KKP:n johdon kielteinen asenne tähän ihmiskunnalle merkittävään sopimukseen oli sävähdyttänyt kaikkia rauhantahtoisia ihmisiä. KKP:n ja NKP:n erimielisyydet koskivat kaikkia kommunistisia puolueita ja ihmisiä. Voiko pieni Suomen kansa kuunnella vastansanomatta pohdiskelujä, "että sosialismin hyväksi kannattaa atomisodassa uhrata vaikka satoja miljoonia ihmisiä", kyseli Lehtinen. KKP:n rauhanomaisen rinnakkainolon politiikkaa väheksyvän asenteen Lehtinen hieman kierrellen sanoi palvelevan kapitalismin asiaa.

Lehtinen yritti ymmärtää Kiinan veljespuoluetta. Ehkä Kiinan pitäminen YK:n ulkopuolella oli yhtenä selityksenä sen rauhan asialle kielteiseen asennoitumiseen, muttei se oikeuta sitä. Kiinalaisten "lastentauti" oli Lehtisen mielestä imperialistien kutsuminen paperitiikereiksi. Kiinalaiset toverit ymmärsivät Lehtisen mukaan kaikki Marxin ja Leninin lausunnot opinkappaleiksi, joista ei ollut lupa poiketa. Kuitenkin uudessa tilanteessa oli määriteltävä tehtävät tilanteen mukaisesti, yhteiskunnalliset voimasuhteet olivat erilaiset kuin aiemmin.

Kiina oli syyttänyt Neuvostoliittoa revisionismista ja nationalismista lokakuussa 1963. Neuvostoliitto oli KKP:n mukaan kulkemassa nationalismiin ja rappioon. Neuvostoliittolaisten väitettiin alistavan kansalliset vapausliikkeet rauhanomaisen rinnakkainolon politiikalle ja omille nationalistisille eduilleen.²¹⁴

Pravdassa kirjoitettiin 4.4.1964 NKP:n torjuvan Kiinan johdon hyökkäykset ja Suslovin puheessa kiinalaisia syytettiin suurvaltasovinismista, pikkuporvarillisuudesta ja uustrotskilaisuudesta. Heidät leimattiin kansainvälisen kommunistisen liikkeen päävihollisiksi ja vaadittiin koolle kansainvälistä yleiskokousta koolle keskustelemaan "aikamme peruskysymyksistä". Seuraava kansainvälinen kommunististen puolueitten

---

²¹² Rentola 1998, 388-389.

²¹³ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 14.-15.9.1963, MF 108, KansA.

²¹⁴ The polemic on the general line of the international communist movement, sisällysluttelo, 207.

Moskovon valmisteleva kokous vuonna 1965 ei kuitenkaan vaatinut toimenpiteitä kiinalaisia vastaa vaan sen tarkoitus oli keskittyä kaikkia yhdistäviin eikä erottaviin kysymyksiin.²¹⁵

Vuoden 1965 alkupuolelta elokuuhun 1966 SKP:ssa vaiettiin [julkisesti] Kiinan kysymyksestä. Elokuun lopulla 1966 NKP oli antanut tiedonannon, josta SKP ei voinut vaieta, siinä puhuttiin Kiinan kulttuurivallankumouksesta ja sen "sosialismille vieraista muodoista."²¹⁶

Vuonna 1966 tammikuun keskuskomiteassa SKP:n ideologisista kysymyksistä poliittisessa toimikunnassa vastaava Lehtinen selosti NKP:n laatimia muistiinpanoja KKP:n tämän hetken taktiikasta, jotka hän oli saanut SKP:n valtuuskunnan neuvottelujen yhteydessä Moskovassa.²¹⁷ KKP oli hyökkäillyt hyvin jyrkkäsanaisesti NKP:ta vastaan Suomessakin levitettävässä lehdessä "Uutisia Kiinasta". Tilanne oli huonontunut: aluksi kyse oli ollut ideologisista erimielisyyksistä, mutta nyt kiinalaiset olivat alkaneet julistaa avoimesti välirikkoa ja poliittista taistelua kommunistisia puolueita vastaan.²¹⁸ Kiina esitti NL:n päävihollisena, väitettiin että NKP:sta on tullut NL:ssa uusi riistäjä. Pyrittiin vaikuttamaan siihen, että neuvostokansa ei luottaisi valtionsa ja puolueensa johtohenkilöihin. Puhuttiin jopa sotilaallisen taisteluun valmistautumisesta Neuvostoliittoa vastaan, rajaerimielisyydet olivatkin lisääntyneet Kiinan pohjoisrajalla.

Kiinan rajaselkkaus Intian kanssa oli esimerkki toiminnasta rauhattomuuden aikaansaamiseksi. Kiinalaisten perustamia poliittisia ryhmiä toimii 30 maassa. Lehtinen viittasi tässä uuden ryhmittymän syntymisen vaaraan Suomessa, se toteutuikin pienenä ryhmänä.²¹⁹ Porvarillinen propaganda järjestää näille ryhmille toiminnan mahdollisuuksia, sanoi Lehtinen.

Kyse oli suurvallan nationalistisesta²²⁰ politiikasta, sanoi Inkeri L. Kiinalaisten mukaan vain jatkuvat sodat voivat johtaa sosialismin voittoon ja he väittivät, että 90 % maailman kansoista oli valmiita vallankumoukseen. Kiinan tilanteen tragiikka oli siinä, että sen

---

²¹⁵ Rautio 2001, 53-54.

²¹⁶ Rautio 2001, 70-71.

²¹⁷ SKP:n Keskuskomitean pöytäkirjat 15.-16.1.1966, MF 111, KansA.

²¹⁸ Kiinassa oli käynnistynyt ns. kulttuurivallankumous, joka teroitti ideologista sanan säilää myös NL:n suhteen.

²¹⁹ Rentola 2005, 155-157.

²²⁰ Nationalismi oli sosialistisessa valtiossa tuomittavaa ja kansalliskiihkoon verrattavaa, toisin kuin sallittu patriotismi.

johtajien maailmankatsomus oli muovautunut taloudellisesti ja poliittisesti takapajuisessa maassa,²²¹ jossa pikkuporvarillinen väestö ja porvarillinen liike oli ollut voimakas, se oli vaikuttanut kommunistisen puolueen politiikkaan, kuten yritys hypätä suoraan kommunismiin. Nyt he väittivät että sosialismin rakentamiseen tarvitaan jopa 100 vuotta, kertoi Lehtinen. Maoon kohdistuva palvonta vaikutti kohtalokkaalla tavalla. - Tässä tuli kaiketi vastaisku sille, että Kiina ei ollut ollut tyytyväinen Stalinin ajan käsittelyyn NKP:ssa. - "KKP:n politiikka on revisionismin keskitetty ilmaus nykyaikana. Revisionismin vaara kasvaa, kun se esiintyy yhdistyneenä nationalismiin."

Lehtinen tarjoili keskuskomitealle ikään kuin valmiin virallisen [NKP:n] kannan pöytäan KKP:n suhteen. Ja se nautittiin keskuskomiteassa, jossa tuolloin pohdittiin enemmän edustajakokoukseen valmistautumista ja puolueen kasvavia erimielisyyksiä, kuin tätä kysymystä. Lehtisen esittämissä NKP:n väitteissä sinänsä olisi ollut paljon purtavaa. Ideologinen ja käytännön poliittinen pohdinta sosialismin kauden rakentamisesta olisi ollut kiinnostavaa. Mutta se ilmeisesti ei sopinut SKP:ssa käytävään keskusteluun. Tulevaisuuden sosialistinen Suomi ei voinut siintää 100 vuoden päässä, eihän tienraivaaja NL:kaan ollut siihen niin kauan tarvinnut.

Vuonna 1969 SKP:ssa esitettiin jälleen väite pikkuporvarillisesta suurvaltasovinizmista, jota Maon ryhmäkunta harjoitti.²²²

Ideologiselta kannalta SKP asettui melko varhain NKP:n kannalle kiistakysymyksissä, jotka koskivat ns. suurta väittelyä. Mm. Beljakovin kautta NKP:lle toimitetussa muistiossa paljastettiin myös, että SKP:ssa esiintyi yksityisiä mielipiteitä "jotka myötäilivät kiinalaisia".²²³ Inkeri Lehtiseltä ei löydy tässä kysymyksessä epäröintiä. Lehtinen painotti kiistan yhteydessä rauhanomaisen rinnakkainolon politiikkaa ja yleensä rauhanpolitiikan merkitystä sekä yksimielisyyden periaatetta.

Tämä kiista vaikutti osaltaan SKP:n ideologiseen tilaan ja hajaannukseen. SKP seisoi NKP:n takana kiistassa ja sen oma linja jäi hämäräksi.²²⁴ Rautio arvelee, että SKP olisi ollut valmis

---

²²¹ Sitähän oli Venäjään ryhdyttyessä lokakuun vallankumoukseen vuonna 1917 ja silti Lehtinen otti siitä usein myönteisiä esimerkkejä.

²²² Ville Pessin puhe, SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 8.3.1968, MF 115, KansA.

²²³ Leppänen 1999, 43.

²²⁴ Rautio 2001, 74.

menemään jopa niin pitkälle, että olisi ollut valmis hyväksymään Kiinan erottamisen kansainvälisestä kommunistisesta liikkeestä.²²⁵ Kiinalaisten kommentteissaan esittämät väitteet Neuvostoliitossa harjoitettavasta revisionismista, kapitalistisesta talouspolitiikasta, rauhanomaisen rinnakkainolon ja aseistariisuntaehdotuksen propagandistisuudesta, nationalismista, Jugoslavian sosialismista ja Stalinista, olivat kaikki pohdintaa ansaitsevia näkökulmia.²²⁶ Tuota pohdintaa ei SKP:n johdossa juuri tehty. Otaksuisin, että aiheet olivat osin kiusallisia, kuten Stalinin rooli ja osin siksi, että ei tullut kysymyksenkään pohtia, oliko esimerkiksi Hruštšev revisionisti ja Neuvostoliitto palaamassa kapitalismiin

Vaikeita asioita oli SKP:n johdolle sekä Lehtiselle, joka oli varovaisempi kuin monet muut käsitellessään kiistaa, kosolti. Kiinalaisten esille ottama kysymys Stalinin arvioinnista jäi maininnan varaan, kokonaisarviota Stalinin kaudesta ei ilmeisesti haluttu eikä kyetty tekemään. Sitä ei ollut myöskään NKP:ssa tehty.²²⁷ Siitä, että Stalinin rikoksista olisi ollut koko NKP:n puoluejohto vastuussa, ei keskusteltu. Syytökset NL:n revisionismista kuitattiin vastasyytöksin, jotka oli saatu NKP:lta. Kapitalismin mahdollista paluusta sosialismin jälkeen ei keskusteltu, asia kyllä mainittiin. Tiettyjä ideologisia kysymyksiä ei pohdittu lainkaan, ne oli ikään kuin lukkoonlyöty. Koko SKP:n johto oli suuren polemiikin suhteen tiukasti NKP:n ohjauksessa ja KKP:n esittämät ideologiset kysymykset jäivät käsittelemättä 1960-luvulla. NKP:n tiukka ohjaushan oli eräs stalinismiksi väitetyn ilmiön perussyitä monen tutkijan mielestä.

4.3 Kysymys kommunististen puolueiden itsenäisyydestä ja Jugoslavia

Kommunistinen maailmanliike säilyi kutakuinkin muodollisesti yhtenäisenä vuoteen 1964, Pekingin ja Moskovan välirikoon asti. Ainoan poikkeuksen tästä muodosti Jugoslavia, joka oli lähtenyt omille teilleen jo aiemmin. Vuonna 1948 se oli erotettu kommunististen puolueiden tietotoimistosta ja Kominformista.

---

²²⁵ Rautio 2001, 82. Jugoslavian erottaminenkin oli aikoinaan hyväksytty.

²²⁶ The polemic on the general line of the international communist movement, sisällysluettelo.

²²⁷ Asia olisi vaatinut syvällistä paneutumista sekä historiallisiin, ideologisiin kuin marxismi-leninismiin kysymyksiin. Tuomitseminen ei ole ymmärtämistä sen paremmin kuin unohtaminen tai vain joidenkin puolien esille ottaminen. Asia oli ilmeisesti myös liian lähellä kokonaisarvion tekemiseksi. Nythän yrittäjiä on ollut, mutta se on toinen tarina, enkä kykene yritysten onnistumista arvioimaan.

Jugoslaviaa liukui vähittäin pois Neuvostoliiton vaikutuspiiristä 1950 ja 1960-luvuilla. Neuvostoliitto hyväksyi Jugoslavian tilanteen 1960-luvulla vähitellen. Jugoslaviaa ei joutunut tekemään oikeastaan mitään myönnytyksiä. Ei Hruštšev eikä Brezhnev yrittäneet vaikuttaa Jugoslavian hajakeskityspolitiikkaan ja työläisten itsehallintoon tuotantolaitoksissa.²²⁸ Jugoslaviaa ei uhannut Neuvostoliiton valta-asemaa kommunistisessa maailmanliikkeessä ja siksi se ei ollut niin tärkeä kysymys kuin NKP:n ja KKP:n suhteet.

NKP oli tarkistanut linjaansa Jugoslaviaan jo ennen vuoden 1956 puoluekokousta. Hruštšev mainitsi salaisessa puheessaan 1956, että Stalinin toiminta Jugoslavian suhteen oli ollut häpeällistä, konflikti olisi voitu ratkaista neuvotteluin.²²⁹ Vuonna 1957 11. edustajakokouksessa Pessi puhui Jugoslavian kysymyksestä.. Pessin mukaan tiedettiin, että kaikki kommunistiset ja työväenpuolueet olivat myöntäneet tehneensä virheen, kun aikoinaan katkaisivat välinsä Jugoslavian kommunistiseen liittoon. Suurin erimielisyyttä aiheuttanut kysymys Pessin mukaan oli, että Jugoslavian johtajat eivät halunneet yhtyä sosialistiseen valtioleiriin.²³⁰

SKP:n kanta Jugoslavian kysymykseen vaihteli ja oli ristiriitainen. Vuonna 1959 keskuskomiteassa Hertta Kuusinen, poliittisen toimikunnan jäsen, kertoi, että Jugoslavian kanta oli revisionistinen ja se oli tuomittu Euroopan kapitalististen maiden kommunististen puolueitten konferenssia valmistavassa kokouksessa.²³¹ Vuoden 1961 loppupuolella Jugoslavia oli sosialismin selvältä polulta astunut revisionismin suohon Ville Pessin mukaan.²³²

Selostaessaan keskuskomiteassa Moskovan marraskuun 1960 neuvottelukokousta saman vuoden joulukuussa, kertoi Inkeri Lehtinen kokouksen olleen kahta mieltä sosialismin rakentamisesta Jugoslaviassa. Toiset [Kiina mm.] olivat sitä mieltä ettei se ollut enää sosialistinen maa ja oli eronnut sosialistisesta leiristä ja luopunut sen rakentamisesta, toiset sitä mieltä että sitä olisi edelleen pidettävä sosialistisena maana. SKP:kin oli propagandassaan tähän asti pitänyt sitä sosialistisena maana, kertoi Lehtinen. Asia jätettiin

---

²²⁸ Fowkes 2000, 70-71.

²²⁹ Hruštšev muistelee, 478.

²³⁰ Suomen kommunistisen puolueen XI edustajakokous, 29.-5.-2.6.1957, 20-21.

²³¹ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 14.11.1959, MF 55, KansA.

²³² SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 12.11.1961, MF 57, KansA

neuvottelukokouksessa Lehtisen mukaan avoimeksi.²³³ Lehtinenkin jätti sen avoimeksi eikä halunnut ottaa selvää kantaa asiaan myöhemminkään.

Italian kommunistien puolue osoitti myös taipumusta poiketa Moskovon ruodusta vuodesta 1956 lähtien. Togliatti ja hänen "testamenttinsa" vuoden 1964 loppupuolella kyselivät kommunististen puolueiden itsenäisyyden perään. Vuonna 1962 IKP:n omalaatuisuus oli tiedossa, kun Inkeri Lehtinen oli puolueen edustajakokouksessa vieraana.²³⁴ Hänen selostuksestaan asia ei kuitenkaan käy ilmi.

Jugoslaviasta, kertoi Lehtinen, oli mukana maan kommunistisen liiton virallinen valtuuskunta ja tässä yhteydessä KKP:n edustajan puheenvuoro oli herättänyt suuttumusta: he eivät halunneet lähentymistä Jugoslavian ja muiden kommunististen puolueitten välillä. Tilanne oli kuitenkin muuttunut ja Jugoslaviakin oli jonkin verran muuttanut politiikkaansa. Jugoslavian puolueen johto oli kiinalaisten mielestä imperialistien kätyreitä, eikä siellä ollut minkäänlaista sosialismia. Togliattin mielestä Jugoslavian oli kyllä sosialistinen maa. Lehtisestä myös SKP:n oli syytä tutkia kehitystä Jugoslaviassa, oliko aihetta suhteiden kehittämiseen myös muiden veljespuolueiden ja Jugoslavian puolueen välillä, kuten Italian puolue oli tehnyt. Jugoslavia oli esittänyt Kuuban kriisistä saman näkökannan kuin muutkin²³⁵ veljespuolueiden edustajat, näin Lehtisen mukaan. NKP:kin on pyrkinyt jälleenrakentamaan yhteistyötä ja siten myös vahvistamaan sosialistista kehitystä Jugoslaviassa.²³⁶

Jugoslavian kysymyksen vaikeutta ja hankaluutta kuvaa Pessin lausuma keskuskomiteassa maaliskuussa 1963, jonka mukaan puolue ei juuri ollut asiaa käsitellyt ja ainoa virallinen asiakirja asiasta oli vuodelta 1948, kun SKP hyväksyi Jugoslavian erottamisen Kommunististen puolueiden tietotoimistosta 1948.²³⁷ Jugoslavian kysymys näytti olevan SKP:lle vaikeampi pala kuin suurvaltojen keskinäinen ns. suuri polemiikki. Moskovassa ei asiaan otettu selvää kantaa ja lisäksi SKP:ssa ilmeisesti ei haluttu tukea kiinalaisten väitteitä, edes Jugoslavian revisionistisuudesta - paitsi Pessi välistä. Pessin vuoden 1957

---

²³³ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 10.12.1960, MF 56, KansA. Pessi oli sanonut saman keskuskomitean alustuksessaan aiemmin, että kiinalaisten mielestä Jugoslaviassa ei ole hajuakaan sosialismista.

²³⁴ Europe, cold war and coexistence, 1953-65, 98.

²³⁵ Kuuban ohjuskriisi lisäsi välirikon vakavuutta; Ks. Rentola 1998, 388.

²³⁶ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 5.-6.1.1963, MF 108, KansA.

²³⁷ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 9.3. 1963, MF 108, KansA.

puoluekokouslausunto oli riittävän moniselitteinen ja siihen saattoi vedota. Näin Lehtinen tekikin vastatessaan Aulis Juvelan kyselyyn mitä Jugoslavian suhteen oli SKP:ssa tehty vuonna 1965, että 11. edustajakokouksessa oli käsitelty Jugoslavian kysymys.²³⁸ Ja sillä siisti.

Aarne Saarinen käsitteli keskuskomiteassa 8.4. 1968 SKP:n itsenäisyyttä Jugoslavian tuomitsemisen yhteydessä. Hän puhui siitä samassa yhteydessä stalinistisiksi luokittelemiensa ilmiöiden kanssa. Kanta Jugoslavian revisionismista oli syntynyt SKP:ssa, ei itsenäisen harkinnan, vaan muiden veljespuolueiden kannan mukaan, etupäässä Kiinan kannan hyväksi.²³⁹ Saarisen voi tulkita syyttäneen asiasta Kiinaa, joka veti Neuvostoliitonkin mukaansa. Pääviesti mielestäni kuitenkin oli se ettei SKP ollut noudattanut itsenäistä linjaa Titon puolueen suhteen.

SKP:n johdon suhde Jugoslaviaan oli ristiriitojen sävyttämä, eikä sen suhteen otettu mitään selvää virallista kantaa käsittelemänäni ajankohtana. Hertta Kuusinen oli kyllä pyytänyt vuoden 1966 edustajakokouksessa anteeksi Jugoslavian valtuuskunnalta vuoden 1948 tutkimatta hutkimistaan Jugoslavian suhteen.²⁴⁰ Inkeri Lehtinen jätti asian yksinkertaisesti käsittelemättä, tai vetosi Pessin vuoden 1957 lausumaan, silloin kun häneltä selvää kantaa siihen vaadittiin tai pyydettiin.

4.4 "Oikea kanta" Tšekkoslovakian tapahtumiin

Elokuun 21. päivänä vuonna 1968 Varsovan liiton maat, lukuun ottamatta Romaniaa ja Albaniaa, tunkeutuivat Neuvostoliiton johdolla panssarein sosialistiseen Tšekkoslovakiaan ja sen pääkaupunkiin Prahaan. Maa miehitetiin ja sen laillinen hallitus syrjäytettiin. Tšekkosloveniassa ei ollut aiemmin ollut venäläisjoukkoja. Päätös miehityksestä oli tehty NKP:n politbyroon salaisessa istunnossa elokuun puolivälissä. Päätökseen myötävaikutti Jugoslavian johtajan Titon asettuminen kannattamaan Dubcekin uudistuksia. Pelättiin, että Jugoslavian malli saisi liikaa kannatusta.²⁴¹

---

²³⁸ Inkeri Lehtisen kirje Aulis Juvelalle 18.12.1965, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 33, KansA.

²³⁹ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 8.4. 1968, MF 115, KansA.

²⁴⁰ Leppänen 1999, 73.

²⁴¹ Suomi ja kriisit, 73-74.

Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen (TKP) uusi puoluejohto oli aloittanut Aleksandr Dubcekin johdolla reformiohjelman, jonka avulla pyrittiin "ihmiskasvoiseen sosialismiin". Etupäässä pyrittiin taloudellisen tehokkuuden parantamiseen hajauttamalla päätösvaltaa. Sensuurin poistaminen antoi tilaa kritiikille puoluetta kohtaan.²⁴²

Tšekkoslovakian tapahtumat alkoivat uudistusten Prahan keväästä kehkeytyä kesällä 1968 pimenevää elokuuta kohti. Juhannuksena 1968 olivat SKP:n johtajat käyneet jokakesäisillä opintoviikoillaan Moskovassa, mukana oli kaiketi Lehtinenkin, koska oli lähtenyt maasta Vainikkalan kautta 24.6. ja palasi 11.7. samaa kautta Suomeen.²⁴³ Kesken lomien kokoontui SKP:n poliittinen toimikunta heinäkuun 19. päivänä käsittelemään ns. Varsovan kirjettä, jossa vaadittiin tšekkiyhdistystä kuriin ja vihjattiin ulkopuolisen tahon mahdolliseen asioihin puuttumiseen.²⁴⁴

Yöllä 21.8. Ville Pessi ja Aarne Saarinen oli kutsuttu NL:n suurlähetystöön kuulemaan NKP:n kirjettä, jossa kerrottiin, että Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen (TKP) puhemiehistö ja hallituksen enemmistö oli kutsunut maahan Varsovan liiton sotilaita vastavallankumouksen vaaran pelossa. Prahasta eri teitä tulleet sähkeet kertoivat kuitenkin aivan muuta kuin mitä Pessi ja Saarinen olivat yöllä saaneet kuulla. Yleisradion uutisista oli kuultu, ettei maan johto ollut pyytänyt sotilaita maahan.²⁴⁵ Olavi Poikolaisen mukaan ensi tietoja 21.8. Tšekkoslovakian tilanteesta maan lähettiläältä Urbanilta olivat vastaanottamassa Lehtinen ja Pessi. Tämän informaation mukaan mikään Tšekkoslovakian perustuslaillinen elin ei ollut esittänyt kutsua Prahaan.²⁴⁶

Poliittinen toimikunta kokoontui elokuun 21. päivänä kahdesti, ensimmäisen kerran aamulla kello 9. Toisen, kello 17 kokoontumisen jälkeen, SKP antoi miehitystä paheksuvan lausuntonsa, jonka lopullisen tekstin valmisteleminen Inkeri Lehtinen osallistui ja

---

²⁴² Suomi ja kriisit, 74.

²⁴³ Ulkomaanmatkoja 24.6.-11.7.1968, hmp 387, Lehtinen Inkeri, Suojelupoliisi.

²⁴⁴ Leppänen 1999, 228-229.

²⁴⁵ Leppänen 1999, 228-229.

²⁴⁶ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 25.8.1968, MF 116, KansA.

allekirjoitti sen. Lausunnossa todettiin, että viiden Varsovan liiton maan toimenpiteet vahingoittivat koko kansainvälistä työväenliikettä.²⁴⁷

Julkilausuma oli jo puhtaaksikirjoitettu ja jaettu toimikunnan jäsenille, kun Lehtinen oli kokouksen ollessa loppuillaan sanonut, että lausuman ensimmäiseen kappaleeseen oli tullut paha virhe, eikä hänen tarkoituksensa ollut sanoa asiaa sellaisessa muodossa. Tähän ensimmäiseen kappaleeseen sisältyi lause toimien vahingollisuudesta kansainväliselle työväenliikkeelle. Lausunto oli kuitenkin jo lähetetty lehdistölle. Itse käsittelyn aikana hän ei ilmaissut eriävää mielipidettään kuten Markus Kainulainen ja Taisto Sinisalo tekivät.²⁴⁸

Keskuskomitean kokoontui käsittelemään tapahtunutta ja poliittisen toimikunnan lausuntoa 25.8. 1968. Taisto Sinisalo, muutosvastustaja, ehdotti poliittisen toimikunnan lausuntoon korjausta siten että SKP toteaa viiden sosialistisen maan toimenpiteet sosialismin suojaamiseksi välttämättömiksi.²⁴⁹ Inkeri Lehtinen ehdotti lausunnon palauttamista valiokunnalle. Kokouksessa poliittisen toimikunnan lausuntoa ei muutettu vaan keskuskomitea ylimpänä päättävänä elimenä hyväksyi sen.²⁵⁰

Ville Pessin alustuksessa tilanteesta 25.8. keskuskomitean kokouksessa oli pääviestinä, että tärkeintä oli välttää kaikkea mikä järkyttäisi perinteisiä ja lujia yhteyksiä NKP:hen. Huolenaiheena oli sosialistisen demokratian menettämisen uhka Tšekkoslovakiassa. Hän sanoi, että [kehittyneemmässä järjestelmässä eli sosialismissa] ajatus oppositiopuolueiden toiminnasta olisi Tšekkoslovakiassa vain merkinnyt "paluuta jo ohi elettyyn vaiheeseen", vaikka sen omassa maassamme oikeaksi tunnustamme. Leppänen tulkitsee Pessin sanoman siten että tämän mielestä parlamentarismi oli sosialismissa turha ja tarpeeton.²⁵¹ Tämä opposition olemassaolon hylkääminen sosialismissa olisi ollut ristiriidassa ns. marraskuun

---

²⁴⁷ SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 21.8. 1968, MF 91, KansA; Leppänen 1999, 240-243. Ks. myös Inkeri Lehtinen, "Sodanvaara ja taistelu rauhan puolesta", *Kommunisti* 9(309-312,340)1969; Artikkelit käsitteli kesäkuun Moskovan neuvottelukokousta, Lehtinen painotti Neuvostoliiton etulyöntiasemaa ja rauhanomaisen rinnakkainolon politiikkaa, jolle kokouksessa oli ollut 75 puolueen [aikaisemmin 81 Puoluetta] yksimielinen tuki. Rinnakkainolo merkitsi sitä että oli kunnioitettava jokaisen valtion suvereenisuutta ja rajojen loukkaamattomuutta. Euroopan turvallisuusongelman käsittelemistä painotettiin erityisesti.

²⁴⁸ SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 21.8. 1968, MF 95, KansA.

²⁴⁹ SKP:n keskuskomitean pöytäkirja 25.8.1968, MF 116, KansA.

²⁵⁰ Leppänen 1999, 247.

²⁵¹ Leppänen 1999, 247.

sinivalkoisen manifestin kanssa²⁵², joka oli pohjana uudelle, ja luonnosvaiheessa olevalle puolueohjelmalle, joka hyväksyttiin 15. edustajakokouksessa 1969.²⁵³

Muutosvoimia edustaneen Elsa Aaltosen mielestä NKP saattoi erehtyä Stalinin johdolla sekä Hruštševin johdolla ja se saattaa erehtyä Brezhnevinkin johdolla. Hänestä oli mahdotonta uskoa, etteikö neuvotteluratkaisua olisi voinut löytyä, sillä Neuvostoliiton ja Varsovan liiton maiden turvallisuuspoliittinen mielenkiinto Tšekkoslovakiaan oli yleisesti tunnustettu. Läntinen sotilaallinen uhka ei ollut todellinen.

Yleisessä tiedossa oli, että NL:n etupiiri ulottui Tšekkoslovakian länsirajalle, vaikka SKP:ssa ei tunnettukaan sitä, että USA oli luvannut olla puuttumatta asioiden kulkuun.²⁵⁴

Anna-Liisa Hyvönen yhtyi aiemmin puhuneen puheenjohtaja Saarisen mielipiteisiin ja sanoi, että kansainvälinen työväenluokan solidaarisuus - Hyvönen ei käyttänyt sanaa proletaarinen internationalismi, mikä oli varmasti tarkoituksellista - ei ollut enää sosialistisen maailmanjärjestelmän aikana vain Neuvostoliiton puolustamista, vaikka se edelleenkin SKP:ssa tulkittiin ainoaksi ja oikeaksi periaatteelliseksi lähtökohdaksi. Ensimmäistä kertaa elämässään Hyvönen ei katsonut voivansa tukea NL:n toimenpidettä.²⁵⁵

Useimmiten julkisissa kannanotoissaan varovainen ja moniselitteinen Inkeri Lehtinen sanoi keskuskomitean kokouksessa 25.8.1968, että hän "kaikenlaisissa liemissä" mukana olleena aina ensin etsii NL:n kantaa ikään kuin oikeana ja sen pohjalle rakensi. Tätä Leppäsen laajassa seurassa avomieliseksi²⁵⁶ toteamaa tunnustusta edelsi pitkä puheenvuoro, jossa Lehtinen mainitsi Varsovan kirjeen heinäkuun puoliväliltä ja SKP:n silloisen tuen TKP:lle: toivottiin TKP:n pystyvän ehkäisemään sosialismia vahingoittavien voimien toiminnan. Poliittisen toimikunnan päätöksen takana, jota hän oli itse ollut tekemässä, hän lisäsi kuitenkin olevansa. Tosin sen muotoilussa oli eräs heikko kohta, nimittäin maininta "vahingoittaa koko kansainvälistä työväenliikettä". Lehtisen mielestä sananmuoto oli

---

²⁵² "Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin", *Kommunisti* 10(322-)1965.

²⁵³ Leppänen 1999, 301; "Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin", *Kommunisti* 10/1965.

²⁵⁴ Leppänen 1999, 250.

²⁵⁵ SKP:n keskuskomitean pöytäkirja 25.8.1968, MF 116, KansA.

²⁵⁶ Leppänen 1999, 247.

yksioikoinen, poliittinen toimikunta halusi sanoa, että siitä aiheutuu ainakin väliaikaisia vaikeuksia kansainväliselle kommunistiselle liikkeelle. Lehtisen mielestä muotoilu ei ollut parhaimpia, mutta kokous [poliittisen toimikunnan] oli jo päättymässä ja sen sanominen oli nyt vähän myöhäistä.

Oli sinisilmäisesti katseltu oikeistovoimien toimintaa maassa ja luotettu siihen, että tšekit itse pystyvät panemaan oikeistolaiset ja ei-sosialistiset ainekset aisoihin, totesi Lehtinen. Tšekkilehtien hätkähdyttävissä kannanotoissa oli NL:sta ollut ihmeen paljon vihamielisiä ajatuksia. Tapauksen nopeat käänteet olivat olleet hänelle yllätys tosin kuin esim. aiemmin puhuneelle Erkki Tuomiselle²⁵⁷. Tapaus oli myös hämmennyttävä. Hämmennyttävyyteen viittaa se, että Lehtinen allekirjoitti poliittisen toimikunnan lausunnon.

Oli ilmeisesti nyt päästy siihen poliittiseen ratkaisuun, jota me jokainen olisimme halunneet, totesi Lehtinen. Kaikesta päättäen se ei näyttänyt mahdolliselta silloin kun muunlaisia toimenpiteitä suoritettiin. Lehtisellä oli ensi käden tietoa tilanteesta myös NL:n näkökulmasta. Ja Prahasta kantautui aivan toisenlaista tietoa NL:n selvityksiä vastaan.²⁵⁸ Mitä poliittista ratkaisua Lehtinen tässä oikein mahtoi tarkoittaa?

Kommunistit eivät lähteneet vain siitä, että NL:n kanta oli oikea, asia piti selvittää myös itselle, sanoi Lehtinen myös. Pitäisi pyrkiä siihen, että luottamus NL:oa kohtaan olisi mahdollisimman luja, kuten Jorma Simpura ja Anna-Liisa [Hyvönen] olivat korostaneet, se on meille välttämätön, lisäsi Lehtinen. Hän tukeutui tässä muutosvoimiin tärkeänä pitämänsä yhtenäisyyden vuoksi.

Inkeri Lehtinen ymmärsi myös poliittisen toimikunnan lausunnon vastustajia: ei voida väistää sitä, että eri asioista on erilaisia käsityksiä, eikä tällöin välttämättä esiinnytä SKP:ta tai NL:oa vastaan. Lehtinen yhtyi Pessi sanoihin, että olisi suureksi vahingoksi, jos vaikeudet kärjistäisivät riveissämme olevia erimielisyyksiä. Taantumuspöirit toivoivat rivien hajaantumista ja periaatteista luopumista puolueessa.

Erimielisyydet kärjistyivät puolueessa Lehtisen toiveista huolimatta ja hän oli tahtoen tai tahtomattaan osallisena siihen. Todennäköisesti hän ensimmäistä kertaa elämässään lähti

---

²⁵⁷ Tuominen kuului Wagnerin mukaan sentristeihin kuten Lehtinenkin.

²⁵⁸ Leppänen 1999, 241-242, ja alaviite 47,426.

tielle, jolla hän ei aivan noudattanut - sitähan "taantumuspiirit" olivat toivoneet - periaatteitaan eli puoluekuria. Keskuskomiteassa keskusteltaessa puoluekuria ei tarvinnut noudattaa, mutta kun päätös oli tehty, se astui voimaan. Virallisesti Lehtinen oli kyllä annetun lausunnon takana.

Inkeri Lehtinen kirjoitti ennen miehitystä artikkelin *SKP:n perustamisen tarve ja edellytykset*. Siinä hän ensin selosti kuinka proletaarisesta internationalismista oli tullut kehitystä eteenpäin vievä voima Suomen työväenliikkeessä. Se oli käytännön elävää toimintaa. Työväen yhteisen kansainvälisen kokemuksen hyväksikäyttö ja solidaarisuus estivät kommunistisen puolueen käpertymisen työssään. "Kommunistisen puolueen yhtenäisyyttä ei enää takaa kansainvälisen järjestön tai jonkin keskuksen johto." Yhtenäisyys voidaan rakentaa kun kukin puolue sen tiedostaa välttämättömäksi itselleen. Tšekkoslovakian tapahtumat olivat osoittaneet, ettei ongelmien ratkaiseminen ollut helppo tehtävä. Toisaalta ne olivat todistaneet mikä merkitys oli puolueiden avoimilla keskusteluilla yhteisymmärryksen saavuttamisessa, kun aatteellinen päämäärä on yhteinen.²⁵⁹ Varsovan kirje oli ilmeisesti julkaistu ennen artikkelin kirjoittamista. Lehtinen näytti uskovan neuvotteluratkaisuun. Kirjoituksesta voisi päätellä, että tapahtumat 21.8. tulivat todellakin Lehtiselle epämiellyttävänä yllätyksenä ja, että Lehtisen epäröi puolen valinnassa.

SKP:n 50-vuotisjuhlallisuuksien perumista oli esitetty poliittisessa toimikunnassa. Keskuskomiteassa 25.8. käsiteltiin myös tätä esitystä. Juhlat oli määrä järjestää juuri miehitystä seuraavan viikonloppuna ja osa kutsuvieraista oli jo saapunut. Aarne Saarinen oli sanonut poliittisessa toimikunnassa 23.8. jättävänsä puheenjohtajan tehtävät mikäli juhlat järjestetään. Keskusteltaessa Lehtinen teki Erkki Tuomisen kanssa kompromissiehdotuksen, jonka mukaan osa juhlista järjestettäisiin. Äänestettäessä Saarisen ehdotus voitti.²⁶⁰ Keskuskomiteassa asiaa käsiteltäessä 25.8. Arvo Hautala ihmetteli "kovapintaisten toverien" "todella erikoista luonnetta, joka vaatii vielä, että tässä pitää juhlia". Kokous päätti perua juhlat.²⁶¹ SKP:n 50-vuotisjuhlien nimeksi oli valittu kansanvallan päivät. Juhlat peruutettiin, koska eräällä "veljeskansalla" ei ollut valtaa omin asioihinsa.

---

²⁵⁹ Inkeri Lehtinen, "SKP:n perustamisen tarve ja edellytykset", *Kommunisti* 7-8(310-311)1968.

²⁶⁰ SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirja 23.8.1968, MF 95, KansA

²⁶¹ SKP:n keskuskomitean pöytäkirja 25.8.1968, MF 116, KansA.

SKP:n puoluejohdon sisäpiirissä Hertta Kuusinen katsoi, että asettuminen miehitystä vastaan tuottaisi myöhemmin suuria vaikeuksia venäläisten kanssa, mutta vasemmiston yhteistyön ja SKP:n sisäpoliittisen aseman takia ei "juuri muunkaanlainen asenne" tullut kysymykseen. Jos SKP hyväksyisi miehityksen, SDP ei voisi jatkaa yhteistyötä kannattajien paineen takia. Ja toisaalta, jos suomalainen sosialismin muoto syntyisi, se oli väittelyn jälkeen kirjattu SKP:n uuteen ohjelmaluonnokseen²⁶², niin saisiko NL määritellä sen milloin sosialismi olisi vaarassa ja tulla "apuun".²⁶³ Punaorpojen sukupolven Kuusinen ja Lehtinen tulkitsivat tässä kysymyksessä punaorpojen valan velvoittavuutta sosialismin asialle hieman eri tavalla. Samaten proletaarista internationalismia.

Ele Alenius, SKDL:n puheenjohtaja, vieraili miehityksen jälkeen Tšekkoslovakiassa lokakuussa. Hänen saamansa käsityksen mukaan maata ei ollut kesällä uhannut vastavallankumous, se oli ollut täysin mahdoton ajatus.²⁶⁴

Kansan Uutiset julkaisi 22.8. miehityksen tuomitsevan kirjoituksen, jossa todettiin, että miehitys oli vastoin sosialistisia periaatteita ja kansojen itsemääräämisoikeutta.²⁶⁵

Suomen poliittisista puolueista ainoastaan SKDL antoi SKP:ta jyrkemmän lausunnon Prahan tapahtumista, muut puolueet olivat suhteita varjellakseen lähes vaiti asiasta. SKP:n lausunto oli paheksunta tai moite, mutta sellaisenaan käänteentekevä. Se oli Beljakovin kuuluisan lausuman mukaan SKP:n "ensimmäinen itsenäinen päätös".²⁶⁶ Italian ja Ranskan kommunistiset puolueet protestoivat selvästi painokkaammin kuin SKP (ranskalaiset lievensivät pian sanojaan).²⁶⁷ Suomen virallinen kanta oli Juhani Suomen mukaan "kyynistä realismia". Valiteltiin, että erimielisyyksiä ei kyetty sopimaan neuvotteluteitse.²⁶⁸

Muualla maailmassa USA tunnusti etupiirit, mutta Länsi-Saksa ja Iso-Britannia eivät halunneet sitä tehdä.²⁶⁹

---

²⁶² Rentola tarkoittaa aiemmin mainittua asiakirjaa "Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin"

²⁶³ Rentola 2005, 34.

²⁶⁴ Leppänen 1999, 264-265; Alenius 2000, 220-221.

²⁶⁵ Paastela 1991, 115.

²⁶⁶ Leppänen 1999, 244-254.

²⁶⁷ Leppänen 1999, 252.

²⁶⁸ Suomi ja kriisit, 77-78.

²⁶⁹ Rentola 2005, 27-29.

Neuvostoliitossa suhtauduttiin SKP:n "itsenäiseen päätökseen" siten, että se vaiettiin kuoliaaksi. Pravda julkaisi Turun piirin miehitykselle myönteisen kannanoton, mutta ei SKP:n kannanottoa. Se oli ensimmäinen kerta kun SKP:n johtoa vastaan hyökättiin Neuvostolehdistössä.²⁷⁰

SKP:n virallinen kanta rajoittui kuitenkin miehityksen paheksumiseen. Poliittisen toimikunnan kokouksessa 30.8. ilmaistiin yksimielisesti tyytyväisyys siihen että NL:n ja Tšekkoslovakian välille oli saatu sopimus. Tässä ns. Prahan sopimuksessa sinetöitiin neuvostojoukkojen läsnäolo Tšekkoslovakiassa.²⁷¹ Miehitystä paheksuvaa päätöstä SKP ei koskaan perunut, mutta käytännön poliittiset suhteet naapuriin se halusi hoitaa. Puolueen "opposition" mielipiteet tuli tietysti myös ottaa huomioon.

V.I. Konotop oli valistanut NKP:n valtuuskunnan vierailun yhteydessä lokakuun alussa 1968 SKP:n johtoa Tšekkoslovakian miehityksestä, että kyseessä ei ollut vain Tšekkoslovakian vaan Länsi-Saksan uhka ja NL:n pohjoisten osien turvallisuus: "Mikäli NL joutuu toteamaan oikeistopiirien saaneen Suomessa yliotteen ja myös SKP:n myötäilevän tai välillisesti tukevan näitä neuvostovastaisia voimia, ei sillä ole muuta mahdollisuutta kuin suorittaa Suomen kohdalta tilanteen uudelleen arviointi".²⁷²

Inkeri Lehtinen kirjoitti Kommunistiin pääkirjoituksen heti Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. Hän totesi, että sosialismia vastustavat voimat olivat niin vahvat, että sosialismi olisi joutunut vaaraan ilman miehitystä, vaikka voidaan tietysti keskustella siitä, oliko Varsovan liiton jäsenmaiden (5 maata) arvio vaaran suuruudesta aivan oikeaan osunut. Merkillepantavaa on, ettei Lehtinen maininnut käsitettä proletaarinen internationalismi artikkelissaan, jossa hän korosti, että Länsi-Saksa oli uhkaava status quon horjuttaja.²⁷³

Upton piti vakavana sitä, että SKP hyväksyi myytin länsisaksalaisten sodanlietsojien toiminnasta 1960-luvulla. Väitettiin riidanhaluisten länsisaksalaisten suunnittelevan Suomen alueen käyttöä sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Tämä oli selvästi muista puolueista poikkeavaa ulkopoliittista linjaa ja piti vireillä uskoa siihen, että SKP oli Moskovan

---

²⁷⁰ Zilliacus 1995, 90.

²⁷¹ Paastela 1991, 116-117. SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 30.8.1968, MF 95, KansA.

²⁷² Rentola 2005, 31.

²⁷³ Inkeri Lehtinen, "Tšekkoslovakia", *Kommunisti* 9(380-381)1968.

välikkappale.²⁷⁴ Länsi-Saksa oli Lehtisen pääkirjoituksen mukaan vaatinut oikeutta saada edustaa yksin koko Saksaa ja "päästä kiinni Saksan vanhoihin rajoihin, siis muuttaa kapitalismin eduksi voimatasapainoa Euroopassa".²⁷⁵

Viiden Varsovan liiton maan omat turvallisuuspoliittiset näkökannat olivat sanelleet Tšekkoslovakiaan kohdistuneet sotilaalliset toimenpiteet, joita SKP oli pitänyt kansainvälisen työväenliikkeen kannalta erittäin huolestuttavina²⁷⁶. SKP:n Tšekkoslovakiaa koskevat kananotot on ilmaistu useissa asiakirjoissa, mm. tuki puolueen uudistuspolitiikalle.²⁷⁷ Vaikka Lehtinen asetteli sanansa taiten, niin hän halusi lieventää SKP:n lausuntoa ja kirjoitti, että "arviosta vaaran suuruudesta" [siis miehityksestä], voidaan keskustella. Toisaalta Lehtinen halusi ehkä painottaa SKP:n tukea TKP:n uudistuspolitiikalle, eikä vain asetella sanojaan taiten. Hän ehkä epäröi Neuvostoliiton toimien oikeutusta, kun oli saanut lisätietoja miehityksestä. SKP:n poliittisen toimikunnan kannanottoa 21.8. julkaistiin myös samaisessa lehden numerossa.

Lehtinen painotti Kommunistin palstoilla moneen otteeseen 1960-luvun loppupuolella SKP:n perustavan kokouksen vuonna 1918 laatimaa kirjettä Leninille ja perustavaa kokousta yleensäkin.²⁷⁸ Kirje Leninillehän oli SKP:n tilintekoa - tosin puolueen jo muutamaa vuotta myöhemmin itsensä liian vasemmistolaiseksi havaitsemaa tilintekoa, kuten Lehtinenkin joissakin kirjoituksissaan huomautti - kansalaissodan tappion syistä. Kesällä 1968 Lehtinen kirjoitti, että kirje Leninille painotti "Venäjän voittoisan köyhälistön suuren esimerkin voimaa". Perustavan kokouksen historiallisia ansioita ovat Lehtisen mukaan proletaarinen internationalismi, yhtenäisyys sekä tutustuminen Leninin ajatuksiin, jotka ovat olleet SKP:n tienviitoittajia perustavasta kokouksesta alkaen.²⁷⁹ Proletaarisen internationalismin esiintuominen kirjoituksessa viittaa mielestäni tulenarkaan Tšekkoslovakian tilanteeseen kesällä 1968. Kyseessä oli kyllä myös SKP:n 50-vuotisjuhlia silmälläpitäen kirjoitettu artikkeli. Mutta jo lähitulevaisuus osoitti, että Venäjän voittoisan köyhälistön esimerkki painoi vaa'assa enemmän kuin Tšekkoslovakian kansan oma tie.

---

²⁷⁴ Upton 1970, 284-285. Lehtinen arvosteli muuten Uptonin Kommunismi Suomessa -kirjan, ks. "Hämäävää historiankirjoitusta", *Kommunisti* 2(90-93)1971.

²⁷⁵ Inkeri Lehtinen, "Tšekkoslovakia", *Kommunisti* 9/1968, 381.

²⁷⁶ SKP:n lausunnon sananmuoto ei ollut huolestuttava vaan vahingoittava.

²⁷⁷ Inkeri Lehtinen, "Tšekkoslovakia", *Kommunisti* 9(380-381)1968.

²⁷⁸ *Kommunistit* 9(315-318)1966; 7-8(310-311)1968; 1(28-32)1970; 4(153-160)1970.

²⁷⁹ Inkeri Lehtinen, "SKP:n perustamisen tarve ja edellytykset", *Kommunisti* 7-8(310-311)1968.

Mainitsemansa perustavan kokouksen kolme asiaa olivat Lehtisellekin aatteen vahvoja tukipylväitä.

Lehtinen oli erittäin huolestunut Tšekkoslovakian tapahtumista, erityisesti siitä että puolueen jäsenten kahtalainen niihin suhtautuminen saattaisi heikentää SKP:ta. Hän oli huolissaan kuvasta, joka SKP:sta Neuvostoliittoon välittyi, että puoluetta jaettaisiin Neuvostoliiton ystäviin ja vihollisiin. Jollekulle korkea-arvoiselle veljespuolueen toverille, ilmeisesti Neuvostoliittoon, Lehtinen oli kirjoittanut kirjeluonnoksen, jossa pyytää anteeksi puuttumistaan keskeisiin puolueasioihin, tietäen että henkilökohtainen kirjeenvaihto poliittisista ongelmista ei ole tavallinen keskustelutapa veljespuolueiden poliittisten toimihenkilöiden kesken. Lehtinen kertoi, ettei ollut samaa mieltä kaikkien puolueen puheenjohtajien lausuntojen kanssa. Mutta esimerkiksi toveri Erkki Salomaan leimaaminen imperialistien seuraan kuuluvaksi, ei vastaa totuutta. (Salomaata kohdeltiin syksyllä 1968 kaltoin neuvostolehdistössä). Lehtinen selvittelee, että poliittisen toimikunnan lausunto oli annettu kiireessä, ehkä hän oli huolissaan myös siitä mitä hänen allekirjoittamisestaan ajateltiin samalla kun oli huoli koko puolueen tilasta ja sen neuvostosuhteista.²⁸⁰

Jonkinlaista lehtikirjoittelun rajoittamista toimittaja Lehtinen kannatti, "en usko että sosialistiset maat tarvitsevat sisäiselle lehdistölleen sensuurijärjestelmää, mutta se ei merkitse, että tiedotusvälineille annetaan rajaton vapaus. Toimittajat eivät voi olla poliittisesti neutraaleja."²⁸¹

Vuonna 1968 Inkeri Lehtinen lähti tielle, jossa hänen puolueuskollisuutensa ja -kurinsa suuntautui SKP:n sijasta NKP:hen. Ristiriitoja oli ollut ennenkin, mutta SKP:n "ensimmäinen itsenäinen päätös" merkitsi valintaa Lehtisellekin. Proletaarinen internationalismi aatteena merkitsi Lehtiselle NL:n keinojen hyväksymistä. Neuvostoliitto oli yhä "pyhä", eikä se voinut erehtyä, vaikka yksittäinen ihminen - tai joku muu puolue kuin NKP - voikin. Kollektiivinen johto tiesi mitä teki. Oli jo uhrattu niin paljon sosialismin eteen. Leppäsen mielestä Lehtisellä kannan ja linjanoton määräsi isäntä [NKP]

---

²⁸⁰ Käsikirjoitettu kirjeluonnos, "Arvoisa Toveri", ei päivämäärää [1968], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 12, KansA.

²⁸¹ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja "Tšekkoslovakian toimenpiteistä", ei päivämäärää [1968], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 36, KansA.

vaikka sydän olisi muuta tuntenutkin.²⁸² Luulen Lehtisen sydämen ainakin ajoittain "muuta tunteneenkin", mutta uhraus kokonaisuuden hyväksi oli välttämätön.

Tšekkoslovakian toimenpiteet tehtiin sosialismin suojelemiseksi, kirjoitti Lehtinen muistinpanoihinsa. Voimien tasapaino riippui yhtenäisyydestä, joka oli murentunut ja laadultaan opportunistista. Tšekkoslovakia oli kaiketi ottanut askelia erotukseen Varsovan sopimuksesta. Se avasi ovet neuvostovastaiselle politiikalle. Tšekkoslovakia oli suuntautunut kohti sellaista riippumattomuutta, joka merkitsi irtaantumista sosialistisesta leiristä. Se puolestaan avasi tien koko sosialistisen maailman keskukseen. Nämä mietteet Lehtinen oli käsin kirjannut lehtiöön luultavasti melko pian Tšekkoslovakian elokuun jälkeen.²⁸³ Neuvostovastaisuus, irtaantuminen sosialistisesta leiristä ja pelätty Varsovan sopimuksesta irtisanoutuminen olivat varmastikin osa todellisista syitä miehitykseen. Ja niihin ja sosialismin suojelemisen syihin Lehtinen ilmeisesti uskoi miehityssyyinä. Tämä oli lähellä ns. Brezhnevin oppia, jonka mukaan sosialistiseen leiriin kuuluvat maat olivat yhteisesti velvollisia huolehtimaan, etteivät sosialismin saavutukset vaarantuisi.²⁸⁴

Moskova tarjosi miehityssyiksi niin Suomen hallitukselle kuin kommunisteillekin Länsi-Saksan ja vastavallankumouksen uhkaa sekä Prahan johtajiston erimielisyyksiä linjasta.²⁸⁵ Veli-Pekka Leppänen piti tosiasiallisena miehityssyyinä ketjureaktion estämistä muissa sosialistisissa maissa.²⁸⁶

Rentolan mukaan SKP:n "tuomio" Tšekkoslovakian miehitykselle soviteltiin siten, että Saarinen ja Beljakov sopivat - valmisteltaessa ylimääräistä edustajakokousta helmikuussa 1970 - vaivihkaa, ettei SKP pitäisi siitä ääntä vaan alistuisi realiteetteihin ja "normalisoisi" suhteensa valtaan nostettuun Husakin puoluejohtoon. Vastineeksi venäläiset jättäisivät SKP:n enemmistön "synnit" syrjään. Se oli Myös Moskovan yleinen pyrkimys suhteessa länsieurooppalaiseen kommunismiin: riidanaiheet lakaistiin maton alle ja keskityttiin käytännön poliittisiin tehtäviin, joista voitiin olla yhtä mieltä.²⁸⁷

---

²⁸² Leppänen 1999, 157.

²⁸³ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää [1968], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 36, KansA.

²⁸⁴ Suomi ja kriisit, 76.

²⁸⁵ Leppänen 1999, 256.

²⁸⁶ Leppänen 1999, 257.

²⁸⁷ Rentola 2005, 99.

Prahan elokuva loi vahvan jakoperusteen SKP:n sisälle.²⁸⁸ Pysyvimpänä seurauksena lieni Leppäsen mielestä SKP:n johdon tietty henkinen vieraantuminen. Suurvalta oli havaittu kylmäksi ja kyyniseksi. Prahan uuteen johtoon SKP rakensi tiiviit suhteet vuosikymmen taitteessa.²⁸⁹

Miehityksessä SKP:n opposition ja NKP:n intressit yhtyivät vaikuttavalla tavalla, se on kauan kaivattu iso asia: voitiin lietsoa riita ja hakea todisteita puolueen vääräoppisuudesta. SKP:n lausuntoa kannattaa verrata vaikka Pessin lakeijamaisiin puheisiin Hruštševiin erottamisen jälkeen. Nyt oli pakko ottaa kantaa, itsenäisyyden vakuutuksia ei olisi muuten uskottu ja konflikti oli ikään kuin ideologisella takapihalla. NKP:n disinformaatio miehityksestä paljastui ja veljespuolueita yritettiin tietoisesti johtaa harhaan, kuten Saarinen totesi muistiinpanoissaan.²⁹⁰ Vanhakantaiset ja muutosvoimat jakaantuivat tässä kysymyksessä, mutta jako ei mennyt iän mukaan vaan sen mukaa kuinka "sokeaa luottamus" Neuvostoliittoa kohtaan oli. Sentristi Lehtinen läheni puolueen oppositiota. Ei hän kuitenkaan ilmoittanut vastustavansa SKP:n miehityslausuntoa, kuten esimerkiksi keskuskomitean jäsen Mirjam Suvanto myöhemmin teki.²⁹¹ Keskuskomiteassahan lausunto oli hyväksytty äänin 24-9.²⁹² Sen jälkeen päätös velvoitti demokraattisen sentralismin mukaan kaikkia puolueen jäseniä.

---

²⁸⁸ Leppänen 1999, 262.

²⁸⁹ Leppänen 1999, 268.

²⁹⁰ Leppänen 1999, 253.

²⁹¹ Leppänen 1999, 263.

²⁹² Leppänen 1999, 246.

V PUOLUE, STALIN JA INKERI LEHTINEN

SKP:n perustettiin uudelleen lokakuun 14.-15. päivinä 1944. Sen perustamisesta tiesi vain pieni piiri eikä asiasta ilmoitettu kaikille puolueen jäsenillekään.²⁹³ Johtoon valittiin valmiiksi mietityt henkilöt, jotka olivat istuneet vankilassa sodan aikana, tehneet maanalaista työtä tai työskennelleet Neuvostoliitossa. Rentolan mukaan johtoon kelpasivat vain talvisodan suhteen "tahrattomat", jotka olivat uskollisia Neuvostoliiton linjalle. He eivät jakaneet kannattajakunnan kokemusta kansallisen hädän hetkellä. Näin johdon ja kannattajin välille syntyi aatteellinen ristipaine.²⁹⁴ Johto säilyi 20 vuotta suurin piirtein samojen henkilöiden ohjaksissa eikä jäsenistöllä ollut todellista mahdollisuutta vaikuttaa sen kokonpanoon.²⁹⁵

5.1 SKP:n 1960-luvun stalinismikeskustelun virittäjiä

Italian kommunistien johtajan Palmiro Togliattin haastattelu ja SKP:n ideologinen rajankäynti sysäsivät Mauri Ryömän aloittamaan lyhyeksi jääneen lehdistökeskustelun Työkansan Sanomissa 30.6. 1956. Keskustelun herättämiseksi hän toi esille kohtia SKP:n kritiikiksi ja joista aiheista sitten keskusteltiin:

- yksioikoinen suhtautuminen Neuvostoliittoon
- auktoriteettiuskoon perustuva kaavaoppisuus
- yleisen arvostelun- ja mielipiteenvapauden puute
- epäluottamus muuhun kuin kommunistiseen työväkeen.

Työkansan Sanomissa keskusteltiin kollektiivisesta johtotyöstä, poikkeusyksilöiden ja joukkojen merkityksestä historiassa, kaava-oppisen ajattelun haitoista, puolueen sisäisestä demokratiasta sekä rauhanomaisesta sosialismiin siirtymisestä. Tämä polemiikki kesti heinäkuusta elokuun 19. päivään ja sitten se SKP:n johdon taholta lopetettiin.²⁹⁶

---

²⁹³ Leppänen 1994, 20-22.

²⁹⁴ Rentola 1994, 194.

²⁹⁵ Kauniskangas 1980, 45.

²⁹⁶ Leppänen 1994, 836-837. Syynä arveltiin ollen Unkarin levottomuudet; puuttuu

Aira Sinervon romaani "Koskessa kolisten" ilmestyi vuonna 1960. Se oli teos, jossa Sinervo kuvasi tuntojaan kommunistiseen liikkeeseen pettyneen ihmisen näkökulmasta. Tunnot olivat hyvin kitkeriäkin. Aira Sinervo oli itse ollut Sirola-opiston rehtorina ja kuvasi romaanissa erään entisen Korpela-opiston rehtorin mietteitä kommunistisesta puolueesta ja työväenliikkeestä. Mm. 1930-luvun Stalinin uhrien syyllisyyteen ei romaanissa uskottu. Näkökulma oli sivistyneistön ja siinä pohdittiin paljon kommunistien mentaliteettia ja motivaatiokysymyksiä.²⁹⁷ Kalevi Haikaran mukaan joillakin romaanin henkilöiden piirteet olivat selvästi tunnistettavia työväenliikkeen merkkihenkilöiden ominaisuuksia.²⁹⁸ Romaanista löytyy Inkeri Lehtisenkin piirteitä Irja Norkkosen hahmossa.²⁹⁹

Aira Sinervon romaani teulattiin SKP:n piirissä julkisesti täysin. Kansan Uutiset kirjoitti siitä Haikaran mukaan nimettömän kirja-arvostelun, "joka parjauksena kohosi - tai vajosi - samalle tasolle kuin Ahlqvistin ja Meurmanin kuuluista Kivi-teilaukset." Haikara pitää Sinervon romaanin kohtelua esimerkkinä suomalaisesta destalinisoinnista irvokkaimmillaan.³⁰⁰ Aira Sinervo kuului kirjailija- ja taiteilijaryhmä Kiilaan, jonka kanssa Lehtinen joutui ristiriitaan.

Brittitutkija Anthony F. Uptonin mukaan "SKP saapui 1960-luvulle stalinismista puhdistautuneena, radikaalien, kansanvaltaisten uudistusten puolueena, joka yritti saavuttaa tavoitteensa mahdollisimman laajan demokraattisen ja edistyksellisen liittoutuman avulla." Sen päämäärän puolue saavutti vuonna 1966.³⁰¹ Upton viittaa SKDL:n mukaantuloon hallitukseen SDP:n ja Keskustapuolueen kanssa. Stalinismista puhdistautuminen oli kyseenalaista samaten kuin 14. puoluekokouksen anti. Puolue oli myös poliittisessa paitsiossa hallitukseen tuloonsa asti 1966, presidentti Kekkonen antoi sille kesyttämään tarkoitetun hyväksyntänsä ns. Ostrobotnian puheessa vuonna 1967.³⁰²

---

²⁹⁷ Sinervo 1960, passim.

²⁹⁸ Haikara 1975, 154.

²⁹⁹ Irja Norkkonen oli kysyttäessä selittänyt, että hänen isänsä oli vastikään (1930-luvulla) mennyt naimisiin englantilaisnaisen kanssa ja uskoneensa että tuo nainen oli kietonut hänet pauloihinsa. Norkkonen oli sanonut, ettei voinut uskoa muuta kuin että syyte oli aiheellinen sillä eihän neuvosto-oikeus tuominnut viattomia; Ks. Sinervo 1960, 256-257.

³⁰⁰ Haikara 1995, 159.

³⁰¹ Upton 1970, 283.

³⁰² Leppänen 1999, 100.

SKP:n 14. edustajakokouksessa 29.1.-1.2.1966 toteutui vallanvaihdos vain osittain. Aarne Saarinen tuli puheenjohtajaksi ja Erkki Salomaa varapuheenjohtajaksi. Ns. muutosvoimat tai uudistajat tavoittelivat virallisen kokousselostuksen mukaan maan politiikan muuttamista yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia vastaavaksi ja sen katsottiin olevan mahdollista vain "demokraattisten ja edistyksellisten" voimien yhteistyöllä.³⁰³ Aimo Aaltonen joutui jättämään paikkansa, muttei esimerkiksi "sentristit" Ville Pessi, Inkeri Lehtinen tai Hertta Kuusinen.

Kerttu Kauniskankaan mielestä vähemmistö sai puoluekokouksessa suhteessa äänimääriin liikaa edustajia mm. keskuskomiteaan ja pystyi siten jarruttamaan keskuskomitean työtä. Tämä puoluekokouspäätöksiin tyytymätön vähemmistö alkoi kalvaa puoluetta ja asettaa kapuloita rattaisiin.³⁰⁴

SKP:n politiikan noudattamisen menestystä uhkasi Uptonin mukaan vain sen Neuvostoliiton ulkopoliittiselle linjalle osoittama uskollisuus. Tämä ajoi puolueen kriisiin ja hajaannukseen vuonna 1969. Esimerkkejä vaikeuksista esiintyi jo vuonna 1959, kun Kiinalla ja NL:lla ilmeni erimielisyyksiä.³⁰⁵ Uskollisuus Neuvostoliitolle tai NKP:lle on mainittu monesti erääksi hajottavaksi tekijäksi SKP:ssa Uptonin jälkeenkin. Lehtisen kohdalla tuo uskollisuus näytti vuosien mittaan vain lujittuvan.

5.2 Stalinismi SKP:ssa nähtynä

5.2.1 Hruštševin paljastukset henkilöpalvonnasta

Helmikuun 1956 jälkeen Stalin ja kysymys henkilöpalvonnasta oli ollut keskustelun kohteena puolueen poliittisessa toimikunnassa ja keskuskomiteassa. Inkeri Lehtinen ei käyttänyt aiheesta puheenvuoroja kummassakaan puolueen johtoelimessä. Kun asiasta muutamaan otteeseen laajasti keskusteltiin, oli hän poissa istunnoista. Erityisesti 2.-3.6. 1956 käytiin keskuskomiteassa laaja keskustelu yksilöpalvonnasta ja siihen liittyvistä

---

³⁰³ Suomi 1994, 336--337, ja alaviite, 620.

³⁰⁴ Kauniskangas 1980, 55-56.

³⁰⁵ Upton 1970, 284.

ilmiöistä, Lehtinen ei ollut läsnä kokouksessa.³⁰⁶ Näissä keskusteluissa katsottiin mm, että hän ei ollut teoreettisesti Leninin vertainen. Hertta Kuusinen otti ensimmäisenä esille myös SKP:ssa ilmenneen henkilöpalvonnan ja sen arvostelemisen. Puolueen propagandistit saivat ohjeet korostaa neuvostoyhteiskunnan demokraattista luonnetta ja sitä, että kapitalistisessa yhteiskunnassa henkilöpalvonta on luonteenomaista, kuten kuninkaitten palvonta ja Suomesta esimerkkinä Mannerheim.³⁰⁷

Martti Malmbergin toteamus, että SKP:ssa olisi aina noudatettu kollektiivista johtotapaa, herätti myös arvostelua poliittisessa toimikunnassa, ei katsottu mm. johdon riittävän usein kääntyneen esim. perusjärjestöjen puoleen.³⁰⁸ Malmberg oli myös todennut, että SKP:ssakin oli mukauduttu Stalinin varauksettomaan ylistämiseen. Yksilökultti ja stalinismin uhrin olivat SKP:n johtoelinten kokouksissa esillä monesti vuonna 1956. Keskuskomitean joulukuun kokouksessa Antero Timonen selosti SKP:n toimenpiteitä Neuvostoliitossa tuomittujen suomalaisten kommunistien tuomioiden tarkistamiseksi.³⁰⁹

Vuosina 1961 ja 1963 ja 1964, Inkeri Lehtinen selitti muiden SKP:läisten mukana, kuinka NKP:ssa oli yhä uudelleen palattu kollektiiviseen johtamistapaan, josta oli aiemmin ollut poikkeamia. Kollektiivisen johtamistavan puute oli eräs tärkeimmistä Stalinin rikoksien selittäjistä SKP:ssa. Henkilöpalvonta ja kollektiivisen johtamistavan puute tulkittiin SKP:ssa yhteenkuuluvaksi ilmiöksi 1950-luvulla.

Paastelan mukaan Unkarin kansannousun jälkeen 1956 - tapahtumat nähtiin vastavallankumouksellisina (näin oli myös suurimmissa läntisissä kommunistipuolueissa, mm. Italian ja Ranskan³¹⁰) - keskustelu SKP:n sisäisestä demokratiasta oli käytännössä kiellettyä. Puolueen johto ei vaihtunut, mikä oli kohtalokasta puolueen vastaiselle kehitykselle.³¹¹ Esimerkiksi Palmiro Togliattin kerrottiin kiinnittäneen huomiota vallan väärinkäytön edellytysten hyviin mahdollisuuksiin juuri SKP:ssa vuoden 1963 tienoilla.

---

³⁰⁶ SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 6.9.-55-29.12.1956, MF 63, KansA; SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 8.-9.10.1955-2.-3.6.1956, MF 50, KansA.

³⁰⁷ Paastela 1991, 41-42. Paastelalla on hieman epätarkkuutta kokousten päivämäärien suhteen.

³⁰⁸ SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 15.6.1956, MF 63, KansA.

³⁰⁹ Viitala 1988, 88-89.

³¹⁰ Europe, cold war and coexistence 1953-1965, 211.

³¹¹ Paastela 1991, 41-42.

Myös O.V. Kuusinen oli samoihin aikoihin puuttunut SKP:n sisäisen demokratian ja uusien voimien tarpeeseen.³¹²

Läntisistä kommunistipuolueista Italian ja Ranskan johtajat olivat vastahakoisia hyväksymään virallista destalinisaatiota 1956-57.³¹³ Togliatti syytti heti 20. puoluekokouksen jälkeen Hruštševia sitä että tämä oli pannut kaiken syyn Stalinin niskoille ja jättänyt erittelemättä mikä osuus byrokratian rappiolla oli asiaan. Togliatti päätyi vetoamaan maailman kommunistisen liikkeen hajakeskityksen puolesta, siis Moskovan hegemonian lopettamiseksi.³¹⁴

Kimmo Rentolan mielestä SKP vältti avoimen aatteellisen kriisin 1956 mm. siksi, että puolue eli edullisten suhdanteiden aikaa, SDP:n hajaannus ruokki haaveita hegemoniasta työväenliikkeessä. Sisäinen pyykinpesu ei sopinut tähän. Lisäksi intellektuellien osuus SKP:ssa oli poikkeuksellisen alhainen. Stalinin terrori oli niin iso asia, ettei siihen kukaan oikein tohtinut pureutua.³¹⁵ Monella oli myös henkilökohtaiset syyt, kuten Inkeri Lehtisellä, olla koskettelematta arkaa aihepiiriä, 1930-luku Neuvostoliitossa SKP:ssa oli kipeä asia mm. omaisten ja ystävien menetyksien vuoksi. Lisäksi olisivat tulleet kyseeseen ideologiset kysymykset: millaista marxismi-leninismiä Stalinin teoriat olivat.

Kommunistissa, ehkä heijastuksena vuoden 1956 SKP:ssa käytyyn muutaman viikon mittaiseen lehdistökeskusteluun m. kaavaoppisuudesta, oli jonkin verran aatteellista keskustelua.³¹⁶ Inkeri Lehtinen viittasi NKP:n 20. puoluekokoukseen ja Unkarin tapahtumiin. Unkarissa oli "tapahtunut kapitalististen voimien rajua rynnistys kasandemokraattista järjestelmää vastaan". Kommunistien oli pitänyt selvittää itselleen ja toisilleen mm. yksilönpalvontaa työväenliikkeelle vieraana kasvannaisena. Lehtisen mielestä rohkea ja periaatteellinen keskustelu oli auttanut vapautumaan kaavamaisuudesta.³¹⁷

Puolueessa käytyjä pohdintoja ja annettuja ohjeita kysymykseen henkilöpalvonnasta löytyy Lehtisen henkilöarkistosta: Yksilönpalvonta ei ole sosialismiin vaan kapitalismiin kuuluva

---

³¹² Rentola 1998, 393.

³¹³ Europe, cold war and coexistence, 1953-65, 211.

³¹⁴ Kolakowski 1978, 463; Ks. myös Europe, cold war and coexistence, 1953-65, 98.

³¹⁵ Rentola 1997, 450.

³¹⁶ Ks. esim. Elvi Sinervo, "Kommunistisesta valmennuksesta kommunistiseen kasvatukseen", jossa Sinervo toteaa, että jäsenistön piirissä keskustellaan, mutta valittiin että julkista keskustelua arastellaan ja liioiteltu erehdysten pelko estää luovaa ajattelua, *Kommunisti* 9-10(317-320)1957.

³¹⁷ Inkeri Lehtinen, "Kommunistit avartavat tietonsa piiriä", *Kommunisti* 9-10(270-273)1957.

ilmiö esim. Mannerheim-myytti. Kysymykseen miten se oli mahdollista sosialismissa, etsittiin vastausta käsityksistä, että sosialismin rakentamisen aikaan olivat olosuhteet ankarat ja Neuvostoliitto oli kapitalististen maiden ympäröimänä. Syntyi tarve vallan tiettyyn keskitykseen edistyksen ehtona. Stalinin arvovalta oli lopulta niin ehdoton, että hänen diktaattorinkin otteensa hyväksyttiin tai suvaittiin. Vastarinta väheni, vastuu siirtyi yksilölle - hän tiesi "paremmin kuin muut". Silloin tätä auktoriteettia saivat käyttää hyväksi monet ainekset, johon puolueen kontrolli ei ulottunut, siitä koitui puolueen kannalta traagiset seuraukset.³¹⁸

5.2.2 Syyllisiä etsitään 30-luvun puhdistuksiin

Vuoden 1960 lopulla tai 1961 alussa kirjailija- ja taitelijaryhmä Kiilassa syytettiin SKP:n johtoa siitä, että sieltä ei ollut poistettu vuosien 1937-38 vangitsemisiin syyllisiä, kuten Inkeri Lehtistä.³¹⁹ On mahdollista että kiilalaiset kenties saivat sysäyksen SKP:n johdon syyttämiseen juuri KKP:n (Kiinan kommunistinen puolue) ja NKP:n erimielisyyksistä ja KKP:n Stalin-kommenteista. .

Jos suurten puhdistusten aikaan NL:ssa olleet kommunistit (siis SKP:n jäsenet) ja niistä tienneet henkilöt olisivat tehneet perusteellista itsekritiikkiä, ei vanhasta kaartista varmaankaan olisi jäänyt monta "puhdassydämistä" jäljelle. Perusteellinen itsekritiikki olisi sitä paitsi merkinnyt irtiottoa NKP:n linjasta, sillä NL:ssa vuoden 1956 jälkeen istui vallassa Hruštšev, joka itse oli osallisena Stalinin puhdistuksiin 30-luvulla.³²⁰ Vuoden 1956 ja 1961 NL:ssa tehdyt stalinismikritiikit eivät yltäneet kovinkaan syvälle. Kaikki olivat tavalla tai toisella asianosaisia.

Inkeri Lehtinen puolustautui Kiilan syytöksiltä. Hän kirjoitti kirjeen SKP:n sihteeriä, jonka Rentola oli löytänyt Ville Pessin henkilöarkistosta. Pessi ei toimittanut kirjoitusta eteenpäin.³²¹ Eikö Pessi halunnut Lehtisen puolustautuvan? Tai eroavan? Tietenkin voi olla puhdas arkistotekninen syy siihen, että asiakirja löytyy Pessin kokoelmasta, mutta asiaa ei joka tapauksessa käsitelty sihteeristössä eikä poliittisessa toimikunnassa.

---

³¹⁸ "Kysymys yksilönpalvonnasta", ei päivämäärää, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 36. KansA.

³¹⁹ Rentola 1994, 73.

³²⁰ Vihavainen 2003, 24.

³²¹ Rentola 1999, 73, ja alaviite 120, 555.

Rentola kertoo Lehtisen joutuneen tapauksen vuoksi sairaalomalalle, mutta ei mainitse mistä tieto on peräisin.³²² Inkeri Lehtinen joutui kyllä sairaalomalalle. Helmikuun 3. päivänä 1961 keskusteltiin sihteeristön kokouksessa sairaalahoidon järjestämisestä Lehtiselle. Sairaala oli ilmoitettu, ettei Lehtisen auto-onnettomuudessa saamaa vammaa voida siellä enää hoitaa pitempään. Päätettiin pyytää sairaalahoitoon pääsyä ulkomaille.³²³

Oliko tieto auto-onnettomuudesta totta vai onko Rentolan arvio oikea? Inkeri Lehtinen oleskeli Neuvostoliitossa sairaalassa ja toipilaskodissa keväällä 1961 pitkähkön ajan. Mm. Kaisa Junttilan ja Hertta Kuusisen kanssa Lehtinen oli kirjeenvaihdossa sairaalomaikanaan. Junttila kirjoitti Lehtiselle Moskovaan maaliskuussa, Lehtisellä oli ollut jalka poikki tai murtunut. Vielä huhtikuun puolivälissä Junttila kirjoitti Lehtiselle Moskovaan.³²⁴ On siis luultavaa, että Inkeri Lehtinen oli ollut auto-onnettomuudessa ja hänen sairaalomansa johtui siitä. On tietysti mahdollista, että Lehtisen psyykkiset vaikeudet verhottiin auto-onnettomuudeksi ja hänet lähetettiin NL:oon toipumaan, mutta se ei tunnu uskottavalta.

Inkeri Lehtinen selosti Pessin takavarikoimassa asiakirjassa, jonka hän on otsikoinut "SKP:n sihteeristölle" ja päivännyt 25.1. 1961.³²⁵ "Kiilalaiset olivat hyökänneet puoluetta kohtaan ja painavin kiilalaisten väitteistä on se, että "puoluejohtoa ei ole 'puhdistettu' vuosien 1937-38 aikana Neuvostoliitossa suoritettuihin suomalaisten kommunistien vangitsemisiin 'syyllisistä'. Tämä kohdistetaan nimenomaan minuun." Lehtinen ei uskonut, että tämä syyte oli asian ydin, koska väittäjien täytyi tietää, että muut voimat olivat vangitsemisiin syyllisiä. Raskaana erehdyksensä Lehtinen piti käsitystään: "Neuvostoliitossa ei voida vangita syyttömiä, ja että asianosaiset olivat kuitenkin toimineet tavalla, jota neuvostovallan viholliset olivat saattaneet käyttää hyväkseen. Sen mukaisesti myös tapahtumiin suhtauduin."

Asia oli vaikea. Pitikö Inkeri Lehtinen todella esimerkiksi isäänsä J.K. Lehtistä syyllisenä johonkin, jollei muuhun niin toimintatapaan, jota neuvostovallan viholliset olivat saattaneet käyttää hyväkseen? Asiakirjoista ei käy ilmi, oliko kenenkään tiedossa Inkeri Lehtisen

---

³²² Rentola 1999, 73, alaviite 120, 555.

³²³ SKP:n keskuskomitean sihteeristön pöytäkirja 31.1.1961, 3.2. 1962, Ce 12, KansA.

³²⁴ Kaisa Junttilan kirjeet 24.3.1961, 12.4.1961, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, A 3, KansA.

³²⁵ Inkeri Lehtisen kirje SKP:n sihteeristölle 25.1.1961, Ville Pessin henkilöarkisto, kansio 8, KansA.

isästään Kominternin sihteeri Moskvinille vuonna 1937 kirjoittama kirje, jossa hän tuomitsee isänsä toimet kokonaan puoluevastaisena.³²⁶

Inkeri L. totesi, että Kiilan syytös, jonka hän siis katsoi kohdistuvan nimenomaan itseensä, oli koko puolueeseen kohdistuvan hyökkäyksen näkyvin puoli ja suuri poliittinen raskaus puolueelle. Lisäksi se oli Lehtiselle itselleen "henkilökohtaisesti tavattoman raskas". Siksi hän esitti harkittavaksi siirtymistään pois nykyisistä tehtävistään puolueessa.

Lehtisen mielestä uskottelu, että SKP:n NL:ssa ollut johto olisi vastuussa tapahtuneesta, ja ettei se olisi yrittänyt selvittää asioita, oli perusteeton. SKP:n ulkomaantoimisto antoi vuonna 1937 laajan lausunnon Neuvostoliiton puolue-elimille, jotta kävisi selville:

"Neuvosto-Karjalassa harjoitettuun toimintaan puolueetyömme tukemiseksi [ei] liittynyt mitään hämääriä tarkoitusperiä, kuten oli väitetty. Toveri Lehtosaaren ja eräiden muiden tultua vangituksi O.W. Kuusinen kirjoitti henkilökohtaisen kirjeen muistaakseni Stalinille, koska piti heitä syyttöminä."

Laajempi tuomioiden selvittely alkoi kansanhallituksen aikana ja sen tuloksena monet suomalaiset palasivat Neuvosto-Karjalaan. Selvittely keskeytyi sodan aikana.

Rentolan mielestä Lehtisen perustelut olivat tosia, vaikka eivät koko totuus.³²⁷ Ville Pessi oli puhunut myös Stalinin palvonnan aikana tuomituista eri maiden, myös SKP:n johtavassa asemassa olevista tovereista. O.W. Kuusinen oli pyytänyt selvityksiä Jukka Lehtosaaren asiassa ja Toivo Antikainen oli aiheesta keskustellut Stalinin kanssa.³²⁸

Oliko Inkeri Lehtisen kirje sihteeristölle 1961 sitten osoitus luunkovasta stalinismista? SKP:ssa tiedettiin jo vuonna 1955, että J.K. Lehtinen oli menehtynyt puhdistuksissa 1937,³²⁹ asian henkilökohtaiseen raskauteen viittaaminen kirjeessä voitiin tulkita mm. isän kohtalon aiheuttamaksi. Julkisuuuteen hän ei varmaankaan Kominternille tehtyä selvityskirjettään halunnut, kuten ei kukaan muukaan SKP:läinen omiaan. Ne paljastuivat vasta Neuvostoliiton arkistojen avautuessa. Inkeri Lehtisellä, kuten tovereillaankin, oli paljon enemmän menetettävää kuin tehtävänsä puolueessa. Puolueen mukana olisivat mitä

---

³²⁶ Helga Strom SKP:n ulkomaan byroolle ja Kominternin sihteeri M.A. Moskvinille 18.9.1937, "Kallis toveri Stalin", 362-354.

³²⁷ Rentola 1999, 73.

³²⁸ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 12.11.1961, MF 57, KansA.

³²⁹ Viitala 1988, 87.

luultavimmin menneet, ystävät ja toverit, sosiaaliset suhteet, työpaikka ja itsekunnioitus. Ja mielenterveys.

Kommentoidessaan NKP:n 22. edustajakokousta Inkeri Lehtinen selvitti, että jotkut epäilivät jo Hruštševiakin henkilöpalvonnasta.³³⁰ Aina ei ollut selvää mitä kaikkea yksilökulttiin sisältyi, kertoi Lehtinen. Hruštšev oli korostanut, että hänen lausumansa ajatukset ovat puoluejohdon yhteinen mielipide. Edustajakokouksen yhteydessä pidetyssä veljespuolueiden kokouksessa Puolan Gomulka oli sanonut, että Stalinin ja Hruštševin välinen ero oli siinä että Stalinin aikana vallitsi sokea luottamus henkilöön, joka ratkaisi asiat yksin ilman puoluetta, tällöin asiat eivät olleet arvosteltavissa eivätkä yhteisesti pohdittavissa. Sokean luottamuksen käsite löytyy Lehtisen henkilöarkistostakin tärkeänä selityspenusteena Stalinin suureen valtaan.³³¹ Kyseisen käsitteen ulottaminen laajemmalle kuin Staliniin olisi tuonut lisää ulottuvuuksia keskusteluun.

Kokouksen valtavin merkitys oli palaamisella leniniläisiin puoluenormeihin, joissa ei ollut tilaa sokealle luottamukselle jonkin yksilön sanaan vaan asiat ratkaistaisiin kollektiivisesti.

"Kuluneiden vuosien aikana oli Neuvostoliitossa tapahtunut aivan ratkaiseva muutos, uutta oli se, että ihmisiä vaadittiin ajattelemaan omilla aivoillaan. Työtätekevät syventyvät omakohtaisesti asioihin. Luulisin, että tälle osaavat antaa arvoa ne puolueen jäsenet, jotka eläneet varhaisemmat vaikeat ajat, yrittäneet niissä oloissa selvittää itselleen, ketkä ovat olleet oikeassa, ketkä väärässä ja kieltäytyneet uskomasta, että neuvostovallan toimesta olisi voitu vangita syyttömiä ihmisiä."

Lehtisen lausahdus omilla aivoilla ajattelun uutuudesta on kiinnostava. Varhaisempien vaikeiden aikojen mainitseminen tuskin jäi keskustukomitean väeltä huomaamatta. Lehtinen puhui siinä itsestään ja vanhoista tovereistaan. Sananmuoto, ettei uskottu syyttömiä voitavan vangita oli sama kuin tammikuun 1961 selvityksessä sihteeriä. Kokouksen osanottajat eivät sitä tosin tieneet.

---

³³⁰ SKP:n keskustukomitean pöytäkirjat 12.11.1961, MF 57, KansA.

³³¹ Käsikirjoitettuja muistintpanoja 19.11. ei päivämäärää [n. 1964], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 36, KansA.

Hruštšev oli sanonut, että taistelu yksilökulttia vastaan alkoi jo ennen 20. puoluekokousta. Täytyy myös muistaa, että Staliniin luotettiin täysin, sanoi Lehtinen.³³² Kokouksessa korostettiin nimenomaan dogmaattisuuden ja yksilönkultin vaaraa, mutta Hruštšev ja Gomulka korostivat, ettei tämä arvostelu merkinnyt revisionismin puolustamista kommunistisissa puolueissa. Tämä oli selvä viittaus Kiinan suuntaan.

Paavo Koskinen³³³ olisi kaivannut NKP:n edustajakokoukselta näkyvää itsekritiikkiä. Tavalliset ihmiset ajattelivat, että ne, jotka arvostelivat Staliniä olivat toimineet myös hänen aikanaan. Vihjasiko Koskinen myös oman puolueensa jäseniin? Koskinen sanoi myös uskoneensa, että noudatettiin NKP:n päätöksiä ja puolustettiin NKP:ta ja Neuvostoliittoa. Ja sitten paljastui, että Stalinin päätti yksin ja NL:n lakeja jopa rikottiin. Stalin-selvittelyssä oltiin Suomessa vähän jäljessä Koskisen mukaan. Koskinenkin, kuten enemmistö keskuskomiteassa, siis uskoi puolueen "erehtymättömyyteen", muttei yhden ihmisen.

5.2.3 Selvitys henkilöpalvonnasta SKP:n 13. edustajakokouksessa

Edustajakokouksessa 1963 12.-15.4.1963 Ville Pessi piti tapansa mukaan keskuskomitean toimintaselostuksen.³³⁴ Niin sanotusta "stalinismista" Pessi kertoi puolueen vihollisten pitäneen tappiokseen ääntä kansainvälisten kaavojen mukaan. Muissakin kapitalistisissa maissa, Italiassa ja Ranskassa, oli esiintynyt samaa ilmiötä. Vastustajat puheista "stalinistisesta" johdosta alkoi olla puhti poissa verrattuna siihen mitä kaikkea taantumusleiri esitti, kun "NKP aloitti Stalinin palvontaa koskevan kysymyksen julkisen arvostelun ja tuomitsemisen." Tuolloin porvarillinen ja tannerilainen lehdistö julisti, että SKP:lle soivat kuolinkellot ja puolueessa käydään tuhoisa suuntataistelu, Tanner jopa ennusti SKP:n ja maailmankommunismien lopullista romahdusta.

Pessi viittasi epäsuorasti SKP:n tuhoutumiseen NL:ssa 30-luvun lopulla ja sanoi, että puolueella oli omakohtaisia raskaita kokemuksia Stalinin palvonnan kaudelta ja siksi se erityisesti iloitsi NKP:n toimista tässä asiassa. SKP oli syntynyt ennen kuin Stalinin

---

³³² Ks. Inkeri Lehtinen, "Kuulin Stalinin puhuvan". Kirjoitus on julkaistu vuonna 1953 Stalinin kuoleman jälkeen. Siinä Stalin kuvataan mm. uskoa ja toivoa antaneena kommunismin rakentajana.

³³³ Koskista voi luonnehtia muutosvoimiin kuuluneeksi.

³³⁴ SKP:n XIII edustajakokouksen pöytäkirja 1963, kansio 31 C, KansA.

palvonnasta oli tietoaakaan ja eli yhä Stalinin kauden virheistä huolimatta. Samankaltainen vakuuttelu toistui myös Hruštševin erottamisen yhteydessä seuraavana vuonna.

Lauri Vilenius käytti pitkän puheenvuoron SKP:n sisäisestä demokratiasta ja Stalinin kauden aikaisista ilmiöistä. Vileniuksen puheenvuoro oli puhujalistan loppupuolella, joten sitä ei kovin monella ollut kokoussalissa enää mahdollisuus virallisesti kommentoida. Puheenvuoroissaan Ville Pessin ja Lauri Vileniuksen esille ottamaan stalinismi-aiheeseen ottivat kantaa myös Tuure Lehén ja Kauko Heikkilä ja Inkeri Lehtinen aiheita sivusi myös Hertta Kuusinen, joskaan hän ei suoraan puhunut stalinismista, eikä maininnut Lauri Vileniusta.³³⁵

Puheenvuorossaan Vilenius vaati tilaa niille ihmisille, jotka vilpittömästi rakensivat sosialistista Suomea. Vapaus tarkoitti Vileniuksen mukaan mm. arvosteluoikeutta siinä sosialistisessa yhteiskunnassa, jota rakennettiin paraikaa eikä epämääräisessä tulevaisuudessa. (Viittaus saattoi jopa kohdistua NL:n suuntaan). Vilenius korosti jäsenistön osuutta demokraattisen sentralismin noudattamisessa ja arvosteli rivien välissä johtajiston keskittämisyrittämiä demokratian kustannuksella.

Ennen Stalinin kuolemaa kaikki puolueen jäsenet olivat stalinisteja ja Stalin oli vallankumouksen sankari, josta ei vikaa, eikä virhettä löytynyt. Häntä jumaloitiin, vaikka toisinaan kaivattiin enemmän NKP:n ja vähemmän Stalinin näkemistä. Stalinin toisesta puolesta ei paljon tiedetty, paitsi ne, jotka olivat olleet Neuvostoliitossa, mutta he vaikenivat.³³⁶ Vileniuksen sävy on mielestäni hieman sarkastinen. Edelleen Vilenius kertoi olevansa näkevinään SKP:ssa Stalinin kauden jätteitä siinä, että jokaisella joka esittää eriäviä näkemyksiä, olisi vilppi mielessä. Vileniuksen mainitsema vaikeneminen ja vaiteliaisuus oli todellista, punaorpojen sukupolven väki ei puhunut kielteisistä asioista. Poliitikkojen kohdalla se ei tietenkään ollut yllättävää.

---

³³⁵ SKP:n XIII edustajakokouksen pöytäkirja 1963, puheenvuorot, kansio 32 C, KansA.

³³⁶ Pelko kätkeytyi NL:oa kohtaan tunnettuun solidaarisuuteen, mikä ollut kaikilla edes tiedostettua. Se ilmeni sitenkin, että kun emigranteilta kyseltiin kadonneiden kohtalosta NL:ssa, he vihjailivat jotakin, mutta korostivat samalla etteivät olleet kertoneet mitään; Ks. Alenius 2000, 107-108.

Työläisten keskuudessa horjumatonta kannatusta nauttinut Lauri Vilenius oli jo 1950-luvun alussa syrjäytetty SKP:n luottamustehtävistä, mutta hän jatkoi toimintaansa puolueen perusjärjestöissä.³³⁷

Inkeri Lehtisen kokouspuheenvuoro löytyy niin hänen omasta henkilöarkistostaan kuin puoluekokouspuheenvuorostakin.³³⁸ Keskusteluajan niukkuuden vuoksi Lehtisen pyytämä puheenvuoro oli liitetty pöytäkirjoihin käyttämättä jääneenä. Kokousasiakirjoista kyllä voisi päätellä, että se oli kuitenkin pidetty.

Vilenius oli sanonut puheenvuorossaan, että on turha väittää, ettei meillä olisi ollut stalinisteja, totesi Lehtinen. Kaikki olivat sitä, koska ihailivat Staliniä. Näinhän tietysti Lehtisenkin mukaan oli. Mutta se ei selitä oleellisinta yksilönpalvonnasta, josta Vilenius käytti nimeä stalinismi. Lehtinen otti esiin parin Lenin ja Stalin. Leniniin kohdistuva kunnioitus ja ihailu ei ollut vaarallista, Staliniin kohdistuva kyllä. Lenin ei sallinut ihailun vaikuttaa menettelynsä. Stalin taas oli taipuvainen palvontaan ja hänen tätä heikkouttaan hyväksikäyttäen pääsi merkittäville paikoille, ja erityisesti niille, jotka eivät olleet kansan valvottavissa, henkilöitä joiden toiminta oli huonoa. Tarkasteltaessa miten oli mahdollista, että aikoinaan ei nähty sitä mitä nyt selvästi nähdään, selviää se mitä tarkoittaa henkilöpalvonta³³⁹ ja miksi sitä on päättävästi vastustettava, selitti Lehtinen.

Staliniin kohdistuneeseen kunnioitukseen ja palvontaan liittyi vähitellen usko hänen erehtymättömyyteensä. Uskottiin, ettei syyttömiin neuvostojärjestelmässä kosketa ja toiset toverit eivät nähneet mahdolliseksi puuttua asian menoon siinä vaiheessa. Asioiden uskottiin ajan myötä selviävän. Mutta kyllä myös O.W. Kuusinen ja Toivo Antikainen hieman myöhemmin pyrkivät saamaan selvitystä suomalaisten kohtaloista. Myös ryhmä suomalaisia tovereita ja Terijoen hallituksen jäseniä [Ehkä myös Lehtinen itse. Hän ei monestikaan halunnut mainita itseään nimeltä] teki vuoden 1939 lopulla virallisesti yritykseen asian selvittämiseksi ja kääntyivät neuvostoviranomaisten puoleen ja pyysivät monien

---

³³⁷ Kauniskangas 1971, 47.

³³⁸ Inkeri Lehtisen puheenvuoro, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 16, KansA.

³³⁹ Lehtisen henkilöarkistossa on päiväämättömiä muistinpanoja ym. aiheesta. Näiden muistinpanojen pohjalta hän on saattanut tätäkin kokouspuheenvuoroa luonnostella: Pravdan kirjoitus yksilönpalvonnasta ja sen seurauksista: Stalin sivuutti puoluejohdon, ei neuvotellut sen kanssa kuten Lenin; Leninin aikana puoluekokouksissa säännöllisesti valmisteltiin yhdessä maan pol. kysymykset; Ks. Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 36, KansA.

suomalaisten tovereiden asian uudelleen tutkimista.³⁴⁰ Jotakin asioita selvitetttiinkin, mutta 1941 syttynyt sota katkaisi työn.

Hertta Kuusinen ja Ville Pessi tekivät yrityksen asian selvittämiseksi 1945 NL:n vierailullaan. Vastausta ei tullut.³⁴¹ Berijan paljastuttua³⁴² selvitykset lähtivät käyntiin. Asia lieni suomalaisten toverienkin kohdalla loppuun saatettu. Oli korjattu se mikä oli ollut korjattavissa ja SKP oli saanut vastauksen tiedusteluihinsa ja kyselyihinsä, kertoi Lehtinen.

Syy siihen, miksi asiasta ei ollut julkisuudessa paljonkaan puhuttu, oli siinä, että nämä ilmiöt eivät kuuluneet sosialistiseen järjestelmään, jonka puolustaminen oli työväenliikkeen kannalta erittäin tärkeitä.

"SKP on pyrkinyt selvittämään nämä asiat yhdessä NKP:n johdon kanssa ja ollut sitä mieltä, että yhtyminen neuvostovallan vihollisten ylläpitämään syyttelyyn ei olisi palvellut enempää sosialismin kuin niidenkään tovereiden asiaa, joihin oikeudenloukkaukset olivat kohdistuneet. On NKP:n suuri ansio, että nämä raskaat asiat on nyt selvitetty ja entinen käytäntö tehty mahdottomaksi."³⁴³

Osa Lehtisen selostuksesta oli mukana vuoden 1961 selvityksessä puolueen sihteeriäsielle. Terijoen hallituksen mainitseminen tässä yhteydessä voisi olla yritystä korjata sen huonoa mainetta. Avoimeen julkiseen keskusteluun ei Lehtinen halunnut lähteä - eikä kukaan muukaan kokousedustajista sellaista mielipidettä ilmaissut, sen vaatimuksen aika tuli myöhemmin - koska se antaisi aseet vihollisen käsiin. Tämä selitysmalli päti monien muidenkin asioiden kuin stalinismin suhteen. Henkilöpalvontaselvitys noudattaa NKP:n linjoja: Stalin "paha", Lenin "hyvä" jne. Näin Lehtinen asian myös toteaa: selvittelyt on tehty yhdessä NKP:n kanssa. Puolue hyvitti sen minkä henkilö oli rikkonut. Vastoin Lehtisen luuloja entistä käytäntöä ei ollut kokonaan kuitenkaan tehty mahdottomaksi, koska Hruštševia syytettiin henkilöpalvonnasta seuraavana vuonna.

Selostuksen vilpittömyyttä on vaikea arvioida. Inkeri Lehtinen viittaa mm. Terijoen hallituksen osuuteen toverien kohtaloiden selvittämisessä. Lehtinen oli itse hallituksessa

³⁴⁰ Ks. Viitala 1988, 59.

³⁴¹ Lehtisen esittämät tiedot pitävät paikkansa; Ks. Viitala 1988, 87.

³⁴² Käsite paljastuminen viittaa ns. takautuvan syyllisyyden käsitteeseen, joka tarkoitti, että ihminen oli aina ollut petturi, vihollinen tms. Esimerkiksi Arvo Tuomisesta, ks. Parkkari, 100.

³⁴³ Selostus 13.edustajakokouksessa 12.-15.4.1965, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 16, KansA.

mukana ja sen maine ei kaikkien kommunistien keskuudessa ollut kovin hyvä edes silloin kun se perustettiin, mm. Erkki Salomaan³⁴⁴ oli joulukuussa 1939 ollut vaikea hyväksyä hallitusta.³⁴⁵ Käsite stalinismi on Lehtisen selvityksessä melkein yhtäpitävä käsitteen henkilöpalvonta kanssa, joka rajaa lukuisia oleellisia ilmiöitä asian ulkopuolelle. Lehtinen selosti sen, mikä oli riittävää NKP:n kannalta. Toisaalta se, että hän yleensä käytti aiheesta puheenvuoron kokouksessa, voi todistaa myös jostakin muusta kuin dogmaattisuudesta. Monesti hän yksinkertaisesti vain vaikenä hankalista asioista. Voidaan tietysti olettaa myös, että häneltä puoluekokousväen taholta odotettiin kommentteja.

Selostuksessa tuli esille jälleen se, että Lehtinen oli ollut vakuuttunut siitä että neuvostojärjestelmä ei tuomitse syyttömiä. Sitä on vaikea ymmärtää, mutta silti se saattaa pitää paikkansa. Ihminen uskoo sen minkä haluaa uskoa. Lehtinen kirjoitti myöhemmin muistiinpanoihinsa jotakin tilaisuutta varten Stalinista, että juuri se kun luotettiin siihen, että NL:ssa ei voi vangita syyttömiä - ettei Stalin sallisi sellaista - näyttää yksilönpalvonnan turmiollisuuden.³⁴⁶ En ole Lehtisen muistiinpanoista löytänyt tämän kärjekkäämpää Stalin-kritiikkiä, missä Lehtinen toteaa epäsuorasti syyllistyneensä turmiolliseen yksilönpalvontaan.

Lehtinen siis piti stalinismiksi kutsuttua ilmiötä yksilön- tai henkilönpalvontana, eikä halunnut käyttää stalinismi-nimitystä siitä, kuten eivät Pessi ja asiasta puhunut Lehenkään halunneet. Kenties hänelle stalinismi oli - ainakin ollut - marxismi-leninismiin verrattava kokonaisvaltainen aate, jota ei saanut kritiikittömästi mustamaalata. Hän ehkä omassa mielessään erotti yksilönpalvonnan ja stalinismin ja käytti stalinismin kielteistä ilmiöistä nimitystä yksilönpalvonta. Käsitteen yksilönpalvonta käyttämisellä voidaan korostaa ideologian erehtymättömyyttä yksittäisen ihmisen rinnalla.³⁴⁷ SKP:ssakin erääksi vedenjakajaksi mm. puolueriidassa muodostui käsitteiden stalinismi ja yksilönpalvonta käyttö, kuka käytti ja missä merkityksessä. Puolueen illegaalisen kauden sukupolvi oli

---

³⁴⁴ SKP:n varapuheenjohtaja 1966-1971.

³⁴⁵ Oinonen 1989, 83. Myös mm. Aarne Saarinen, joka valittiin 14. edustajakokouksessa SKP:n puheenjohtajaksi, taisteli talvisodassa ja täten Terijoen hallitusta vastaan. Terijoen hallituksesta; Ks. Rentola 1999, 166-178.

³⁴⁶ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää [1960-lukua], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 20, KansA.

³⁴⁷ Kolakowskin mielestä Stalinin rikosten paljastuminen 1956 merkitsi koko instituution romahtamista sosialistissa maissa. Ainakaan puolueen jäsenten mielestä, ei voitu enää suhtautua vakavasti siihen väitteeseen että Stalin olisi ollut paha, mutta puolue ja järjestelmä tahrattomia; Ks. Kolakowski 1978, 452-453. Vaikka ns. salaista puhetta ei NL:ssa julkaistukaan, kulki tieto kyllä muulla tavoin.

vahvemmin sitein kiinni stalinismissa ideologiana kuin seuraavat polvet, joiden omakohtainen kokemus kansalaissodasta ja lokakuun vallankumouksesta oli olematon. Nurempien sukupolvien oli näin helpompi omaksua myös muita selitysmalleja Stalinin terrorille kuin henkilöpalvonta.

Jos puolueen jäsenet, kuten Kolakowskin mukaan oli, eivät sosialistisissa maissa todellakaan nielleet virallista selitystä: Stalin pahasta - Lenin hyvästä, puolue oli erehtymätön,³⁴⁸ jäljelle jäi vain kyyninen suhtautuminen, tai yritys etsiä omia selitysmalleja. Tämä päti varmaan läntisiin kommunistisiin puolueisiin melkein yhtä hyvin. Yritys unohtaa koko asia oli tietysti eräs tapa suhtautua. Jos puolue oli erehtymätön ja itse sattui sen johtoon kuulumaan, oli helppo ainakin virallisesti uskoa asia siten. Tai sitten ajateltiin, että Stalin ei ollut pelkästään pahasta, hänen johtamansa järjestelmä kantoi kuitenkin sosialismia eteenpäin.

Hruštšev ei myöskään kokonaan tuominut Stalinia, ja hän jätti yhteiskunnallisen ja historiallisen analyysin aiheesta tekemättä.³⁴⁹ Ainoana kommunistijohtajana oli Italian Palmiro Togliatti puhunut 1956, että koko neuvostosysteemi oli rapistunut Stalinin aikana.³⁵⁰

5.2.4 Muutosvoimat ja maltilliset

Keskuskomitean kokouksessa 27.-28.2. 1965 keskusteltiin stalinismista. Anna-Liisa Hyvönen totesi, että puolueen asioita edistää kriittinen ajattelu eikä jatkuva myöntely. Suomessa oli jäänyt pitämättä NKP:n 20. puoluekokousta vastaava kokous ja stalinismi oli jäänyt häätämättä puolueesta, mutta nykykeskustelulla se virhe voitaisiin oikaista. Sirola-opiston rehtori Erkki Salomaa oli puolestaan sitä mieltä että stalinismin kielteinen perinne näkyi siinä, että suomalaiskommunistit eivät kyenneet keskustelemaan. Hän viittasi vuoden 1963 edustajakokoukseen, jossa ainoastaan Lauri Vilenius oli rohjennut enää puhua "pöytäkirjan ulkopuolella".³⁵¹

---

³⁴⁸ Kolakowski 1978, 451-453.

³⁴⁹ Kolakowski 1978, 451-453.

³⁵⁰ Europe, cold war and coexistence 1953-1965, 98.

³⁵¹ Leppänen 1999, 46.

Leo Suonpää oli näkemysten moninaisuutta vastaan, koska se vaarantaa yhtenäisyyden. Ja totesi - Hertta Kuusisen tapaan - ettei NKP ollut koskaan määrännyt tai komentanut SKP:ta! Leppäsen mukaan tätä lausetta ei kovin moni tainnut todesta ottaa.³⁵²

Puolueen erimielisyyksiin liittyen Inkeri Lehtinen selosti keskuskomitean kokouksessa 20.-21.3.1965 alkuun itsensä ja Suonpään ja Erkki Tuomisen esityksen puolueessa vallinneen luottamuspuolan voittamiseksi, paperissa todettiin mm. että arvostelijoita ei sovi leimata, eikä arvostelun ole tarkoitus vahingoittaa puoluetta, toimitsijoille ehdotettiin annettavaksi enemmän vastuuta ja varoitettiin liiallisen sentralismin vaarasta.³⁵³ Stalinismista Lehtinen ei maininnut sanallakaan, ei nimeltä eikä kiertoilmauksin.³⁵⁴ Ilmeisesti hän ei pitänyt puolueen erimielisyyksiä mitenkään asiaan liittyvänä, ehkä siksi, että hän käsitti stalinismin ilmiönä melko suppeasti henkilöpalvonnaksi. Ehkä hän halusi keskittyä sovitteluun ja yhtenäisyyden aikaansaamisen analyysinkin kustannuksella.

Muutosvoimien vastustajiin suuntautuneen Timo Koste³⁵⁵ mielestä Stalinin tuomitsemisen jälkeen sen ajan poliittisia tapahtumia oli vältetty arvostelemasta. Esim. kiinalaisten toverien ajatukset ja tulkinnat marxismista tuli ottaa esille ja setviä mikä niissä oli oikein ja mikä väärin, samoin Stalinin teksteihin pitäisi suhtautua ilman ennakkokäsityksiä. Koste³⁵⁶ rohkea puhe kiinalaisista ei saanut aikaan kommentteja. Vaikeneminen on usein tehokas ase.

Yksilöpalvonnan ja siihen liittyvät ilmiöt otti Aarne Saarinen esille puolueen hajaannusta pohtiessaan huhtikuussa 1968. Saarinen viittasi NKP:n 20. edustajakokoukseen, jonka jälkeen SKP:ssa käsiteltiin kysymystä yksilöpalvonnasta ja silloinen keskuskomitea totesi puolueessa vallinneen dogmatismia, mutta ei yksilöpalvontaa.³⁵⁷ Saarisen mielestä ilmeisesti tässäkin kierrettiin jonkin verran totuutta. Kansainvälisten ongelmien käsittely jäi pintapuoliseksi ja lyhyeksi eikä asiasta sen jälkeen ole syvällisempää käsittelyä ollut. Tästä johtui, että huomattava osa jäseniä halusi käsitellä näitä ongelmia perusteellisemmin ja avointa keskustelua puolueen politiikasta. Kukaan puolueen johdossa ei siihen kannustanut

---

³⁵² Leppänen 1999, 47.

³⁵³ Leppänen 1999, 48.

³⁵⁴ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 20.-21.3.1965, MF 110, KansA.

³⁵⁵ Leppänen 1999, 199.

³⁵⁶ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 2.-3.10.1965, MF 111, KansA

³⁵⁷ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 8.4.1968, MF 115, KansA. Saarinen on tässä epätarkka, kesäkuun 1956 keskuskomiteassa todettiin kyllä yksilöpalvonnan vaikuttaneen SKP:ssakin.

ja tyytymättömyys jäi kytemään ja purkautui vasta 14. edustajakokouksessa ja silloinkin pääasiassa henkilökysymysten muodossa.

Illegaalisen kauden aikana alettiin ajatella, että johtoon kohdistunut arvostelu ja johdon mielipiteistä poikkeaminen oli vihollisten välitöntä tai välillistä vaikutusta, jatkoi Saarinen. Vihollisvaaran ylikorostuminen oli tyypillistä Stalinille ja sittemmin Maolle. Se oli Saarisen mielestä merkki epäluottamuksesta puolueen kollektiiviseen arvostelukykyyn ja luottamusta vain jonkin yksilön kykyyn päätellä mikä on marxilaista ja mikä epämarxilaista. Ideologisesta päävaarasta ei ollut tehty arvioita edustajakokouksissa ja keskuskomiteassa vuoden 1956 jälkeen. Vuoden 1956 arvion mukaan puolue oli langennut dogmatismiin - ei arvioitu miten ja missä kohdin - kantaa revisionismin ei myöskään tuolloin määritelty.

Saarisen analyysi puolueen puutteista menneen käsittelyssä ja epäitsenäisyydestä pitää paikkansa. Se ei kuitenkaan ole kattava. Joka tapauksessa se oli SKP:n puheenjohtajan käsitys ilmiöstä stalinismi tai siihen liittyneistä asioista: avoimen keskustelun puute tai pelko, arvostelemisen näkeminen vihollisen vaikutuksena, epäluottamus puolueen kollektiiviseen arvostelukykyyn, oma-aloitteisuuden puutetta, kyvyttömyyttä sietää erilaisia mielipiteitä. Nämä asiat saattoivat koskea mitä tahansa muutakin suomalaista puoluetta. Mutta ideologisempia olivatkin sitten Saarisen muut esille tuomat asiat: epäselvä kanta revisionismiin, laiminlyönti ideologisen päävaaran arvioinnissa, epäitsenäisyys suhteessa veljespuolueisiin. Lisäksi hän näki stalinismin eräänä puoluetta hajoittavana tekijänä, joka oli jäänyt kytemään 14. edustajakokouksen jälkeen tyytymättömyytenä. Se ilmeni edustajakokouksessa henkilökysymysten muodossa, mutta syyt olivat syvemmillä.

Vastatessaan tuossa huhtikuun 1968 kokouksessa Saariselle piti Inkeri Lehtinen menneistä muistuttamista ikävänä. Saarisella ei ollutkaan niin paljon muistelemista kuin Lehtisellä, joka oli toiminut milloin hyvässä uskossa milloin pakon edessä, milloin kuin poliitikko. Eräänä puolueriidan syynä hän ei stalinismia ilmeisesti pitänyt. Miten hän omia motiivejaan sitten selitti ja ymmärsi, jää arvailujen varaan. Salaa ne jäävät monesti ihmiseltä itseltäänkin.

Stalinismista Inkeri Lehtinen tyytyi suppeampaan käsitykseen kuin Saarinen ja rajasi asian käsittämään yksilön- tai henkilönpalvontaa. Nämä kaksi näkökulmaa: stalinismin samastamien yksilönpalvontaan tai sitten yritys ymmärtää ilmiötä laajemmin, aiheuttivat

ristiriitoja puolueessa. Tai olivat noiden ristiriitojen - sanallistakin - ilmausta. Se olivat eräs muutosvoimien ja vastustajien jaon ilmentäjä. Myös Rentolan mainitsema suomalaisen kommunismin aatteellinen ristipaine talvi- ja jatkosodan seurauksena,³⁵⁸ vaikutti puolueessa jatkuvasti ja ilmeni myös suhtautumisessa stalinismiin tai ilmensi stalinismia.

Keskustelu tuona keväänä jäi puolueriidan varjoon. Kansainvälinen kommunistileirin tilanne alkoi myös huolestuttaa kevään ja kesän 1968 kuluessa.

Puolueen erimielisyyksistä Lehtinen kirjoitti 1970-luvulla 16. edustajakokouksen jälkeen olleensa aluksi (1960-luvulla) sitä mieltä, että ne olivat olleet vain taktiikkaa koskevia kiistoja. Mutta sittemmin oli "seuloutunut kokonainen röykkiö asioita, jotka koskivat puolueen periaatteita". 16. edustajakokouksen päätösten noudattaminen oli osoittautunut hankalaksi, eivätkä eräät toverit piitanneet edes siitä, että NKP johto oli viestittänyt huolta asiointilan johdosta. Kommunisti-lehdessä oli luonnotonta, ettei siinä saanut selvän periaatteellisen luonteen omaavista asioista yhteenvetoja. Valtiomonopolistisesta kapitalismista sekä SKP:n ja SKDL:n suhteista pitäisi kirjoittaa.³⁵⁹

Kommunismi ei Kolakowskin mukaan toipunut koskaan destalisoinnista.³⁶⁰ Kolakowski tarkoittaa tässä järjestelmää, ei ideologiaa. Entä SKP ja Inkeri Lehtinen?

5.3 Suomalainen tie sosialismiin

5.3.1 Puolueen ohjelmat

Kansallinen sosialismi, suomalainen sovellutus tai oikeammin siitä keskusteleminen tuli mahdolliseksi 1960-luvun puolivälissä. Osaksi se tapahtui neuvostoliittolaisten aloitteesta, osaksi muiden läntisten kommunistipuolueiden keskustelun vaikutuksesta ja Suomen sisäisistä syistä.³⁶¹ Nämä kolme tekijää kietoutuivat yhteen mielestäni.

---

³⁵⁸ Rentola 1999, 452.

³⁵⁹ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, "Aatteellisista erimielisyyksistä", ei päivämäärää [1974], B 13, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, KansA.

³⁶⁰ Kolakowski 1978, 453.

³⁶¹ Leppänen 1999, 11-13. Hobsbawm 1999, 501-502.

Kysymyksiä, joihin odotettiin vastausta ja joista keskusteltiin pohdittaessa sosialismia ja sen suomalaista mallia olivat:

1. Miten: kysymys rauhanomaisesta tiestä sosialismiin ja kysymys proletariaatin diktatuurista eli siitä voiko sosialismissa toteutua demokratia ja miten sitä nimitetään. (Proletariaatin diktatuuri, koko kansan valtio vai kansanvalta?)

2. Kenen johdolla sosialismiin siirrytään: oliko työväenluokan etujoukkopuolue yhä SKP?

3. Kenen kanssa sosialismiin siirryttäisiin: millaista olisi yhteistyö eri puolueiden kanssa, lähinnä sosialidemokraattien. Hallitusyhteistyö tuli ajankohtaiseksi vuonna 1966.

4. Tulevaisuuden sosialismi: Onko sosialismissa olemassa oppositiota? Toteutuuko proletaarinen internationalismi vai kansainvälinen solidaarisuus? Miten käsitetään demokraattinen sentralismi, onko se ylempien päätösten velvoittavuutta alemmille vai kaikkein osallistumista keskusteluun ja päätöksentekoon ja yhteisten päätösten velvoittavuutta vai mitä?

Vuonna 1957 hyväksytty puolueohjelma otti käyttöön rauhanomaisen mahdollisuuden tulevaisuudessa siintävään sosialismin siirtymiseksi. Siinä tähdennettiin kuitenkin, että tilanne ratkaisee sosialismiin siirtymisen muodon, taantumusvoimat voivat tehdä mahdottomaksi rauhanomaisen tien. Erityisestä suomalaisesta mallista ohjelma ei erikseen mainitse. Kansallinen omaleimaisuus oli kuitenkin otettava huomioon sosialismia rakennettaessa. Etujoukon puolue oli itsestäänselvästi SKP, joka pyrki sosialismiin yhteistyössä sitä kannattavien voimien kanssa. Kysymystä opposition olemassaolosta ei edes nostettu esiin.³⁶² Sen aika tuli myöhemmin. Ns. Togliattin muistion, syksyiltä 1964, pääkysymykseksi tulkittiin SKP:ssa Tuure Lehénin johdolla kysymys kommunististen puolueiden itsenäisyydestä, siis myös riippumattomuudesta Neuvostoliitosta.³⁶³ Vuoden 1957 puolueohjelma oli "pääasiassa" Lehénin luomus. Ja hänellä oli tärkeä panos 1960-luvun ohjelmaremontissa, pitkälti hänen sanansa ratkaisi vuoden 1969 ohjelmaudistuksesta käydyn kiistan.³⁶⁴ Lehéniä puolestaan näytti Inkeri Lehtinen suosivan ideologisten kysymysten suhteen.

---

³⁶² SKP:n ohjelma : hyväksytty 11. edustajakokouksessa v. 1957.

³⁶³ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat, 17.-18.10.1964, MF 109, KansA.

³⁶⁴ Leppänen 1999, 149 ja alaviite 26, 388, tiedot Lehénin roolista puolueyössä Veikko Lehtisen suojelupoliisille kertomaa.

Uutta puolueohjelmaa ryhdyttiin rakentamaan ohjelmallisesti 1960-luvun puolivälissä.³⁶⁵ Niin paljon oli vettä virrannut Volgassa ja Tonavassa ja Kymijoessa, että ohjelman uudistaminen katsottiin tarpeelliseksi. Ikään kuin uuden ohjelman välietappina oli lokakuussa 1965 julkaistiin ns. marraskuun sinivalkoinen manifesti, jonka proosallisempi otsikko oli *Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin*.

Asiakirjassa hyväksyttiin ns. muutosvoimien tai uudistajien hellimät seikat sosialismin kysymysten suhteen. Siinä todettiin, että Suomessa oli joka suhteessa oikein puhua työväenvallasta proletariaatin diktatuurin³⁶⁶ sijasta. Tosin käsite vaati täsmentämistä. Demokratian ja diktatuurin käsitteet olivat paikallaan marxilaisen valtioneorian täsmällisessä esittämisessä. Porvarillisenkaan valtion demokraattisuutta ei kielletty, joskin se todettiin rajoittuneemmaksi kuin sosialistisen valtion demokratia. Demokratia oli kaikkialla tavalla tai toisella rajoittunutta. Oppositio ja monipuoluejärjestelmä sallittiin sosialistisessa Suomessa. Rauhanomaista tietä sosialismiin siirryttäessä painotettiin ja työväen yhteistoimintaa siinä. Kysymykseen etujoukkopuolueesta vs. työväenluokan joukkopuolueesta manifesti vastasi näin: SKP ei vaadi johtavaa asemaa muihin puolueisiin nähden.³⁶⁷

Inkeri Lehtinen oli yksi asiakirjan laatimisen osallistuneista. Hänen mielestään proletariaatin diktatuuri oli asiana pätevä, vaikka itse sanaa ei tarvinnut käyttää sen saattoi korvata asiallisesti samansisältöisellä termillä työväenvalta. Proletariaatin demokratian luonne määräytyi sosialismin rakentamisesta eikä se lähtenyt (alleviivaus Lehtisen) kysymyksestä onko se väkivaltaa vai ei. Lehtinen kannatti rauhanomaista sosialismiin siirtymistä, mutta halusi varata mahdollisuuden siltä varalta, että taantumus käyttäisi väkivaltaa, myös ei-rauhanomaisiin keinoihin.³⁶⁸ Ilmeisesti Lehtisen mielipide näihin kysymyksiin ei vuoden 1965 jälkeen paljonkaan muuttunut.

---

³⁶⁵ Leppänen 1999, 301.

³⁶⁶ Inkeri Lehtinen kannatti proletariaatin diktatuuria asiana, eikä hänen mielestään ohjelmatoimikunta ollut luopunut käsitteestä sinänsä; Ks. "Ohjelman uudistamisen tarve", ei päivämäärää [1967], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 20, KansA.

³⁶⁷ "Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin", *Kommunisti* 10(322-327)1965.

³⁶⁸ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, "Ohjelmasta", ei päivämäärää [1965], ei otsikkoa, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 38, KansA.

SKP:n keskuskomitea teki 2.-3.10. ja 15.-16.10 1965 aiheesta käytyjen keskustelujen jälkeen yhteenvedon ja hyväksyi yksimielisesti asiakirjan.³⁶⁹ Pääosin asiakirjan muotoilivat Tuure Lehén ja Erkki Rautee. Se oli kompromissi eri näkökohdista ja sitä kommentoitiin 14. puoluekokouksessa 1966 myönteisenä dokumenttina.³⁷⁰

Puolueessa vallitsevat erimielisyydet näkyivät ohjelmakeskustelussa. Erimielisyydet olivat tulleet esille ja keskustelun kohteeksi alkuvuodesta 1965, jolloin Anna-Liisa Hyvönen nosti kissan pöydälle ja toi esille luottamuskriisin keskuskomitean työntekijöiden ja poliittisen toimikunnan kesken.³⁷¹ Puoluekokouksessa 29.1.-1.2.1966 Martti Malmbergin mielestä perusrivistana oli SKP:ssa yhäkin piilevä stalinismi, se ettei ollut tehty pesäeroa NKP:n 20.edustajakokouksessa "selvinneisiin vanhoihin tottumuksiin".³⁷²

Puoluekokouksessa kysyttiin mm. siirtyisikö Suomi sosialismiin rauhanomaisesti. Olisiko sosialistisessa Suomessa laillista oppositiota. Keskustelua käytiin ja proletariaatin diktatuuria vieroksuttiin kansaa karkottavana ja toisaalta väkivaltaista vallankumousta ja proletariaatin diktatuuria puolustettiin aatteen peruskivinä.³⁷³ Inkeri Lehtinen ei näistä aiheista edustajakokouksessa paljonkaan puhunut. Hän totesi kyllä, että keskustelu sosialismista ja siihen johtavista teistä oli herättänyt mielenkiintoa SKP:n järjestöjen ulkopuolellakin.

Vuonna 1969 hyväksyttiin uusi puolueohjelma. Aarne Saarinen selosti ohjelmaluonnosta 15.edustajakokouksessa, jossa se hyväksyttiin. Siinä suuntauduttiin rauhanomaiselle sosialismin tielle yhteistyössä sosialidemokraattien kanssa. Rauhanomainen siirtyminen ei kuitenkaan ollut lukkoonlyöty asia, mutta siihen pyrkimistä korostettiin ja sitä että työväenliikkeen pysyvä yhteistyö oli eräs sosialismiin siirtymisen tärkeä edellytys. Mikään työväenpuolueista ei saanut ennalta vaatia itselleen johtavaa asemaa. tässä oltiin Saarisen mukaan vuoden 1965 asiakirjan linjoilla [ns. marraskuun manifesti]. Ainoa omistuksen muoto ei tulisi olemaan valtiollinen omistus eikä sosialismi edellyttäisi kaikenlaisen omistuksen yhteiskunnallistamista. "Sosialismin suurena päämääränä on jokaisen yksilön mahdollisimman vapaan ja monipuolisen kehityksen turvaaminen." Kaikkia ihmisten

---

³⁶⁹ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 2.-3.10. ja 15.-16.10.1965, MF 110, 111, KansA.

³⁷⁰ Leppänen 1999, 61-62.

³⁷¹ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat, 27.-28.2.1965, MF 110, KansA.

³⁷² Leppänen 1999, 68.

³⁷³ Leppänen 1999, 71-72.

ongelmia ei suinkaan voida ratkaista vain elintaso nostamalla.³⁷⁴ Mullistavaa ohjelmassa oli etujoukkopuolueen vaihtuminen joukkopuolueeksi. Siinä puututtiin muuttumattomaksi luultuun perusdogmiin. Itse ohjelmassa, joka sisältyy edustajakokousasiakirjoihin, tulevaisuuden sosialistisessa Suomessa lait ja oikeusnormit olivat samoja kaikille ja valtiovallan ratkaisut perustuivat kansa enemmistön tahtoon. Toimintaoikeudet ja arvostelunvapaus oli kaikilla, jotka noudattivat sosialistisen valtion perustuslakia ja vallitsevaa oikeusjärjestystä.³⁷⁵ Näin siis opposition toimintaoikeus sallittiin tulevaisuuden sosialistisessa Suomessa.

5.3.2 Rauhanomainen tie sosialismiin

Inkeri Lehtinen toi kansainvälisen tuulahduksen keskusteluun. Hän oli ollut Italian kommunistisen puolueen (IKP) kokouksessa joulukuussa 1962 ja selosti sitä keskuskomiteassa 5.-6.1.1963.³⁷⁶ Luigi Longo oli käyttänyt puheenvuoron mm. demokraattista uudistuksista, joihin kuuluivat suuryritysten kansallistaminen, naisten aseman kohottaminen jne. Aktiivisen joukkoliikkeen tietä mm. demokraattiset voimat yhteenkokoamalla jo kapitalistisen järjestelmän aikana on kansallisissa ja kansainvälisissä olosuhteissa mahdollista rajoittaa huomattavasti monopolien taloudellista ja poliittista valtaa ja tämä valta jopa tyystin poistaa. - Tämähän voi tulkita tarkoittavan asteittaista väkivallatonta vallankumousta.

Kokouksessa oli keskusteltu oliko tunnus rakenteellista uudistuksista sitten oikein marxilainen tunnus kapitalismin oloissa: ei riittänyt että vain paljastettiin porvarien aikeita ja politiikkaa, oli saatava oman politiikan kautta tiettyjä muutoksia ja sen myötä työläisille perspektiivi eteenpäin sosialismiin. Sosialismia ei korvattu näillä rakenteellisilla muutoksilla. Togliatti oli varoittanut, että nämä muutokset ja politiikka eivät merkinneet, että muutos voitaisiin saada aikaan parlamentaarista tietä, sen varaan ei voinut rakentaa vaan kansanjoukkojen mukanaolon varaan. Omaa mielipidettään näistä asioista Lehtinen ei tässä yhteydessä kertonut.

---

³⁷⁴ Suomen kommunistisen puolueen 15. edustajakokous, 52-54.

³⁷⁵ Suomen kommunistisen puolueen 15. edustajakokous, 80.

³⁷⁶ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat, 5.-6.1.1963, MF 108, KansA.

Neuvostoliiton kanta yhteistyöhön eri puolueiden kanssa, lähinnä SDP:n, sosialismiin siirtymiseksi tuli esille maaliskuun puolivälissä 1963 oli SKP:n valtuuskunta matkustanut NL:oon ja sai kuulla, että demokratian laajentaminen myös SKP:ssa oli toivottavaa. Sisäistä demokratiaa ja uusia voimia tarvittiin lähivuosina, jolloin puolue joutuisi kantamaan yhteiskunnallista vastuuta eli hallitusyhteistyötä maalaisliiton ja sosialidemokraattien kanssa, jonka tuli olla sillanrakentajana NL:n ja Skandinavian välillä.³⁷⁷

Vuoden 1963 puolueen edustajakokouksessa huhtikuussa suhtautumisesta väkivaltaiseen vallankumoukseen mainitsi pääsihteeri Pessi rauhanomainen tienkin olevan mahdollisuuksien rajoissa. Se oli mahdollista silloin, kun sosialismin kannattajien ilmeinen ylivoima pakottaisi sosiaalisten uudistusten vastustajat näkemään väkivaltaan turvautumisen toivottomuuden. Työväen yhtenäisen joukkovoiman lujittaminen ja sosialismin kannatuksen lisääminen ovat ainoita teitä siirtyä rauhanomaisesti sosialismiin. Edustajakokouksessa keskusteltiin myös asiakirjasta *Demokratian puolustaminen ja laajentaminen*.³⁷⁸

Rauhanomaisen tien kysymykselle tulee SKP:n panna valistustyössä entistä enemmän painoa, kertoi Inkeri Lehtinen pitäessään keskuskomiteassa SKP:n 45-vuotisjuhlavesitelmän.³⁷⁹ SKP ei vain toivonut rauhanomaista sosialismiin siirtymistä vaan teki työtä sen edellytysten luomiseksi ja taistelulle niin parlamentissa kuin sen ulkopuolella. Se oli Lehtisen mielestä aivan toista kuin kiinalaisten resepti, jonka mukaan piti valmistautua vallankumouksen, sekä rauhanomaiseen että aseelliseen kehitykseen. Samalla ei voinut kerätä aseita ja varustaa joukkoja, jos valmistauduttiin rauhanomaiseen tiehen.

Tämä kannanotto on ristiriitainen, koska SKP:ssa painotettiin, kuten Lehtinenkin tuonnempana totesi, että vallankumouksen väkivaltaisuuden tai rauhanomaisuuden ratkaisee viime kädessä vallankumouksellinen tilanne. Vuoden 1957 puolueohjelmassa oli esillä molemmat vaihtoehdot, ja toive rauhanomaisesta vallankumouksesta kapitalismista sosialismiin siirryttäessä. Rauhanomainen siirtymisen todettiin olevan mahdollisuuksien rajoissa jo tuolloin. Puolueessa tuskin oli jäseniä, jotka eivät halunneet vallankumouksen sujuvan rauhanomaisesti.³⁸⁰

---

³⁷⁷ Rentola 1998, 393.

³⁷⁸ SKP:n XIII edustajakokouksen pöytäkirja 1963, kansio 31 C, KansA.

³⁷⁹ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat, 17.-18.10.1964, MF 109, KansA.

³⁸⁰ Suomen kommunistisen puolueen XI edustajakokous 29.5.-2.6.1957, 83.

Aleksei Beljakov oli lokakuussa 1965 evästännyt SKP:n suppeinta johtoa. Sosialidemokraateille tuli kertoa, ettei uhkana ole yhden puolueen diktatuurin pystyttäminen. Kommunistit eivät käyttäisi pyynnössään lainkaan väkivaltaa tai sitten vain minimaalisesti. Sosialismin leirin voiman ansiosta se kävisi mahdolliseksi, mikä tulisi olemaan "tärkein Suomen ominaisuus". Beljakovin lause on tulkinnanvarainen, Leppäsen mielestä se todistaa "laboratorio Suomen" hahmotelmasta.³⁸¹ Tiedot perustuvat suojelupoliisin lähteisiin.

Keskuskomitean kokouksessa 18.5.1966 Pessi sanoi, että liian vähän oli eritelty yleisdemokraattisia tehtäviä eli kapitalismin nykyvaiheen aikana toteutettavien uudistusten ja toisaalta sosialismiin siirtymisen olennaista eroa.³⁸² Ja samalla nämä kaksi vaihetta lähenivät toisiaan. Rauhanomaisen sosialismiin siirtymisen muotoja oli vielä paljon tutkittava, kovin täsmällistä asettamusta rauhanomaisen tien toteutumisesta Suomessa oli mahdoton määrittellä etukäteen, tilanne määräisi ratkaisevan vaiheen moninaiset ehdot.

Elsa Aaltonen puheenvuorossaan oli sitä mieltä, että päätöksen rauhanomaisesta tiestä kyllä voi tehdä etukäteen, kun oli etukäteen estetty vastustavien voimien mahdollisuus ehkäistä vallankumouksen rauhanomainen kulku. Aaltosen mielestä "väkivaltapykälä" ei ollut puolueohjelmassa tarpeen vaan kyse oli kansallisen puolustuksen asioista, jos ulkoapäin vaikuttavat voimat puuttuvat asioihin ja tapausten kulkuun. Aaltonen oletti siis vallankumouksella olevan - ja tulevan olla - koko kansan tuki takanaan.

Inkeri Lehtinen selvitteli uutta ohjelmaluonnosta 1967 ja näki Pessin tapaan sosialismiin siirtymisellä olevan kaksi vaihetta, demokraattisen, joka oli suurpääomaa eli monopoleja vastaan suunnattu ja toinen vaihe oli itse varsinainen sosialistisen vallankumouksen vaihe. Vaiheita ei pitänyt sekoittaa toisiinsa, vaikka olikin kyse yhtenäisestä prosessista. Ensimmäinen vaihe sisälsi päivänkohtaisia demokraattisia reformeja ja toisaalta suurpääoman taloudellisen ja poliittisen vallan supistamista. SKP ilmoitti olevansa valmis kaikkien kansanvaltaisten voimien kanssa monopolienvastaisten voimien liittoon nojautuvan valtiovallan pystyttämiseksi.³⁸³ Viimeksi mainittu oli siis ensimmäinen vaihe sosialismiin

---

³⁸¹ Leppänen 1999, 62..

³⁸² SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 18.5.1966, MF 112, KansA.

³⁸³ Inkeri Lehtinen, "Kaiksi vaihetta", *Kommunisti* 11(442-443)1967.

siirtymiseksi ja onnistuessaan mahdollisesti takaisi rauhanomaisen tien vallankumouksen toisessa, sosialistisessa vaiheessa. Kirjoitus jättää tilaa erilaisille tulkinnoille.

Vallankumouksen kahdelle vaiheelle ilmeisesti jatkona selosti Lehtinen ns. historiallisen aloitteen filosofiaa arvostellessaan Kommunistiin Krasinin kirjaa *Lenin, vallankumous ja nykyaika, sosialistisen vallankumouksen teorianongelmia*. Sarja vähittäisiä vallankumouksellisia uudistuksia voi johtaa samaan tulokseen kuin vallankumouksellinen purkaus, mutta täysin selvä vedenjakaja erottaa tilanteen siitä, jolloin työväenluokka on vallassa. Krasin tarkastelee rauhanomaisen kapitalismista sosialismiin siirtymisen mahdollisuutta, mutta Lehtinen ei kirjoituksessaan kerro, onko se - Krasinin mukaan - mahdollista vai ei.³⁸⁴ Puolueen ohjelmassa 1969 ilmoitettiin, että SKP pyrkii sosialistisen vallankumouksen rauhanomaiseen ja kansanvaltaiseen toteuttamiseen.³⁸⁵ Yksinomaan rauhanomaiseen vallankumouksen mahdollisuuteen ei SKP:ssa ilmeisestikään moni uskonut, ei Lehtinenkään. Hänen mielestään rauhanomainen tie oli toivottava, mutta ei- rauhanomaisiin keinoihin piti varata mahdollisuus. Sitä ei tosin ollut tarpeen painottaa.³⁸⁶

5.3.3 Sosialismin mallit, neuvostoliittolainen vai jugoslavialainen?

Anna-Liisa Hyvönen toi esille muutosvoimien tuntoja puhuessaan keskuskomiteassa 17.10.1964.³⁸⁷ Piti tuoda selvästi esille se mikä oli suomalaisten kommunistien kanta siihen miten sosialismia piti rakentaa. Eräs NKP:n puoluehenkilö oli puhunut kesällä kulttuuriseminaarissa NL:ssa, että "teidän pitää uskaltaa sanoa kaikille, että Kekkonen saa jäädä presidentiksi, emme me sitäkään aio muuttaa kun sosialismia rakennetaan." Ainoat, jotka hieman joutuisivat kärsimään olisivat ne 20 perhettä, joilta otettaisiin tuotantolaitokset valtion haltuun. SKP:läiset eivät uskaltaneet näin rohkeita ja reippaita puheita pitää ja sitä varten heitä pelättiin, oli puoluehenkilö sanonut.

---

³⁸⁴ Inkeri Lehtinen, "Pätevää marxilaista tutkimustyötä", *Kommunisti* 8(414-416)1971.

³⁸⁵ Suomen kommunistisen puolueen 15. edustajakokous, 75.

³⁸⁶ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää [1967-68], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 38, KansA. Chilen sotilasvallankaappauksen 1973 jälkeen Lehtinen kirjoitti muistiinpanoihinsa, että Chilen vallankaappaus toi korjausta käsityksiin demokraattisesta sosialismista; Ks. Käsikirjoitettuja muistiinpanoja "Kv. kokouksesta [1974], B 20, KansA.

³⁸⁷ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat, 14.-15.9.1963, MF 58, KansA.

Taisi olla jonkinkokoinen annos huumoria mukana tässä kommentissa, mutta kyllä tuo johtohenkilö lienee peräänkuuluttanut myös poliittista pragmatismia. Tämä johtohenkilö oli vielä lisännyt, että SKP:ssa taidettiin salassa vielä luulla, ettei sosialismin rakentaminen ihan niin helposti käynyt, että kyllä kai jonkinlaista väkivaltaa piti käyttää. Kyseinen johtohenkilö lienee ollut Aleksei Beljakov³⁸⁸. Hän oli osallistunut SKP:n poliittisen toimikunnan kokoukseen 10.2.1965, joka osallistuminen sinänsä oli tavatonta. Siellä Beljakov oli kannattanut "kansallista sosialismin muotoa" Suomeen, ja asialla oli ilmeisesti myös Brezhnevin tuki.³⁸⁹ Oli mahdollista, että Beljakov oli jo edellisenä kesänä esittänyt Hyvösen kuvailemia mielipiteitä.

Hyvönen puhui suomalaisen sosialismin mallin puolesta. Ei pitäisi lainkaan vedota siihen miten sosialismia oli toteutettu naapurimaassa. Se oli eräs tapa osoittaa itsenäisyyttä. Ja ainakaan yksityisissä keskusteluissa ei tarvinnut aina puolustaa sitä mitä NL:ssa oli tapahtunut³⁹⁰ vaan saattoi sanoa, että tapahtumat olivat suomalaisille aika käsittämättömiä. Jos puolusteltiin mitä ei itsekään ymmärretty, epärehellisyyden tuntu tuli helposti puheisiin.

Hyvösen puhetta lokakuussa 1964 ja Lehtisen puheita pitkin matkaa on kiinnostavaa verrata. Lehtinen painotti jatkuvasti Neuvostoliiton esimerkin voimaa ja vaikutusta sosialismia rakennettaessa. Juhani Suomen mukaan "uudistajat" olivat jopa valmiit kiistämään Moskovan ylivallan kommunistisessa liikkeessä ja sanoivat ettei neuvostojärjestelmä ollut ainoa tie sosialismiin.. NL:n strategiaa puolestaan saneli uudelleen käyttöön otettu kansanrintama-ajattelu vuoden 1965 alussa. Sen kanssa ei sopinut yhteen vallankumousajattelu. Vanhan suuntauksen kannattajien kohtalon ratkaisi Suomen mielestä se, etteivät nämä kyenneet hyväksymään yhteistyöajatus SDP:n kanssa.³⁹¹ Jo vuonna 1964 Hyvönen kyseenalaisti vahvasti, mahdollisesti Beljakovin taktisella tuella, vetoamisen naapurimaassa toteutetun sosialismiin.

Puolueen puheenjohtaja Aarne Saarinen selvitti puolueen tilaa ja sosialismikäsitteitä maaliskuussa 1965.³⁹² Ennen oli vain yksi sosialismin malli, ei ollut "kansallista kommunismia" tai "Suomen tietä sosialismiin", siitä puhuminen olisi ollut revisionismia.

---

³⁸⁸ Beljakov oli O.W. Kuusisen lähimpänä avustajana ja vuodesta 1963 NKP:n keskuskomitean kansainvälisten osaston Skandinavian johtajana; Ks. Rentola 1998, 386.

³⁸⁹ Rentola 1998, 398-400.

³⁹⁰ Hyvösen puhe koski tätä osin Hruštševin erottamista lokakuussa 1964.

³⁹¹ Suomi 1994, 337-338.

³⁹² SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 20.-21.3.1965, MF 110, KansA.

Kun oli hyväksytty erilaisia sosialismin malleja, monipuoluejärjestelmän mahdollisuus sosialismissa³⁹³ ja rauhanomainen rinnakkainolo, voitaisiin revisionisti työväenliikkeessä määritellä henkilöksi, joka puolusti kapitalismin säilyttämistä ja kieltäytyi astumasta millekään sosialismiin johtavalle tielle. 40-luvun perspektiivistä katsoen nämä mielipiteet olisivat revisionistisia, mutta ei 60-lukua pitänyt tarkastella sen ajan näkökulmasta, pudotteli Saarinen.

Yhden sijasta oli monta sosialismin mallia, totesi Saarinen. Ne toverit jotka eivät uskoneet rauhanomaiseen sosialismiin siirtymiseen raahasivat mukana vanhoja jäännöksiä.³⁹⁴ Suomalaisen sosialismin mallia ei pystytty ennakoimaan, piti ensin hankkia sellaiset poliittiset asemat, jonka pohjalta voitiin ryhtyä toteuttamaan sosialistisia uudistuksia. Sosialidemokraattien ja kommunistien näkökannoissa oli tapahtunut lähentymistä. SKP:n senhetkiseen tilaan vaikuttavana seikkana olivat pääasiassa kansainvälisen kommunistisen liikkeen muutokset, sosialistisen järjestelmän voiman ja aseman muuttuminen suhteessa kapitalistiseen maailmaan.

Näin laajaa ja jopa epämääräistä sosialismin määritelmää eivät varmasti monet hyväksyneet, ja siitä käytiin keskustelua lehdistössä ja muualla. Tosiasiassahan puolueen johto ei ollut sosialismin eri teistä ja monipuoluejärjestelmästä sosialismissa ollenkaan samaa mieltä. Vastaukset näihin kahteen kysymykseen, sosialismin erilaiset mallit (kansallinen tms.) ja monipuoluejärjestelmä, tarkentuivat Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä. Tuolloin muutosvoimat kannattivat kansallista mallia, itsemääräämisoikeutta ja oppositiota ja "vanhoilliset" taas käytännössä eivät. Esim. Lehtisen vastahakoisuus ottaa selvää kantaa niihin tuli esille Kommunisti-lehdessä käydyssä keskustelun yhteydessä.

Mahdollinen syy Lehtisen vastahakoisuuteen oli, että vasta elokuussa 1965 Brezhnev ohjeisti SKP:n johtoa sitä miten pitää suhtautua näihin kysymyksiin. Brezhnev ei hyväksynyt dogmaatikkojen ajatusta vallankumouksesta ainoana sosialismiin johtavana tienä. Piti olla lähinnä työväenliikkeen kansankerrosten laaja liitto ja sen tekemät sosialistiset uudistukset ennen kuin vallankumouksesta saattoi olla puhe. Neuvostojohtaja ei halunnut

---

³⁹³ Monipuoluejärjestelmä sosialismissa hyväksyttiin ns. Marraskuun sinivalkoisessa manifestissa.

³⁹⁴ Tätä käsitettä käytettiin usein viitattaessa porvarillisiin ajatustottumuksiin tms., vanhoihin jätteisiin.

kieltää pohdiskelua proletariaatin diktatuurista³⁹⁵ ja tiestä sosialismiin, mutta toppuutteli sitä, sillä kysymys vallan ottamisesta ei olisi aikoihin ajankohtainen.³⁹⁶

Tulevaan edustajakokoukseen Brezhnev puuttui myös ja katsoi olevan aiheellista vaihtaa siellä henkilöitä ja arvostella johtoa.³⁹⁷ Mutta arvostelun hän halusi kuitenkin pysyttävänsä stalinismi-aiheen ulkopuolella, koska se oli sillä haavaa NKP:n asia. [Näin ei kuitenkaan käynyt]. Proletariaatin diktatuuria hän piti välttämättömänä ohjelmakohtana, koska ilman sitä ei voinut olla sosialismia. Toisaalta kehittyneissä kapitalistimaissa kapitalismin ja sosialismin välillä oli selvä välivaihe, jolloin vallitsi monipuoluejärjestelmä. Liialla jyrkkyydellä SKP ei saisi pelotella liittolaisiaan. Entiseen tapaan luvattiin aineellista ja poliittista tukea, mutta NKP ei tulisi pystyttämään omalla leimalla varustettua sosialistista valtiota Suomeen.³⁹⁸ Koska tiedot Brezhnevin ohjeista perustuvat suojelupoliisin tiedustelutietoihin, ne vaativat tuekseen muita lähteitä tai perusteluja, joten asia jää oletuksen asteelle Lehtisen suhteen.

Kommunisti-lehdessä käytiin vuonna 1965 keskustelua mm. proletariaatin diktatuurista ja sosialismiin siirtymisen teistä,³⁹⁹ jotka olivat olleet vuonna 1965 SKP:n lehdistössä käydyn keskustelunkin kuumimpia aiheita.⁴⁰⁰ Inkeri Lehtinen julkaisi kaksi aihetta käsittelevää tai sitä sivuavaa kirjoitusta: *SKP:n ohjelmasta* 6/1965 ja *Jäädetyt saatavat* 7-8/1965.

Kesäkuun numeron kirjoitus oli Lehtisen vastine J-A. Hentilän samassa numerossa julkaistuun kirjoitukseen *Ohjelman kritiikkiä*, jossa Hentilä arvosteli vuoden 1957 puolueohjelmaa. "Ohjelman henki heijastelee yhä maanalaisuuden tuntoja. Sosialismista annetaan ihanteellinen kuva, joka ei ole todellinen, käytännössä koetun kaltainen." Hentilä vaati, että kysymyksiin millainen oli sosialistisen Suomen monipuoluejärjestelmä, mitä rauhanomaisen sosialismin toteuttaminen Suomessa merkitsee, oli SKP:n ohjelmassa selkeämmin esitettävä kanta. Moniin kysymyksiin ohjelmassa piti saada täsmennystä, kuten

---

³⁹⁵ Proletariaatin diktatuuristahan oli Hruštševin NL:ssa yritetty luopua, mutta kysymys siitä sosialismin lopullisen voiton jälkeen jätettiin avoimeksi; Ks. Vihavainen 2003, 28. Brezhnevin aikana käyttöön otettu oppi "kypsästä sosialismista" oli huono korvike kommunismille ja keskittyi jo aikaansaatuun saavutusten ihailuun; Ks. sama, 38.

³⁹⁶ Rentola 1998, 403-405. Rentolan tiedot perustuvat suojelupoliisin tiedustelijan raportteihin. Inkeri Lehtinen ei tapaamisessa suojelupoliisin matkaluettelon mukaan ollut.

³⁹⁷ Uudistusliikkeellä katsoi Rentola olevan vahvan kotimaisen pohjan, joten Brezhnev ja Beljakov sitä eivät puolueen johtoon voineet ajaa; K s. Rentola 1998, 400.

³⁹⁸ Rentola 1998, 403-405.

³⁹⁹ Kommunisti 1965, vuosikerran sisällys.

⁴⁰⁰ Leppänen 1999, 60-61.

siihen mikä olisi opposition asema tulevaisuuden [sosialistisessa] Suomessa. SKP tarvitsi kirjoittajan mielestä uuden ohjelman ja Suomen tiestä sosialismiin piti puoluekokouksen antaa lausuma ja alkaa sitä välittömästi valmistella.⁴⁰¹

Hentilän esille ottamiin asioihin Lehtinen ei ottanut vastineessaan selkeästi kantaa vaan puhui vain lähtökohdista kirjoituksessaan *SKP:n ohjelmasta*. Mitään kantaa opposition puolesta tai vastaan ei Lehtinen ottanut eikä siihen pitkö puoluekokouksen antaa lausuma Suomen tiestä sosialismiin.⁴⁰² Ilmeisesti asia oli avoin.

Puolueen 14. edustajakokouksessa Lehtinen puuttui puheenvuorossaan keskusteluun erilaisista sosialismiin johtavista teistä ja kansallisista sosialismin malleista. Sosialistimaissa kansanjoukot osallistuivat välittömästi valtakunnan asioiden hoitoon ja aloitteellinen ja noiden maiden periaatteellinen rauhanpolitiikka piti ottaa huomioon. Hän puhui sosialismin rakentamisesta yhteisenä kansainvälisenä tehtävänä. Yhteinen tehtävä oli lähtökohtana SKP:n asiakirjoissa, joissa tarkasteltiin marxilaista valtioteoriaa ja Suomen rauhanomaista siirtymistä sosialismiin, joskin kansalliset menetelmät tuli kunkin maan kohdalla etsiä ja pohtia. Keskustelun tarkoitus oli yhtenäisyyden etsiminen marxilais-leniniläiseltä pohjalta ja henkilökohtaisia kärjistyksiä tuli välttää, jottei tulisi vaikeasti korjattavia vaurioita.⁴⁰³ Lehtisen puheenvuoro ei ollut kovin konkreettinen, eikä hän ottanut tässäkään yhteydessä selkeää kantaa sosialismiin johtaviin teihin. Asiaa oli käsitelty ns. marraskuun manifestissa, jota hän itse oli ollut valmistelemaan.

Anna-Liisa Tiekso piti ongelmana toukokuun 1966 keskuskomiteassa Suomen kansan vakuuttamista siitä, että SKP työskenteli itsenäiseltä kansalliselta perustalta, se ei työssään matkinut minkään muun maan puoluetta.⁴⁰⁴ Toki veljespuolueisiin tuli olla luottamukselliset suhteet. Jotkut pelkäsivät, että sivistyneistö toisi puolueeseen marxilaisuuden revisiointia. Tiekso ehdotti keskustelutilaisuuksia sivistyneistön ja johtavien toverien kesken.

⁴⁰¹ J.-A. Hentilä, "Ohjelman kritiikkiä", *Kommunisti* 6(237-248)1965.

⁴⁰² Inkeri Lehtinen, "SKP:n ohjelmasta", *Kommunisti* 6(238-239)1965. Ns. marraskuun sinivalkoisessa manifestissa opposition oikeus sitten tunnustettiin ja Lehtinen oli sitä valmistelevalle toimikunnassa.

⁴⁰³ Inkeri Lehtisen puheenvuoro, SKP:n 14. edustajakokous, puheenvuorot 1966 a 3, kansio 45, KansA.

⁴⁰⁴ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 18.5.1966, MF 112, KansA.

Ideologiselle työlle tuli asettumaan suuret vaatimukset, kun sosialismin aatteellinen vetovoima vaikuttaisi sellaisiin ihmisiin, jotka olivat saaneet työväenluokan maailmankatsomuksesta poikkeavan kasvatuksen, sanoi Inkeri Lehtinen puheenvuorossaan. Vastakkainasettelusta sivistyneistön ja työväenluokan välillä piti päästä eroon. Piti päästä eroon vastakkainasettelusta muussakin ajattelussa, jatkoi Lehtinen. Toiminnan heikkouksia ajateltaessa vanhempi polvi löysi historiasta helposti vastakkainasettelua. Se oli itse asiassa vierasta marxismi-leninismille. Anna-Liisa Tiekson painottamaan kommunistisen puolueen kansalliseen tehtävään ja lähtökohtiin kansallisena puolueena, kuului myös puolueen kansainvälisyys, ne pitäisi nähdä yhdessä. Aikaisemmin oli liiaksi korostettu yksityiskohtaisesti kansainvälisen sosialismin mallia ja se on tietysti ollut Neuvostoliitto, mutta sen vastakohtaksi ei pitänyt panna pelkistettyä suomalaista mallia. Kansainvälinen sosialismin toteuttamisen kokemus vaikutti kaikkien kansojen kehitykseen. Anna-Liisa Tiekso oli Lehtisen mielestä aivan oikeassa, kun hän viittasi Suomen pienen kansan ahtaaseenkin näkemukseen, tiettyyn kansallisylypeyteen. Mutta ilmeisesti kansainvälisyyden tunne saa lähivuosien aikana enemmän kannatusta ja ymmärrystä kansan keskuudessa, totesi Lehtinen.

Suhde sosialistisiin maihin ja Neuvostoliittoon liittyi kansainvälisyyteen, jatkoi Lehtinen. Sosialismin asian ja NL:n tunnetuksi tekemisessä oli ponnisteltava uusien muotojen löytämiseksi. - Lehtinen oli proletarisen internationalismin asialla.

Synteessin halussaan Lehtinen meni Tiekson suhteen tässä mielestäni liian pitkälle. Jos Tiekso halusi painottaa kansallisia lähtökohtia ja kansallista puoluetta, niin silloin kyse tosiaan oli painottamisesta eikä "toisen puolen" esilletuomisesta. Lehtisen mukaan vastakkainasettelu oli vierasta marxilaiselle ideologialle. Se on eräs tulkinta, jos halutaan korostaa synteesiä. Tosin sitä ennen on teesi ja antiteesi ja erilaisia välivaiheita siinä miten synteisiin päästää ja miten se tapahtuu, riippuen siitä miten dialektiikkaa sitten tulkitaan. Mutta siitä miten SKP:n kansallisuus ja puolueen kansainvälisyys sitten yhdistetään käytännössä, hän ei puhunut vaan pitäytyi teoriassa. Lehtisen synteessissä kyllä Neuvostoliitto olisi tainnut sulauttaa Suomen. Alkoi vaikuttaa siltä, että selvästi kansallista tietä sosialismiin Lehtinen ei kannattanut.

Lehtinen jatkoi, että marxilaisuus oli kansainvälinen teoria ja senhetkinen teoria kehittyi kaikkien kommunististen puolueiden toiminnan, tutkimusten ja oivallusten kautta. Siitä

sitten siivilöityi kansainvälinen teoria. Marxismi-leninisin teoria täytyi soveltaa kunkin maan sisäiset perinteet ja olosuhteet huomioon ottaen. Sosialististen saavutusten kuva ei kuitenkaan saanut kalveta, Lehtinen sanoi, ja mainitsi lokakuun vallankumouksen välillisiksi saavutuksiksi maailmalla mm. yleisen äänioikeuden ja 8 tunnin työpäivän.

5.3.4 Uuden puolueohjelman valmistelua

Puolueen ohjelman uudistamiseen liittyen alusti keskuskomiteassa 2.10. 1965 kokousedustajille Tuure Lehén pohjanaan aineisto *Valtiovallan muodoista ja sosialismiin siirtymisestä*.⁴⁰⁵ Aineisto oli jaettu paria päivää ennen osanottajille. Keskusteluun osallistujat olivat todenneet asian olevan liian moniulotteisen käsiteltäväksi ja hyväksyttäväksi annetussa lyhyessä ajassa ja se päätettiin ottaa komiteatyöskentelyn pohjalta käsiteltäväksi seuraavassa kokouksessa. Lehtinen ei käyttänyt tuolloin puheenvuoroa. Asia herätti vilkkaan keskustelun. Puheenvuoroissa sivuttiin myös käytyä lehdistökeskustelua, ja sen jatkumista.

Lehén kertoi alustuksessaan että demokratia ja diktatuuri olivat saman asian eri puolia. Hänen mielestään proletariaatin diktatuurista asiana ei voida luopua, koska ei voida luopua marxilaisesta teoriasta. Eri asia oli miten asiat sanotaan. Työväenluokka oli yhä edelleen johtava yhteiskunnallinen voima, suunnan yhteiskunnan muutokseen antoivat työväenluokka ja sen järjestöt. Lehén toivoi asian käsittelyä myös puoluejärjestöissä.

Keskustelu jakaantui sen mukaan haluttiinko painottaa demokratiaa vai diktatuuria eli tässä yhteydessä luokkataistelua. Muutosvoimien puheenvuoroissa esim. Yrjö Tirrin mukaan ihmisiä ei kannattanut pelotella turhaan diktatuuri-sanalla. Toinen jakava asia oli kuinka laajaa keskustelua asiasta haluttiin.

Aarne Saarisen mukaan keskeisin ongelma oli missä määrin kansa oli jo nyt vakuuttunut sosialistisen järjestelmän paremmuudesta nykyiseen suomalaiseen kapitalismiin verrattuna ja se milloin ja miten kansan enemmistö tulisi siitä vakuuttuneeksi. Hän lisäsi, että historiallinen kokemus osoitti, ettei sosialismin missään ollut siirrytty puhtaasti rauhanomaista tietä.⁴⁰⁶

---

⁴⁰⁵ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 2.-3.10.1965, MF 110, KansA

⁴⁰⁶ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 2.-3.10.1965, MF 111, KansA

Uusi asiakirja oli valmisteltu keskuskomitean käsiteltäväksi edellisen kokouksen puheenvuorojen perusteella. Valmistelevan komitean jäsenenä käytti alustavan puheenvuoron Inkeri Lehtinen kokouksessa 16.10 ja asiakirja jätettiin valiokunnan käsiteltäväksi keskustelussa annettujen huomautusten pohjalta.⁴⁰⁷ Lehtinen kuului valiokuntaan. Alustavassa puheenvuorossa Lehtinen totesi ettei puutu asiakirjan sisältöön ja sen ongelmin vaan selostaisi toimikunnan työtä ja menettelytapoja. Lehtinen oli jälleen varovainen ja etukäteen ilmoitti ettei aikonut ottaa kantaa. Lehtinen oli kenties valittu puheenvuoron pitäjäksi juuri varovaisuutensa ja sovittelevuutensa takia, keskitien kulkijan ominaisuudessa. Lehtinen totesi, että pari viikkoa aikaisemmassa keskuskomiteassa keskustelussa huomautettiin painavasti, että asiakirjan pitäisi käsitellä ennen muuta Suomen rauhanomaista tietä sosialismiin. Toimikunnassa pidettiin tarpeellisena käsitellä myös eräitä teorian kysymyksiä. Toimikunnan esitys oli yksimielinen, totesi Lehtinen.

Asiakirja hyväksyttiin kokouksessa, keskustelu oli vilkasta, mutta ei enää yhtä lainehtivaa kuin edellisessä kokouksessa. Keskustelu jakaantui sen mukaan pidettiinkö lähiajan käytännön tehtäviä tärkeämpinä kuin ideologiaa. Hertta Kuusinen piti tärkeänä sosialismin ongelmien perusteellista tutkimista ja toivoi ettei hyväksyttäväksi ehdotettu asiakirja lopeta keskustelua. Keskustelu ei loppunutkaan, mutta se muutti muotoaan.

SKP:n keskuskomitea hyväksyi yksimielisesti asiakirjan *Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin*.

Vuoden 1966 puoluekokouksessa keskusteltiin vilkkaasti myös ohjelmakysymyksistä. Kokouksesta tuli puheliain ja avoimin sitten SKP:n sodanjälkeisen historian. Ei ollut ennakkotarkastusta 86 puheenvuorolle, joissa etsittiin periaatteellisempia argumentteja eri suuntapyrkimyksille. Pääasiassa kahdesta aiheesta kiisteltiin ankarasti: proletariaatin diktatuurista ja SKP:n siihenastisesta johdosta. Jos hyväksyttiin edellinen, tuettiin jälkimmäistäkin.⁴⁰⁸

Inkeri Lehtinen kirjoitti edustajakokouksesta Kommunistiin otsikolla *Näköaloja avartava edustajakokous*. SKP ei ollut - porvarien toiveista huolimatta - hajonnut eikä luopunut

---

⁴⁰⁷ SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 16.10.1965, MF 111, KansA.

⁴⁰⁸ Leppänen 1999, 71.

marxilaisista perusteistaan. Kaikkein arvokkaimmaksi katsoi Lehtinen sen, että päätökset tehtiin avoimen kriittisen keskustelun jälkeen yksimielisesti. Työväen yhteistoiminnan kehittäminen sen sijaan oli törmännyt valitettavan usein sosialidemokraattisen puolueen johtoon⁴⁰⁹. Sosialismin konkreettisesta rakentamisesta hän mainitsi sosialismin maissa tapahtuva taloudellisen rakennustyön menetelmien ja muotojen uudistamisen ja kauas tulevaisuuteen ulottuvan kommunistisen ihmisen kasvamisen samalla, kun pystytettiin aineellisen hyvinvoinnin perustaa. Koto-Suomessa päivänkohtaisen elämän parantamista pidettiin Lehtisen mukaan tärkeänä SKP:ssa.⁴¹⁰

Vuonna 1966 ohjelmakeskusteluun viitaten puuttui kansanedustaja ja muutosvoimiin kuulunut Anna-Liisa Tiekso⁴¹¹ Stalinin aikaan.⁴¹² Hän sanoi, että sivistyneistölle muodosti puolueeseen liittymiselle esteen se, että jotkut toverit ovat olleet mukana sellaisena aikana puolueen työssä ja johdossa, jolloin sosialistinen humanismi ja laillisuus himmeni rikoksista. Ja vaikka näitä asioita oli selvitetty, ne muodostivat yhä ongelman ja monille ylipääsemättömän esteen puolueeseen liittymiselle tai sen edustamien aatteiden hyväksymiselle. Ei ole riittävästi sanottu ja painotettu, että puolueella oli haluja ja toivottavasti myös taitoa välttää epäinhimillisiä menettelytapoja. Ohjelmaa uudistettaessa tähän seikkaan olisi kiinnitettävä todella vakavaa huomiota.

Vuonna 1966 alettiin valmistella uutta periaateohjelmaa edustajakokouksen päätösten mukaisesti. Perustettiin ohjelmatyöryhmä, jossa olivat mukana Aarne Saarinen, Inkeri Lehtinen, Aimo Aaltonen, Gunnar Asplund, Hertta Kuusinen, Ville Pessi, Erkki Salomaa, Anna-Liisa Tiekso ja Erkki Tuominen. Käytännössä sitä tekivät Erkki Rautee Jorma Simpura työparinaan. Urho Jokisesta tuli ohjelmakomitean palkattu työntekijä - ja kanto kaskessa. Uudistuksen perustana oli aiemmin mainittu ns. marraskuun sinivalkoinen manifesti. Proletariaatin diktatuuri ja rauhanomainen siirtyminen olivat yhä edelleen kiistakysymyksiä, kuten myös kommunistisen puolueen johtava rooli. Ns. marraskuun manifestissa niitä oli muokattu uuteen uskoon, eivätkä sitä ns. maltilliset voimat [tai muutosvoimien vastustajat]

---

⁴⁰⁹ Asenteen SDP:hen katsoi Juhani Suomi taas vanhakantaisen johdon kompastuskiveksi; Ks. Suomi 1994, 337-338.

⁴¹⁰ Inkeri Lehtinen, "Näköaloja avartava edustajakokous", *Kommunisti* 3(86-90)1966.

⁴¹¹ Tiekso toimi myöhemmin SKDL:n ministerinä.

⁴¹² SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 18.5.1966, MF 112, KansA.

voineet hyväksyä. Urho Jokinen halusi pitää proletariaatin diktatuurin peruskäsitteenä toisten painottaessa rauhanomaisia ja parlamentaarisia keinoja.⁴¹³

Inkeri Lehtinen kirjoitti muistinpanoihinsa, ettei hän ollut tullut vakuuttuneeksi aatteellisten, siis ideologisten erimielisyyksien olemassaolosta työryhmän toiminnassa. Perustasolla hänen mielestään ei ollut erimielisyyksiä, vaan erilaisia painotuksia. Suomessa oli reaaliset mahdollisuudet rauhanomaiseen siirtymiseen. Yhtenäisellä vallankumousprosessilla voi olla kaksi vaihetta.⁴¹⁴ Tässä hän esittelee, Kommunistiinkin vuonna 1967 otsikolla *Kaksi vaihetta* kirjoittamaansa, Otto Wille Kuusiselta lähtöisin olevaa teoriaa vallankumouksesta, jossa sosialismiin siirtymisen rauhanomaisuus oli kaiketi hiuskarvaa vaille taattu.

Ohjelmantekoon puuttui myös DDR:n johtaja Walter Ulbricht joulukuussa 1967 Pessille ja Kuusiselle. Hänen mielestään ei ollut oikein nimittää sosialismissa olevia puolueita oppositioksi. Pessi tapasi samalla matkalla DDR:n ideologina luunkovaksi stalinistiksi luonnehditun Albert Nordenin, joka puolestaan ei halunnut kommunistipuolueen johtavaa roolia julistettavan, mutta kuitenkin se piti jotenkin osoittaa. Kommentit tulivat NKP:llekin tiettäviksi. Vihdoin viimein, melkoisten riitojen ja pyörittelyn jälkeen ohjelmaluonnos valmistui Erkki Rauteen ja Jorma Simpuran linjojen mukaan, muutosvoimia molemmat. Ohjelmasta Leppäsen tulkinnan mukaan olivat poissa ehdollinen väkivalta⁴¹⁵ (porvariston väkivaltaa oli varauduttava torjumaan proletariaatin diktatuurin pakkokeinoin) ja marxismi-leninismien, proletaarisen internationalismin ja puolueen johtavan osuuden perinteisimmät kanonisoinnit.⁴¹⁶ Ohjelmassa ei mainittu sanaa etujoukkopuolue vaan korostettiin työväenluokan yhteistä toimintaa ja kansainvälinen solidaarisuus oli korvannut proletaarisen internationalismin käsitteen.⁴¹⁷

Oli tietysti olemassa käytännön ja teorian ero. SKP:n johtavan osuuden korostaminen sosialismissa ei olisi ollut Suomessa ajankohtainen. Proletaarisen internationalismin perinteisen opin korvaaminen solidaarisuudella ja kommunistien kansainvälisellä yhtenäisyydellä - tosin ohjelmassa korostettiin myös rauhanomaista rinnakkainoloa ja

---

⁴¹³ Leppänen 1999, 301.

⁴¹⁴ "Ohjelmakeskustelun lähtökohdista", käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää [1967], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 38, KansA.

⁴¹⁵ Ohjelmassa pyritään rauhanomaiseen siirtymiseen, on tulkinnanvaraista, oliko väkivalta⁴¹⁵ poistettu vai ei.

⁴¹⁶ Leppänen 1999, 301-305

⁴¹⁷ SKP:n 15. edustajakokous, 84-85.

ystävyyssuhteita Neuvostoliiton kanssa - oli joka tapauksessa käytännön vaikutuksia.⁴¹⁸ Inkeri Lehtinen painotti alinomaa Neuvostoliiton roolia ja sosialismin kansainvälisyyttä kansallisuuden kustannuksella, vaikka asettikin sanansa taiten. Proletaarinen internationalismi merkitsi hänelle neuvostosolidarisuutta ennen kaikkea, se oli selvinnyt Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä. Siksi ohjelmassa oli tällä kohtaa vivahde-ero, jota hän tuskin hyväksyi. Lehtinen ei kirjoittanut uudesta ohjelmasta ainakaan päätoimittamaansa Kommunistiin.

Lehtisen selkeätä mielipidettä kaikkiin keskeisiin kysymyksiin suomalaisesta tiestä sosialismiin on vaikea löytää. Tosin hän osallistui sekä asiakirjan *Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin* laadintaan ja uutta puolueohjelmaa valmistelemaan toimikuntaan ja siten toimikunnassa keskusteluun proletariaatin diktatuurista ja rauhanomaisesta siirtymisestä ja kommunistisen puolueen johtavasta roolista. Henkilöarkiston muistinpanojen mukaan voisi päätellä, että Lehtinen kannatti proletariaatin diktaturia asiaan samaten kuin puolueen johtavaa roolia. Kuitenkin joukot tuli vakuuttaa siitä, että SKP oli paras puolue ja SKP:sta itsestään riippui, tulivatko kommunistit johtoon.⁴¹⁹ Opposition oikeutus sosialismissa oli kysymys, johon hän totesi, että sosialistisessa Suomessa oli tilaa oppositiolle, jolla oli erilaisia käsityksiä sosialismin rakentamisen tavoista.⁴²⁰ Tämä on lause antaa tilaa tulkinnoille. Kansallinen tie sosialismiin oli teoriassa hänen mielestään mahdollinen, muttei se ollut SKP:n muutosvoimien tarkoittama tie, jossa Neuvostoliiton esimerkkiä tai mallia ei ollenkaan otettu huomioon. Lehtiselle se merkitsi pikemminkin käytännön näkökohtien huomioonottamista.

Puolueen uudistettua ohjelmaa kannattivat lähes kaikki 15. edustajakokouksessa, jossa Lehtinenkin oli kokousedustajana, viisi henkilöä oli jättänyt eriävän mielipiteensä.⁴²¹ Uutta puolueohjelmaa hyväksyttäessä 15. edustajakokouksessa Lehtistä ei enää valittu SKP:n johtoon. Tuskin Lehtisenkään tie, sosialismiin tai muualle, oli mutkaton tai aina selkeänä edessä. Rauhanomaisen tien kysymyksen suhteen suurin osa puolueen väestä uskoi riittävän, että siihen kaikin keinoin pyrittiin, pelkän parlamentaarisen tien kannalla olivat melko harvat, kuten Elsa Aaltonen. Opposition olemassaolon sallimiseen suhtautuminen taas jäi hiukan hämäräksi, ohjelmassa ei sallittu sosialistisen yhteiskuntajärjestyksen

---

⁴¹⁸ SKP:n 15. edustajakokous, 84-85.

⁴¹⁹ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää [1965], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 38, KansA.

⁴²⁰ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää [1970-lukua], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 20, KansA.

⁴²¹ Leppänen 1999, 305.

kumoamiseen pyrkivää toimintaa, mutta muunlainen oppositiotoiminta sallittiin. Asia ei ollut ajankohtainen. Tätä ohjelmakohtaa ei luultavasti asetettu vastustamaan. Etujoukkopuolueen muuttuminen pelkäsi joukkopuolueeksi tuskin sai Lehtisen kannatusta, proletaarisen internationalismin korvaaminen työväenluokan solidaarisuudella tuskin myöskään.

Sosialistisissa maissa Kolakowskin mukaan työväenluokan johtava osuus oli puolue-eliitin diktatuuria. Proletaarinen internationalismi tarkoitti taas käytännössä sitä, että itäisen Euroopan valtiot eivät saaneet päättää omista asioistaan.⁴²²

NKP seurasi Suomen puolueen toimintaa. Tie sosialismiin ja siinä noudatettavat muodot tai kansallinen malli, oli SKP:lle ongelmallinen kysymys, sillä siinä osa väestä noudatti Moskovan linjaa, joka taas vaihteli 1960-luvullakin. Rentolan mielestä oli ristiriidassa keskenään se, että Moskova halusi säilyttää toisaalta oikeaoppisuuden perustekijät ja toisaalta ehdottoman kuuliaisuuden (vaihtelevalle) päälinjalle. Se tuli täten ruokkineeksi SKP:n hajaannusta. Moskovan jyrkkä ideologinen käänne, uustalinisointi, alkoi 1967 ja pääsi valtaan Tšekkoslovakian miehityksen aikaan. Kaikissa Suomen ja Neuvostoliiton kriiseissä, talvisodasta alkaen ja jatkuvan vuosina 1944, 1950, 1958 ja 1961, ideologian tuli väistyä lopulta muiden näkökohtien tieltä.⁴²³

---

⁴²² Kolakowski 1978, 467.

⁴²³ Rentola 1998, 409-411.

6. INKERI LEHTISEN KOMMUNISMI

6.1 Päätoimittaja Lehtinen

6.1.1 Julkisen lehdistökeskustelun aiheet ja Kommunisti-lehti

Atos Wirtanen oli pohtinut jätettyään toimimisen SKDL:ssa itsenäisten ja merkittävien kirjoittajien katoamista työväenlehdistöstä. Hänen mielestään SKP:n lehdistöllä oli muut tarkoitusperät kuin lehden menestyminen. Tärkeää oli puhdasoppisuus ja uskollisuus erityisesti puolueen johtoa kohtaan. Puoluelehti tarvitsi ennen muuta uskollisia ja vaarattomia keskinkertaisuuksia toimitukseensa. Peltolan mielestä Wirtasen mielipide päti vielä 1950-luvun tilanteeseen, muttei enää 1960-luvulla, jolloin lähes kaikki SKDL:n lehtien toimittajat asettuivat uudistuslinjan taakse.⁴²⁴ Kommunistin päätoimittaja Inkeri Lehtinen oli itse SKP:n johtoa, mutta ottiko hän mahdollisesti avustajikseen puolueuskollisia keskinkertaisuuksia? Oliko Lehtinen itsenäinen ajattelija ja toimija Kommunistia toimittaessaan?

Kommunisti-lehti määriteltiin poliittis-teoreettiseksi aikakauslehdeksi. Se julkaisi artikkeleita marxilaisesta teoriasta ja Suomen työväenliikkeen nykyisyydestä ja menneisyydestä. Omien joukkovalistustyöntekijöitten kasvattaminen ja kouluttaminen oli myös sen tehtävänä. Vuonna 1962 lehteen tuli liitteeksi Rauhan ja sosialismin ongelmia -niminen lehti.⁴²⁵ Lehtisen päätoimittajakaudella (1963-1976) lehdessä oli mm. myös ajankohtaisten aiheiden keskusteluosuus, joskaan ei jatkuvana. Siihen sisältyi "epävirallisempaa" kirjoittelua. Lehden sisällöstä vastasi toimitusneuvosto ja päätoimittaja, henkilöt valittiin keskuskomiteassa poliittisen toimikunnan suosituksesta.⁴²⁶ Inkeri Lehtisen ura SKP:n johdossa loppui vuoden 1969 puoluekokoukseen, mutta Kommunistin toimittajana hän jatkoi eläkkeelle siirtymiseensä saakka.

Kansandemokraattisessa lehdistössä heiluteltiin sanan säilää vuonna 1965. Käytyä keskustelua voi Veli-Pekka Leppäsen mielestä pitää viivästyneenä jatkona 1956 alkaneelle muutaman viikon pituiselle lehdistöpolemiikille. Se oli laajamittainen ja -aiheinen ja kesti useamman kuukauden, mikä johtui osaksi siitä, että tarpeellista polemiikkia ei 9 vuotta

---

⁴²⁴ Peltola 1987, 42.

⁴²⁵ Peltola 1987, 34.

⁴²⁶ Lehtisen siirtymisestä Kommunistin päätoimittajaksi ja keskuskomitean päätös, ks. SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 9.3.1963, KansA.

aiemmin sallittu käydä loppuun asti. Kiistellyin kysymys oli proletariaatin diktatuuri. Muita tärkeitä aiheita olivat demokratia porvarillisessa ja tulevassa sosialistisessa Suomessa, oliko oppositiota, mikä olisi puolueiden määrä jne., demokratia reaaliosialismissa sekä stalinismi ennen ja nyt. Vaadittiin selvityksiä SKP:n stalinismista ja kritiikittömyydestä Itä-Euroopan oikeudenloukkausten suhteen.⁴²⁷

Myös SKP:n tilasta taitettiin peistä: "Jäsendemokratian vaje, vaihtumaton johto, politiikan kankeus, likimain hysteerinen pelko uusia ja tuntemattomia ilmiöitä kohtaan". Kun keskustelua oli käyty yli puolitoista kuukautta, poliittisen toimikunnan kokouksessa 29.7.65 asetettiin kontrolliryhmä ohjaamaan keskustelua poliittisesti oikeaan suuntaan. Ryhmässä mukana olivat: Antti Hyvönen, Inkeri Lehtinen, Mirjam Suvanto ja Armas Äikiä. Leppäsen mukaan spontaanista keskustelusta kehittyi aiheiltaan "monitasoinen ja teoreettisestikin suhteellisen korkeatasoinen", sitaatti Ele Aleniukselta.⁴²⁸

6.1.2 Lehtisen lehti

Lehtisen päätoimittajakausi alkoi vuonna 1963. Tarkastelussa ovat hänen kirjoituksensa aihepiirien "stalinismi" ja miten Lehtinen osallistui lehdessä käytyyn keskusteluun joko kirjeitse tai lehden palstoilla. Kirjeistä selostan vain niitä, joihin löytyy Inkeri Lehtisen vastaus tai kommentteja. Seuraavaksi selostetuissa kirjeissä ja artikkeleissa tulee hyvin esille puoluetta 1960-luvulla askarruttaneet kysymykset ja miten Lehtinen suhtautui niistä kirjoittamiseen julkisuudessa, joka oli eräs stalinismin suhteen tärkeä kysymys.

Pentti Saarikoski oli pitänyt SKDL:n kokouksessa 24.-25.10.1964 puheenvuoron, joka julkaistiin Kansan Uutisissa. Siinä hän kysyi Hruštševiin erottamiseen liittyen, miksei pääsihteeri Ville Pessi ollut reagoinut aiemmin, jos oli sitä mieltä, että Hruštševiin käsiin oli keskittynyt liikaa valtaa. Saarikoski teki päätelmän, että Pessi ei olisi voinut antaa porvaristolle herkullisempaa tilaisuutta sen argumentoimiseksi, että SKP toimi Moskovan kauko-ohjauksessa. Saarikosken artikkeli oli ensimmäinen 1960-luvulla, jossa

---

⁴²⁷ Leppänen 1999, 60-61.

⁴²⁸ Leppänen 1999, 60-61. SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 29.7.1965, MF 90, KansA.

puoluejohtajaa kritisoitiin avoimesti ja vielä julkaistiin SKP:n ja SKDL:n lehdessä. Tapaus edusti muutoksen tuulia.⁴²⁹

Into Kangas ja Inkeri Lehtinen olivat puhelimitse keskustelleet puolueen kauko-ohjattavuudesta. Into Kangas oli oululaisen Kansan Tahto -lehden päätoimittaja 1957-1980-luvulle. Hän oli myös muutosvoimien kannattaja⁴³⁰. Inkeri Lehtinen ehdotti Into Kangakselle 16.12. 1964 päivätyssä kirjeessään henkilökohtaista keskustelua asioista.⁴³¹ Lehtinen totesi, ettei heistä kumpikaan lähde siitä, että pitäisi joitakin asioita peittää, mutta erimielisyyttä oli siitä missä ja miten keskustellaan. Hän viittasi ei-julkisen keskustelun toivottavuuteen. Kuten Kangas itsekin oli todennut NKP:ta ei voitu syyttää mistään kauko-ohjauksesta. Keskustelun herättäminen syyttämällä NKP:ta asiasta ei ollut hedelmällistä Lehtisen mielestä. Pentti Saarikosken tunnettu puheenvuoro oli ilmaissut tästä aiheesta ennen kaikkea hänen ympäristönsä käsityksiä. Lehtinen toivoi että Into Kankaan - ilmeisesti lehdelle toimittama ja julkaistavaksi tarkoitettu - kirjoitus herättäisi terveellistä keskustelua ja että hän lupauksensa mukaan kirjoittaisi Suomen tiestä sosialismiin. Allekirjoituksena oli: "Sydämellisesti I.L."

Ainoastaan pienehkö piiri tiesi missä määrin NKP harjoitti kauko-ohjausta ja siihen Lehtinen kuului. Lehtinen tiesi, että kauko-ohjausta harjoitettiin ja oli itsekin sitä välittämässä. Ehkä hän selitti asian itselleen niin, että SKP:n ja NKP:n edut olivat yhtenevät ja siksi NKP:n kannan noudattaminen ei ollut mitään kauko-ohjausta vaan yhteistyötä tai ystävällismielistä "paremmintietämistä".

Into Kangas vastasi sangen kitkeränsävyisessä kirjeessä 17.12. 1964 "Toveri Inkeri Lehtiselle", että heidän käsityksensä julkisesta keskustelusta tosiaan poikkesivat toisistaan.⁴³² Kangas kannatti julkista keskustelua puolueesta ja mm. kauko-ohjauksesta nimenomaan Kommunistin palstoilla, silloin julkaisulla olisi elävä yhteys lukijoihin, se hedelmöittäisi poliittista ajattelua ja toiminta. Pentti Saarikoski kyllä oli ilmentänyt ympäristönsä käsityksiä, mutta asioista tulisi väitellä julkisesti. Pitäisi jo alkaa luottaa jäsenistön ja kannattajien kykyyn ajatella ja arvostella ja valikoida ne ajatukset, joiden perustelut olivat

---

⁴²⁹ Paastela 1991, 82-83.

⁴³⁰ Leppänen 1999, 171.

⁴³¹ Lehtisen kirje Into Kankaalle 16.12.1964, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 33, KansA.

⁴³² Into Kangaksen kirje 17.12.1964, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 33, KansA; Ks. myös Kolakowski, 465-466. Kankaan vaatteet ovat samankaltaisia kuin Kolakowskin määrittelemät marxismin revisioijien vaatimukset.

vakuuttavimmat ja kestävimmat. Saarikosken ilmituomat käsitykset muodostivat ennakkoluulojen muurin, jota piti pystyä murtamaan muilla kuin vanhoilla menetelmillä.

Hedelmättömäksi noin vain leimaaminen pani epäilemään, että asiaa ei kyettykään perustelemaan. Puolueen jäsenillä oli niin varmat käsitykset, ettei niissä ollut väitteen sijaa ja SKP olikin erehtymättömämpi kuin NKP konsanaan, joka tunnetusti erehtyi tuon tuostakin. "Olemme yli-ihmisiä, joista tavallinen ihminen ei pidä. Kangas ei halunnut kirjoituksensa julkaisemista muutettuna, se masentaisi mieltä enemmän kuin väittelyn pelko.

Kommunistissa 3/1965 ilmestyi Kankaan artikkeli, keskusteluosastossa: "Haastan riitaa". Muita Kankaan kirjoituksia Kommunistissa ei sen jälkeen ilmestynyt.

Inkeri Lehtisen henkilöarkistossa on kaksi Aulis Juvelan kirjettä vuodelta 1965, jotka hän kirjoitti Kommunisti-lehden päätoimittajalle ja SKP:n poliittisen toimikunnan jäsenelle.⁴³³ Aulis Juvela oli kirjeensä mukaan 50-jäsenisen puolueosaston monikymmenvuotinen puheenjohtaja Raumalta. Selostan laajalti kirjeiden sisältöä, koska niissä käy ilmi puolueen kenttävään mielipiteitä yleensäkin. Juvela nautti Satakunnassa laajaa äänestäjien luottamusta, hänet valittiin hänet kansanedustajaksi vuonna 1966.⁴³⁴

Luen Juvelan muutosvoimiin kuuluvaksi. Juvela kirjoitti osastonsa ja kenttävään äänitorvena mieliä herätelleistä ja askarruttaneista asioista. Tammikuun 2. vuonna 1965 päivätyssä kirjeessä Juvela kirjoitti, että tavalliset rivijäsenet sanoivat monesti, että kommunistit eivät hevin myöntäneet virheitään ja ainakin tähän saakka oli pelätty julkista arvostelua. Siksi oli piristävää, että Kommunistissa oli ollut kirjoituksia, joissa oli puututtu menneiden vuosien virheisiin. Arvostelun tukahduttaminen ja arvostelijoiden sormella osoittaminen ei enää saanut puolueessa tulla kysymykseenkään. Juvela näytti uskovan, että puolueessa voitiin "aloittaa puhtaalta pöydältä".

Peitellysti kirjoittaja kysyi, neuvoiko NKP SKP:ta maalaisliiton suhteen varovaisuuteen. Keskustelu ja arvostelu eivät suinkaan heikentäneet vaan lujittivat puoluetta, totesi Juvela.

---

⁴³³ Aulis Juvelan kirje 2.1.1965; päiväämätön luultavasti vuoden 1965 tammikuulta, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 33, KansA.

⁴³⁴ Leppänen 1999, 94.

Kekkosen vahva rooli idänsuhteissa ja NKP:n vaikutusvalta SKP:ssa eivät suinkaan jääneet puolueen kenttäväeltä huomaamatta eivätkä kritiikittä.

Toisessa kirjeessään Juvela kertoi, että viholliset olivat syyttäneet kommunisteja kauko-ohjattavuudesta ja kysyi, oltiinko tässä suhteessa annettu aseita vihollisen käsiin. Esimerkin Juvela otti NKP:n ja Jugoslavian kommunistisen puolueen välirikosta, jolloin Suomessa toistettiin NKP:n parhausta, jugoslavalaisille tovereille ei ollut annettu sanan sijaa. Syytökset Jugoslavian puoluetta kohtaan esitettiin kuitenkin niin vakuuttavasti, että niihin luotettiin. Vasta Stalinin virheiden korjaamisen jälkeen selvisi, missä määrin syytöksissä oli perää. Juvela kysyi, oliko tämä erehdys myönnetty avoimesti.

Myös kiinalaisten suhteen oli yksipuolisesti julkaistu vain heihin kohdistuvat syytökset, eikä tässäkin menty hätiköiden jyrkän tuomitsevalle linjalle, kyseli Juvela, ehkä kiinalaiset eivät olleetkaan aivan kaikessa väärässä.

SKP:n suhtautuminen Hruštševin erottamiseen oli herättänyt arvostelua kenttäväessä. Oli epä johdonmukaista, että Hruštševin kaudella julistettiin, että yksilönpalvonta oli eliminoitu pois - tavalliset rivijäsenet kyllä näkivät ettei asia ihan niin ollut - ja huomenna sitten selitettiin miten SKP oli jo pitemmän aikaa nähnyt Hruštševin virheet. Jollei tuo ollut jälkiviisautta, niin oliko mainituista virheistä huomautettu veljespuolueiden keskinäiseen solidaarisuuteen nojautuen NKP:lle? kysyi Juvela. Hän ilmeisesti käsitti "yksilönpalvonnan" laajasti. Lehtinehän ei ollut käyttänyt puheenvuoroa Hruštševin erottamisen yhteydessä keskustelussa.

Tässä alkoi jo tulla esille sellaisia kysymyksiä, joita Inkeri Lehtinen ei varmastikaan halunnut julkisuudessa käsitellä. Oliko Juvelan kysymys naiivi vai tahallisen yksinkertainen vai jopa ironinen, kun hän puhui tasavertaisista veljespuolueista, jotka oikoivat toistensa virheitä? Veikkaisin, että tahallisen yksinkertainen.

Toverit, jotka olivat joutuneet kentällä puolustamaan puolueen kunniaa ja mainetta, olivat olleet vaikeassa asemassa. Avoin ja vilpitön keskustelu veljespuolueiden suhteista ei huonontaisi puolueiden välisiä luottamuksellisia ystävyysuhteita, päinvastoin, keskustelu lujittaisi näitä siteitä, mikä olikin rakentavan kritiikin tarkoitus, uskoi Juvela. Maalaisliiton lehdistö lietsoi sitäkin mielialaa, että NL:ssa ei luotettu suomalaisiin kommunisteihin. Oli

selvää, että he pyrkivät saamaan puolueelleen kannatusta nimenomaan ulkopolitiikan siivellä, kirjoitti Juvela. Saarikosken puheesta oli ilmeisesti kentällä keskusteltu.

Lopuksi Juvela totesi, että oli henkilö kuinka korkeassa asemassa puolueessa tahansa, virheet ja puutteet pitää tunnustaa. Piti päästää irti siitä, että mielipiteen esittäjä leimattiin hajottajaksi tai epäkelvoksi puolueen jäseneksi, kuten aikoinaan oli sattunut. Tuolloin monet hyvät puolueen jäsenet vetäytyivät syrjään.

Juvela oli varmaankin tosissaan vaatiessaan Kankaan tavoin avointa keskustelua NKP:n ja SKP:n suhteista. Se kuvasti tarvetta selventää puolueiden välisiä suhteita ja itsenäistystä NKP:n otteesta. Lehtinen vastasi kirjeeseen vasta joulukuussa 1965. Ensin hän pahoitteli vastauksen viipymistä melkein vuodella. Inkeri L. kertoi keskustelleensa Juvelan kirjeestä toimitusneuvostossa, jonka kanta oli, ettei lehdessä ollut tarpeen nostaa esiin laajaa keskustelua puolueen "kauko-ohjattavuudesta". Aihe nimittäin sai herkästi muotoja, jotka antoivat väärän kuvan puolueen toiminnasta. Tämän kummemmin Lehtinen ei kantaansa perustellut. Jugoslavian kysymyksen suhteen virhearviot selvitettiin vuoden 1957 puoluekokouksessa⁴³⁵, kirjoitti Lehtinen. Kaikista Juvelan esittämistä asioista voitiin keskustella järjestöjemme kokouksissa, kuittasi Lehtinen loput Juvelan esiintuomat asiat.⁴³⁶ Käsittelemättä jäi mm. NKP:n ja KKP:n avoin välirikko. Juvelan esille tuomille kenttäväen mielipiteitä ei Lehtinen pitänyt vastaamisen arvoisena, tai sitten hän ei asiasta paperille halunnut kirjoittaa.

Julkista keskustelua tietyistä aiheista ei Inkeri Lehtinen halunnut edes Kommunisti-lehden palstoilla, jossa sitä olisi vallan hyvin voitu säädellä. Ehkä hän pelkäsi keskustelun karkaavan käsistä tai leviävän, niin kuin sitten juuri vuonna 1965 tapahtuikin. Lehtisen kirje Juvelalle kirjoitettiin lehdistökeskustelun jälkeen. Hän mahdollisesti odotti "virallista kantaa" asioihin, koska keskustelu oli yhä käynnissä. Jälleen kerran asia selitettiin siten, ettei haluttu antaa aseita vihollisen käsiin puuttumalla ongelmiin julkisesti. Jugoslavian kysymyksen selvittelyyn oli olemassa "virallinen kanta", jonka Lehtinen toi julki. Muut asiat vain jätettiin käsittelemättä. Kysymyksiin ei vastattu. Puolueen asioista ei sopinut keskustella julkisesti, se oli maanalaisuuden kaudelta tuttu perinne, jota vuoden 1965 lehdistökeskustelussa rikottiin. Kysymys NKP:n ja SKP:n välisistä komentosuhteista oli

---

⁴³⁵ Ville Pessi oli kertonut asiasta lyhyesti keskuskomitean toimintaselostuksessa.

⁴³⁶ Inkeri Lehtisen kirje Aulis Juvelalle 18.12.1965, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 33, KansA.

Inkeri Lehtiselle asia, jota hän ei halunnut julkisuudessa eikä kirjeissäkään käsitellä eikä siitä keskustella.

Inkeri Lehtinen kertoi mielipiteitään kansandemokraattisen lehdistön asemasta Yleisen lehtimiesliiton lehdistön tilaa pohtineessa kokouksessa 1966. Hänen mielestään kansandemokraattinen lehdistö kuului kansandemokraattiseen liikkeeseen, jossa SKP oli mukana. Lehdet tuli rinnastaa järjestöpäätöksiin ja [keskustelu]puheenvuoroja tuli julkaista sellaisella paikalla, johon ne kuuluivat. Kokousselostukset piti tehdä oikeassa hengessä, vaikka päätökset eivät tyydyttäisikään toimittajia.⁴³⁷

Lehtinen korosti Kommunistin kirjoituksissaan leniniläisten puoluenormien noudattamista, lähinnä kollektiivista johtamistapaa, sitä hän halusi noudattaa lehteä toimittaessaankin ja myös puolueen päätöksiä. Vaikka kanta Tšekkoslovakian miehitykseen heitti Lehtisen vähemmistön puolelle, ei hän sitä kaikissa tilanteissa kuitenkaan toimittajana ollut. Lehden sisällysluettelot kertovat monipuolisesta aihevalikoimasta ja asiansa tuntevien toimittajien ja avustajien käytöstä. Kirjoittajina olivat mm. Kangas, Vuori, Anna-Liisa Hyvönen, Anna-Liisa Tiekso, Erkki Rautee, Timo Koste, Hertta Kuusinen, Aarne Saarinen, Erkki Salomaa, Elsa Aaltonen, Armas Äkiä, Ville Pessi, Tuure Lehén jne.

Lehtinen koetti ja onnistuikin antamaan lehdessä tilaa erilaisille mielipiteille ja katsantokannoille. Lehdellä oli toimitusneuvostonsa, jossa kiperät asiat puitiin, mutta päätoimittajahan sen sisällöstä viime kädessä oli vastuussa tuohonkin aikaan.

Leppäsen mukaan hän toimitti lehteä oppositiolle myötäsukaisesti mutta varoen ja vanhoilla päivillään jopa viittoili 1970-luvun kuumimpia opiskelijavallankumouksellisia maltillisuuteen.⁴³⁸ Leppäsen arvio Lehtisen lehden toimittamisesta perustuu Oiva Björkbackan arvioon. Lehden linjaa ei ole tutkittu. Silmämääräisesti 1960-luvun Kommunistin sisällysluettelot läpikäytyäni ja verrattuani kirjoittajakaartia Leppäsen väitöskirjan henkilöluetteloon ja hänen tekemiinsä arvioihin henkilöiden uudistus- tai oppositiomielisyydestä, arvioisin, että Lehtinen toimitti Kommunistia jokseenkin

---

⁴³⁷ Peltola 1987, 90-94.

⁴³⁸ Leppänen 1999, 157 ja alaviite 43, 392.

tasapuolisesti. Lehden toimittamisen suhteen hänen voi sanoa kuuluneen Wagnerin jakoa⁴³⁹ noudattaen sentristeihin.

6.2 Tekivätkö neuvostosuhteet Lehtisestä tiedustelijan?

Inkeri Lehtisellä oli hyvät suhteet Neuvostoliiton kommunistiseen puolueeseen. Veli-Pekka Leppäsen mukaan Lehtinen jatkoi todistettavasti yhteydenpitoaan Neuvostoliiton tiedusteluviranomaisiin sodan jälkeenkin.⁴⁴⁰ Lehtinen matkusti suojelupoliisin matkapäiväkirjan mukaan usein ulkomaille, lähinnä Neuvostoliittoon.⁴⁴¹ Yhteydenpidon yksityiskohtainen luonne ei ole selvillä, mutta mitään valtiosalaisuuksia Lehtinen SKP:n jäsenenä tuskin sai tietoonsa.

Inkeri Lehtisen tiedustelijantyön luonne tai onko sitä ylipäätään ollut, jää käytettävissäni olleen aineiston valossa pääosin kirjallisuuslähteiden, erityisesti Kimmo Rentolan kirjan *Niin kylmää että polttaa* tietojen varaan. Kirjan tiedot taas loppuvat vuoteen 1958. Suojelupoliisin arkisto ei tuo paljonkaan lisävalaistusta asiaan. Tarkat tiedot Lehtisen ulkomaanmatkoista sieltä tosin löytyvät, ja niiden perusteella voi tietysti tapauksesta ja lisälähteistä riippuen päätellä jotakin. Joko graduntekijälle ei Suposta koko Lehtistä koskevaa tai sivuavaa aineistoa herunut tai sitten siellä ei mitään ole. Rentolan tutkimukset nojaavat mm. paitsi suojelupoliisin aineistoon, niin myös Moskovan arkistoihin. Rentola toteaa vuotta 1948 käsitellessään, että Lehtinen oli tunnollinen valistustyöntekijä ja sen ohella tunnettu luottamuksellisista idänsuhteistaan. "Taustansa puolesta hän olisi soveltunut neuvostotiedustelun ja SKP:n johdon yhdyshenkilöksi."⁴⁴² Inkeri Lehtinen vieraili usein Ville Pessin ja Hertta Kuusisen kanssa Neuvostoliitossa 1940- ja 1950-luvuilla.⁴⁴³ Oliko Lehtinen yhdyshenkilö vai ei, jää avoimeksi.

Lehtisen tiedustelijaluonteesta Rentola ei tee mitään dramaattisia paljastuksia. Lehtinen toimitti mm. SKP:n kontrollikomitean raportit Moskovaan 1950-luvulla, valvojinaan mm. tiedustelijat Juri Bakei ja Sergei Istomin. Kontrollikomitean tarkoitus oli pitää puolueen

---

⁴³⁹ Wagner 1971, 30-31.

⁴⁴⁰ Leppänen 1999, 156.

⁴⁴¹ Hmp 387, Lehtinen Inkeri, Suojelupoliisi.

⁴⁴² Rentola 1997, 30.

⁴⁴³ Rentola 1997, passim.

ohjokset johdon käsissä. Alussa Moskovaa kiinnosti ay-liike ja sen piirissä mahdolliset kommunistien reformistiset puuhut sekä Helsingin piirin toimintakyky ja Suomi-Neuvostoliitto-seuran ja rauhantyön asiat.⁴⁴⁴ Lehtinen toimitti siis SKP:ta koskevaa ja sen keräämää aineistoa Neuvostoliittoon.

Suojelupoliisin pääasiallinen tehtävä oli SKP:n valvonta. Siinä olivat apuna työnantajaliitot, kokoomuspuolue, sosialidemokraattiset tiedustelijat SKP:ssa.⁴⁴⁵ Myös presidentti Kekkonen käytti Supoa hyväkseen 1950-luvulta alkaen, kuten Rentolan tutkimuksessa osoitetaan. Kekkonen idänpolitiikan perusideoihin kuului suitsia suomalaisia kommunisteja Moskovan kautta.⁴⁴⁶ Urho Kekkonen oli paremmin perillä SKP:n ja NKP:n suhteista kuin nämä aavistivatkaan ja hän käytti tietoa hyväkseen mm. toimiakseen Neuvostojohdon kanssa SKP:n "ohi". Suojelupoliisin tiedustelija Veikko Hauhiolla oli tässä merkittävä osuus.⁴⁴⁷ Hauhia kirjoitti mm. Lehtisen päätoimittamaan Kommunistiin muutaman kerran 1960-luvulla ja oli kutsuttuna jäsenenä SKP:n keskuskomitean istunnoissa läsnä. Myös keskuskomitean kokouksissa 1960-luvulla silloin tällöin läsnä ollut Jalo Lepola oli tiedustelija.⁴⁴⁸

Inkeri Lehtisen tiedustelijaluonne NL/NKP-suhteiden, kuten myös KGB-suhteiden osalta jää hämärään peittoon. Mahdollisesti hänen tiiviit idänsuhteensa tulkittiin tiedustelunomaisiksi, kaiketi ne sitä olivatkin tietyllä tavalla. Tiedustelun raja jäi joskus hämäräksi, kun samoja tietoja voi saada ns. laillisinkin keinoin. Joka tapauksessa hänen väittämisiensä tiedustelijaksi on varmasti vahvasti vaikuttanut jälkimaailman hänelle antamaan stalinisti-leimaan.

6.3 Kommunisti ja ihminen

6.3.1 Kommunistisesta ihmiskäsityksestä

Kommunistisesta ihmisestä ei kovinkaan paljon puhuttu juhlapuheiden jälkeen. Oli olemassa ihanne, joka oli hyvin kaukana todellisuudesta. Elvi Sinervo oli Kommunistin palstoilla

---

⁴⁴⁴ Rentola 1997, 127-128.

⁴⁴⁵ Leppänen 1999, 116-119.

⁴⁴⁶ Rentola 1997, 317.

⁴⁴⁷ Rentola 1997, passim.

⁴⁴⁸ Rentola 1997, 445.

1957 kritisoinut kommunistisen ihmisen ylemmydentuntoisia kuvitelmia omasta arvostaan.⁴⁴⁹ Aira Sinervo puuttui kirjassaan Koskessa kolisten silloisen kommunistisen ihmiskäsityksen ontouteen ja sanahelinään ja epäluuloiseen suhtautumiseen muihin ihmisiin. Puoluevastaisuus sai romaanissa irvokkaita muotoja, kun puutarhurin väitettiin sabotoineen jopa hyasinttien kukkimisen niin, että ne eivät kukkineetkaan jouluksi. Puutarhuri erosi toimestaan.⁴⁵⁰

Varsinaisesti ihmisen olemukseen liittyvää kirjoittelua Lehtiseltä löytyy vähän. Asian osakysymyksenä naisen asema ja oikeudet kyllä askarruttivat häntä. Oli ollut kiire rakentaa sosialistista taloutta, ihminen oli siinä jäänyt jalkoihin. Vaikka kommunistista kasvatustyötä painotettiin ja se oli Inkeri Lehtisen erityisaluetta, kasvatuksen ihanteeksi jäi jäljelle helposti vain uhrautuva ja kapitalistisista itsekkyyden jätteistä pois pyrkivä kommunisti, jota helposti neuvostoliittolaiseen ihmiseen, joka oli jo saavuttanut kollektiivisen vastuuntunnon.⁴⁵¹

Marxismi-leninismien perusteiden oppikirjassa kerrottiin mm., että ihmisten yksilöllinen sielunelämä riippuu historiallisista olosuhteista. Sosialistisen vallankumouksen seurauksena ihmistajunnan on ollut mahdollista uudistua NL:ssa, "uusien henkisten piirteiden ilmaantuminen (esimerkiksi kollektivismien ilmaantuminen porvarillisen individualismin vastakohtana) kumoavat vakuuttavasti porvarillisten sosiologien väitteet ihmisluonteen muuttumattomuudesta."⁴⁵²

"Kommunistit eivät ole mitään erikoisia ihmisiä. Mutta heille on ominaista suurempi tietoisuus, aatteellinen lujuus ja siis myös suurempi vallankumouksellisuus, valmius kestää kaikki vastoinkäymiset sen ylevän aatteen nimessä, jonka toteuttamiseksi he ovat liittyneet yhteen. Kansan etu on heidän elämänsä tarkoitus, heidän sydäntään lähellä on kaikki mikä askarruttaa kansan mieltä."⁴⁵³

---

⁴⁴⁹ Elvi Sinervo, "Kommunistisesta valmennuksesta kommunistiseen kasvatukseen", *Kommunisti* 9-10(317-320)1957.

⁴⁵⁰ Sinervo 1960, 24.

⁴⁵¹ Lehtinen kirjoitti neuvostoihmisestä ihmisen ihannemallina, eikä häneltä se jälkeen vastaavaa artikkelia löydy; Ks. Inkeri Lehtinen, Neuvostoihminen, *Kommunisti*, 11(275-278)1947

⁴⁵² Marxismi-leninismien perusteet, 149.

⁴⁵³ Marxismi-leninismien perusteet, 349.

Kommunismien rakentamisen konkreettinen ohjelma esiteltiin vuoden 1961 puoluekokouksessa.⁴⁵⁴ Otto Wille Kuusisen mielestä kommunismin rakentamisen päätavoite oli ihmisen kaikinpuolinen kehittäminen.⁴⁵⁵

SKP:ssa Inkeri Lehtinen otti useammin kuin muut johdon jäsenet, ihmisen yhteiskunnan jäsenenä esille puheissaan ja kirjoituksissaan,⁴⁵⁶ mikä johtui osin hänen vastuualueestaan. Siihen kuului mm. aatteellinen kasvatustyö, josta hän varsinkin 1950-luvulla kirjoitti artikkeleita. Lehtisen nuoruuden mielenkiinnon kohteina olivat mm. naisasia ja ihmisen kasvun mahdollisuudet. Iän karttuessa saattaa katse palata arvioivasti menneeseen aikaan. Lehtisen vastuulla ollut valistustyö ei ollut pelkää propagandatyötä. Mahdollisesti hän oli sen vastuualueeseen valinnut eikä häntä ollut yksipuolisesti vain määrätty tehtävään. Työsarka saattoi kertoa aidosta mielenkiinnosta ja usein siihen mitä tekee myös kiintyy ja siitä kiinnostuu.

Muutamia pohdintoja itsekkyydestä, epäitsekkyydestä ja kollektivismista löytyy Lehtiseltä 1970-luvulta. Muistiinpanoihinsa hän oli kirjoittanut, että porvarilliset teoreetikot käsittävät ihmisen olevan luonnostaan egoistin ja tällöin yksityisomistus vastaa hänen muuttumatonta luontoaan, ja tätä puolta on yhteiskunnan kehitys pitänyt yllä.. Mutta ihminen on myös altruisti, joka on sosialismissa etualalla, sen toteuttamisessa on kyllä paljon vaikeuksia. Kollektivismi oli aikaisemmin käsitetty henkilökohtaisten etujen alistamisena yhteiskunnan eduille, nyt se käsitettiin yksilön ja yhteiskunnan etujen harmoniaksi.⁴⁵⁷ Pohdintoja menetelmistä harmoniaan pääsemiseksi ei muistiinpanoista löytynyt.

6.3.2 Tasavertainen kommunistinainen?

Inkeri Lehtinen oli valmis siteeraamaan ja tukemaan nuoria, ei-kommunistisia tutkijoita, tietyissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä 1960-luvulla. Eritoten naisasia oli tällöinen kysymys. Alustuksessaan Mikä on naisliikkeen merkitys nykyaikana Lehtinen siteerasi eräässä SKDL:n tilaisuudessa Antti Eskolaa sukupuolen perusteella tapahtuvista odotuksista:

---

⁴⁵⁴ Vihavainen 2003, 19, 23, 34.

⁴⁵⁵ Vihavainen 2003, 32.

⁴⁵⁶ Ks. liite Inkeri Lehtisen kirjoitusten bibliografia.

⁴⁵⁷ Käsikirjoitettuja muistinpanoja, ei päivämäärää [1970-luku], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 20, KansA.

" Naisen rooli koostuu niistä velvollisuuksista ja oikeuksista, joita naiselle asetetaan tai annetaan vain siitä syystä, että hän on nainen". Ei pidä siis toivoa, että naisen rooli yhteiskunnassa lisääntyisi vaan, että naisen ja miehen rooliero vähenisi ja lopulta häviäisi.⁴⁵⁸

Lehtisen alustusluonnoksen perusteella saa käsityksen, että hän oli samaa mieltä Eskolan kanssa. SKP:ssakin päti ns. sukupuolijärjestelmän ajatus: mies oli abstraktin ihmisyyden perusmalli ja määritteli normaalisuuden, johon nähden nainen ja naiseus oli vajavaisuutta.⁴⁵⁹

Kommunisti-lehdessä ilmestyi runsaahkosti artikkeleja naisen asemasta 1960-70 -lukujen taitteessa ja myös 1960-luvun puolella. Inkeri Lehtinen kirjoitti itsekin, mutta pääasiassa sananvuorossa aiheessa olivat muutosvoimien edustajat. Lehtinen pohti muissa yhteyksissä kysymystä miksi tarvitaan erillisiä naisjärjestöjä. Kommunistisessa puolueessa katsottiin, että se oli jo ideologiansa mukaan perustaltaan tasa-arvoinen. Perinteet ja maanalaisen kauden toiminta tasavertaisina puolueetyössä antoi sodan jälkeen olettaa, että siltä pohjalta jatkettaisiin. Heti sodan jälkeen kommunistisessa puolueessa ja kansandemokraattisessa liikkeessä olikin liikkeen johdossa joukko vahvoja naisia vallanhaltijoina: Hertta Kuusinen, Inkeri Lehtinen, Aili Mäkinen ja Tyyne Tuominen jne. SKDL oli tuolloin epämääräinen vaalijärjestö ja erillistä naistoimintaa omana työkenttänä vierastettiin. Perinteiden pohjalta ei kuitenkaan jatkettu. Sisäpiirin naisetkin joutuivat sukupuolensa takia syrjityiksi.⁴⁶⁰ Suomen Naisten Demokraattinen Liitto (SNDL) perustettiin joulukuussa 1944.⁴⁶¹

Vähitellen ajan myötä SNDL:n asema vakiintui ja 1960-luku toi mukanaan myös sukupuoliroolikeskustelun. Liiton vanha 1920-luvulta juontanut tasa-arvopolitiikka, miesten ja naisten yhdenvertaisuusajatus, oli kuitenkin edelleen liiton toiminnan pohjana. Mitään oleellisesti uutta keskusteluissa ei tullut esille 1920-lukuun verraten.⁴⁶²

Eräässä kirjoituksessa vuodelta 1968 Lehtinen totesi, että naisten oikeuksien puolustaminen kuului työväenluokan keskeisiin pyrkimyksiin, silti se ei ” ... toisaalta ole suostunut koskaan intoilemaan tässä kysymyksestä naisasian ajajien tapaan vaan se on tajunnut, että se voidaan ratkaista perusteiltaan vain yleisen pyrkimyksen, sosialistisen järjestelmän mukana.” Sosialistit 1800-luvulta alkaen olivat yhtä mieltä siitä, että naisen lopullinen vapautuminen

---

⁴⁵⁸ "Mikä on naisliikkeen merkitys nykyaikana", konekirjoitettu esitelmä [SNDL:n tilaisuuteen], ei päivämäärää [1966], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 29, KansA.

⁴⁵⁹ Naisten hyvinvointivaltio, 11.

⁴⁶⁰ Katainen 1994, 59.

⁴⁶¹ Katainen 1994, 63-64.

⁴⁶² Katainen 1994, 343.

ei voinut tapahtua kapitalismin vallitessa (kuten ei miehenkään).⁴⁶³ Tämä oli SKP:n suhde sukupuolten tasa-arvokysymykseen, eikä Lehtinen siitä poikennut. Hän saattoi kyllä paljastaa, että ei edes sosialistisissa maissa naisten asema ollut sitä mitä piti, mutta kapitalismin jätteen poiskitkeminen vei aikaa.⁴⁶⁴ Kiellossa, ettei intoilla naisasian ajajien tapaan olen kuulevinani ikään kuin anteeksipyytävän sävyn tai halun erottautua niistä ihmisistä, jotka ottivat asian erityishuolenaiheekseen.

Samaisessa kirjoituksessaan vuodelta 1968 Lehtinen siteerasi Leniniä:

”Naisen saattaminen yhdenvertaiseen asemaan yhteiskunnassa on nykyajan suurimpia yleisdemokraattisia kysymyksiä, ei pidä puhua demokratiasta ellei nainen ole yhteiskunnan täysivaltainen kansalainen, työntekijä, ihminen.”⁴⁶⁵

Selvästi oli nähtävissä, ettei tuota Leninin mainitsemaa suurta yleisdemokraattista kysymystä ollut ratkaistu. Täysivaltainen tarkoitti nähdäkseni yhtäläisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. SKP oli ollut vaatimassa ILO:n samapalkkaisuussopimuksen ratifioimista jo vuodesta 1955. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1962. Se tarkoitti samaa palkkaa samanarvoisesta työstä, eikä vain "samaa palkkaa samasta työstä". Palkkaerot sukupuolten välillä eivät kuitenkaan erilaisten toimenpiteiden takia vähentyneet. Miehet ja naiset toimivat eri työtehtävissä, miehet ns. vaativammassa töissä kuin naiset.⁴⁶⁶

Naisten yhteiskunnallisesta osallistumisesta, lähinnä työväenliikkeessä, kirjoitti Lehtinen melko paljon, lisäksi hän puhui aiheesta mm. kansainvälisen naistenpäivän tilaisuuksissa mm. Klara Zetkinistä, kansainvälisen naistenpäivän äidistä.⁴⁶⁷ Hänen mielestään kommunistisessa työväenliikkeessä ajateltiin yhä enemmän, että naisten järjestäminen yhteiskunnalliseen liikkeeseen ei ollut yksinomaan naisjärjestöjen tehtävä vaan se koski kaikkia työväenjärjestöjä. Prahassa pidetyssä kansainvälisessä kokouksessa vuonna 1962 oli Lehtisen mukaan todettu, että vasta kommunistisessa yhteiskunnassa toteutuisi naisten täydellinen tasavertaisuus. Koti-Suomessakin esimerkiksi perheessä riitti usein, että mies

---

⁴⁶³ Lumme, 297.

⁴⁶⁴ "Nainen aikamme yhteiskunnassa", konekirjoitettu esitelmä, ei päivämäärää [1963], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 28, KansA.

⁴⁶⁵ "Mies ja nainen nykyajan yhteiskunnassa", käsikirjoitettu luonnos, ei päivämäärää, (n 1968), Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 28, KansA.

⁴⁶⁶ Mustakallio 1988, 89.

⁴⁶⁷ "Klara Zetkin", konekirjoitettu esitelmä, ei päivämäärää [1970?], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 29, KansA.

osallistui. Jos nainen valittiin luottamustehtävään, hänen tuli olla miestovereitaan huomattavasti edellä.⁴⁶⁸

Naisten parissa suoritettava työ piti käsittää koko demokraattisen rintaman yhteistyöksi. Se oli eräs liikkeen suurimpia demokraattisia [ei siis vallankumouksellisia] tehtäviä. Syrjityn kansanosan siirtymisellä kannattamaan kansandemokraatteja olisi ratkaiseva vaikutus koko yhteiskunnalliseen kehitykseen. Eikä muutosta yhteiskunnallisissa oloissa tapahtunut, elleivät naiset olleet mukana. Naisten piti oppia luottamaan omiin voimiinsa.⁴⁶⁹

Lehtinen kirjoitti Kommunistiin Italian kommunistisen puolueen puoluekokouksesta 1963. Siinä hän toi esiin, että IKP piti työtä naisten yhteiskunnallisen vapautuksen edistämiseksi eräänä keskeisenä kysymyksenä joukkotaistelussa. Painotettiin puolueen joukkoluonteen säilyttämistä.⁴⁷⁰

Lehtinen pohti jonkin verran SNDL:n tarvetta liikkeenä. Vaikka SKP:n naiset virallisesti olivatkin tasa-vertaisia, asia ei käytännössä niin ollut. Erillisille naisjärjestöille oli oma paikkansa naisten aktivoimiseksi ja kasvattamiseksi yhteiskunnalliseen työhön, mutta niiden olemassaolon ideologinen perusteleminen ei ollut aina helppoa. Vaikka sosialismi ja kommunismi tulisivat ratkaisemaan asian, niin sosialistien ja kommunistien keskuudessa esiintyi huomattavia puutteita tasavertaisuuden ajatuksen noudattamisen suhteen. Jos taas olisi asetettu kyseenalaiseksi SNDL:n toiminta, olisi voitu helposti lähteä kyselemään myös SKDL:n mieltä ja merkitystä ja tehtäviä. - SKDL oli monien mielestä pelkkä kommunistien vaalijärjestö, eikä muuta. - Siinä oli yksi syy, miksi kysymykseen erillisten naisjärjestöjen tarpeesta oli niin vaikea vastata. Lehtiseltä ei kysymykseen selkeää erittelyä ja vastausta löydy.

Puoluetyössäkin oli puutteita Lehtisen mukaan. Naisia ei ollut SKP:ssa koulutettu ja nostettu luottamustehtäviin määrätietoisesti enemmän. Työnjakokin meni valitettavasti usein niin, että naiset keittivät kahvit ja miehet hoitavat politiikan monissa järjestöissä. Oli todettava,

---

⁴⁶⁸ "Nainen aikamme yhteiskunnassa", konekirjoitettu esitelmä, ei päivämäärää [1963], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 28, KansA.

⁴⁶⁹ "Nainen aikamme yhteiskunnassa", konekirjoitusartikkeli, ei päivämäärää [1963], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, C 28, KansA. Kirjoitus on saattanut olla luonnos Kommunistissa 8/1963 ilmestynyttä artikkelia varten.

⁴⁷⁰ Inkeri Lehtinen, "Italia", *Kommunisti* 2(67-68)1963.

että naisten todellinen yhdenvertaisuus toteutuisi vasta, kun kapitalismin valta murtuisi ja kommunismi toteutuisi.⁴⁷¹ Ihmisen ja sen myötä naisen tasa-arvoinen asema oli siis mahdollista vasta kommunistisessa yhteiskunnassa, ja siihen ei ollut vielä missään päästy. Tasa-arvon puutteet niin puolueessa kuin sosialistisissa maissa voitiin selittää näin. Selitys oli kuitenkin riittämätön. Eikä Lehtinenkään asiaa näin yksinkertaisesti kuitannut, totesihan hän sosialististen maiden jotkut puutteellisuudet asiassa.. Miksi aiemmin [1950-luvulla] sosialismissa toteutuvaksi julistettu tasa-arvo sitten oli siirtynyt toteutuvaksi vasta kommunistisissa? Sitä ei Lehtinen pohtinut.

Kysymys sukupuolten tasa-arvosta liittyi kysymykseen ihmisten yhdenvertaisuudesta. Milloin näitä asioista käsiteltiin, olivat naiset asialla. Naisen asemaa ja sukupuolten tasa-arvokysymystä Lehtinen käsitteli paljon ja piti puheita aiheesta ja naisasia oli hänelle ikään kuin äidinperintönäkin tuttua. Lehtinen oli tässä kysymyksessä puolueen linjoilla kuten muutkin SKP:n naiset, mutta poikkesi sikäli, että piti asiaa jatkuvasti esillä ja keskustelun arvoisena.

Ihmiskuvan pohtiminen jäi kuitenkin tältäkin osin puutteelliseksi ja tavoiteltavan tulevaisuuden varaan. Puhuttiin ihmisestä ilman sukupuolinäkökulmaa. Vapaa ihminen vapaassa yhteiskunnassa määriteltiin näin: "Kommunistinen ihminen ei ole egoisti eikä individualisti, vaan hänelle on ominaista tietoinen kollektivismi, syvä huolenpito yhteisestä hyvästä."⁴⁷² Herruus- ja alistussuhteitten tilalle astuu vapaa yhteistyö. Ihminen muuttuu, kun kaikki pakko häviää. Ihminen tulee kaikessa noudattamaan vakaumuksiaan ja tietoisuuttaan moraalista velvollisuudestaan. "Vasta silloin kun tuotantovälineet siirtyvät yhteiskunnan omistukseen ja ihmisen toisen ihmiseen harjoittama riisto käy mahdottomaksi, avautuu tie ihmisten [...] todelliseen vapautukseen. Tämän historiallisen työn vie loppuun kommunismi."⁴⁷³

6.3.3 Kommunisti, stalinisti, ihminen?

---

⁴⁷¹ "Huomioita naisen asemasta nykypäivän Suomessa" Inkeri Lehtinen, *Kommunisti* 8(308-311)1963.

⁴⁷² Marxismi-leninismien perusteet, 747.

⁴⁷³ Marxismi-leninismien perusteet, 743-744.

Inkeri Lehtinen kirjoitti muistiinpanoihinsa Stalinin kauden olemuksena olleen pakottaa inhimillinen todellisuus kaikilla sosiaalisen elämän aloilla ainoan vaihtoehdon kaavaan. Puolueesta tuli itsetarkoitus, se ei ollut enää välikappale.⁴⁷⁴

Kommunistinen ihminen oli käytännössä sellainen josta tavalliset ihmiset eivät pidä, totesi Into Kangas Inkeri Lehtiselle. Jotakin oli vialla. Mutta sitä ei ehditty pohtia. Tai ei haluttu. Se olisi liittynyt kokonaisvaltaiseen ideologiseen vuoropuheluun muun yhteiskunnan kanssa. Yrityksiä kyllä tehtiin jossakin määrin, mutta ehkä ne tulivat liian myöhään nekin kuten Kolakowski totesi marxilaisen ideologian kehittämistä. Tai asiaa ei voitu pohtia kovin syvällisesti, koska virallinen neuvostoideologiaakaan ei sitä pohtinut. Vihavaisen mainitsema mahdollisesti vuoden 1919 puolueohjelmasta juurensa ulottanut ideologinen kriisi, osoitti oletettavasti syvää ristiriitaisuutta marxismi-leninismien ihmiskäsityksen ja karun todellisuuden välillä.⁴⁷⁵

Lehtinen oli todennut Leppäselle erässä seminaarissa 1980-luvulla, että oli hyvä että [SKP:n] asioita tutkitaan ja että hän oli aikoinaan joutunut äkkinäisiin vaiheisiin ja asiasta toiseen, eikä ollut paljon ehtinyt ajatella.⁴⁷⁶ Tämä varmaan päti kaikkein tärkeimmän kysymyksen suhteen: millainen oli se ihminen, joka loi sosialistista yhteiskuntaa ja millaisia ihmisiä se loi. Mitä ja ketä varten?

Oliko kommunistinen ihminen sitten sellainen, josta tavalliset ihmiset eivät pitäneet? Vai oliko kenties stalinistinen ihminen sellainen josta ei pidetty? Millainen hän sitten oli? Inkeri Lehtisen sanottiin olevan stalinistin tai ainakin heitä lähellä olevan. Millainen hän ihmisenä oli? Varovainen, kaihtoi oman persoonansa esilletuomista. Ei jättänyt jälkeensä mitään puolueelle epäedulliseksi tulkitsemaansa. Liikkeen arvostelu tapahtui tiukasti omissa piireissä, joissa hän oli avoimen keskustelun kannalla. Julkisuuteen ei "perheriitoja" päästetty. Ja Neuvostoliiton kantaa Lehtinen haki aina ensin ikään kuin oikeana. Tällainenko oli sitten stalinistinen ihminen? Miten hän poikkesi ns. tavallisesta poliitikosta ja ihmisestä muun kuin itsen esilletuomisen suhteen?

---

⁴⁷⁴ "Ideologia", käsikirjoitettuja muistiinpanoja, ei päivämäärää [1969?], Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 20, KansA.

⁴⁷⁵ Vihavainen 2003, 34-36.

⁴⁷⁶ Leppänen 1999, 392.

Lehtisen kokouspuheenvuorot olivat hieman koukeroista kieltä. Usein ne olivat melkeinpä vailla henkilökohtaisia sävyjä, ja erottuivat melkeinpä kokouksen värikkästä kielenkäytöstä värittömyydellään. Varovaisuus puheissa ja kirjoituksissa taisi olla Lehtisen tavaramerkki myös 60-luvulla, henkilökohtaisen otteen puute toinen, hänen "käsialaansa" ei ikään kuin tunnista. Hänen ääriviivansa myös hämärtävät mitä enemmän ikää ja kokemusta hänelle kertyy. Ehkä nimitys harmaa eminenssi, mitä hänestä on käytetty on osuva ainakin värin suhteen. Hän on häivyttänyt jälkensä, kuten kunnan kommunistin tulikin maalaisuuden kaudella. Se ja Stalinin ajan Neuvostoliitto olivat lähtemättömästi vaikuttaneet hänen työtapoihinsa ja kenties Otto Wille Kuusiselta opittu harkitseva varovaisuus ja sanojen asettaminen niin, ettei niistä ainakaan kiinni voinut jäädä. Useinhan sellainen johtaa moniselitteisyyteen tai mitäänsanomattomuuteen.

Keskuskomiteassa puuttuivat muutamat siihen, millainen oli kommunisti ihmisenä. Kommunisteja sanottiin värittömiksi, yksitotisiksi, vanhoihin kaavoihin juuttuneiksi. Ei uskallettu esiintyä yksilöinä, ei puhuttu niin kuin henkilökohtaisesti ajateltiin [kommunistikin on poliitikko]. Puheet tehtiin jokaista sanaa viilaten ja kaikki vivahde-erot poistettiin. Puhuttiin siitä mitä mieltä kommunistit ja kansandemokraatit olivat, mutta harvoin siitä mitä mieltä itse oltiin. Sen sijaan pitäisi esiintyä omintakeisesti eikä toistaa keskuksen ohjepuheita. Ihmisten parissa piti olla ennen kaikkea tavallinen ihminen eikä laskelmoiva poliitikko. Tulisi tuoda esille liikkeen myönteisyys ja elämän läheisyys. Pitäisi selvästi sanoa mitä tahdottiin.⁴⁷⁷ Tulisi selkeästi propagoida sitä mihin SKP pyrkii.

Stalinismi heijastui oma-aloitteisuuden puutteena, keskustelukyvyyttömyytenä ja keskustelun pelkona ja kyvyttömyytenä sietää erilaisia mielipiteitä. Tämä asia oli murtumassa, kertoi Jorma Simpura keskuskomiteassa 20.3.1965..

Nämä harvat puheenvuorot olivat kaikki muutosvoimien edustajien puheita. Ehkä säilyttäjillä oli mielessään "isommat asiat" kuin se millainen oli kommunistinen ihminen ja millaiseksi hänen piti tulla. Tuskin näitä asioita muissakaan puolueissa pohdittiin. Mutta SKP:n tehtävä katsottiin perustavanlaatuisesti toisenlaiseksi kuin muiden suomalaisten poliittisten puolueiden: koko talous- ja yhteiskuntarakenteen ja ihmisen muuttaminen. Ehkä tehtävä epäonnistui osaltaan siksi, että ihmiseen kiinnitettiin liian vähän huomiota.

---

⁴⁷⁷ Pentti Kirvesniemen puheenvuoro 17.11.1964, SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 17.-18.11.1964, MF 109, KansA.

VII INKERI LEHTISEN STALINISMI

SKP:ssa suhtautuminen stalinismiksi kutsuttuun ilmiöön jakautui puolueessa ja se jakoi puoluetta. Se tarkoitti toisille Hruštševin ja NKP:n henkilöpalvonnaksi kutsumaa suppeata ilmiötä ja selitysmallia. Toisille se tarkoitti laajempaa, NKP:n mallista irtaantuvaa selitysmallia. Selitysmallin omaksuminen kuvastaa SKP:n jakoa muutosvoimiin ja maltillisiin ja on toisaalta vaikuttanut juuri tuohon jakoon. Siinä näkyy myös NKP/NL-suhde puolueen johdossa.

Puolueen illegaalisen kauden sukupolvi oli vahvemmin sitein kiinni Stalinissa kuin seuraavat polvet, joiden omakohtainen kokemus kansalaissodasta ja lokakuun vallankumouksesta oli olematon. Sen oli näin helpompi omaksua myös muita selitysmalleja Stalinin terrorille kuin henkilöpalvonta.

Skp:läiset eivät puhuneet samasta asiasta, kun keskustelivat stalinismista. Vanhan kaartin väelle se oli 1960-luvullakin lähinnä Hruštševin 20. puoluekokouksessa esiintuoman henkilöpalvonnan symboli ja uudemmalle sitten monimerkitysisempi. Tässäkin mielessä Inkeri Lehtinen kuului vanhaan kaartiin.

"Muutosvoimat" näkivät stalinismin esimerkiksi puheenjohtaja Aarne Saarisen sanoin, se oli: avoimen keskustelun puutetta tai pelkoa, arvostelemisen näkemistä vihollisen vaikutuksena, epäluottamusta puolueen kollektiiviseen arvostelukykyyn, oma-aloitteisuuden puutetta, kyvyttömyyttä sietää erilaisia mielipiteitä. Ideologisempia perusteita Saarisella olivat: epäselvä kanta revisionismiin, laiminlyönti ideologisen päävaaran arvioinnissa, epäitsenäisyys suhteessa veljespuolueisiin. Lisäksi hän näki stalinismin eräänä puoluetta hajottavana tekijänä, joka oli jäänyt kytemään 14. edustajakokouksen jälkeen tyytymättömyytenä. Se ilmeni edustajakokouksessa henkilökysymysten muodossa, mutta syyt olivat syvemmällä. Saarinen ei sanonut ääneen, mutta ehkä ajatteli, että Neuvostoliiton ideologisista ohjaksista tiukasti kiinnipitäminen oli stalinismia kaikkein eniten. Anna-Liisa Hyvönen sen tavallaan sanoikin, kun totesi, että pitäisi kehittää oma kansallisen sosialismin muoto, jolla ei olisi mitään tekemistä neuvostomallin kanssa.

Muussa kuin henkilöpalvontamallissa Stalinin kauden kielteisiin ilmiöihin liitettiin paitsi henkilöpalvonta, myös NKP:n erehtymättömyys, epäitsenäisyys suhteessa NKP:hen, epäluottamus muuhun kuin työväkeen, sivistyneistön syrjintä, aatteellinen puhdasoppisuus joka tarkoitti sen jäykkyyttä, maalaisuuden kauden salailu ja julkisuuden pelko, keskustelemattomuus, eriseuraisuus tai pikemminkin pelkästään omissa piireissä liikkuminen, itsenäisen ajattelun kaihtaminen. Monet näistä ominaisuuksista olivat ominaisia muissakin poliittisissa puolueissa.

Kiinan ja Neuvostoliiton erimielisyydet ideologisesti tarkasteltuna eivät jakaneet SKP:ta. Asiaan oli sekoittunut liikaa sellaisia kysymyksiä, joihin ei voitu eikä haluttu kajota. Kukaan ei kysynyt oliko Neuvostoliitto sosialistinen maa vai ei tai esiintyikö siellä revisionismia. - NL:n sosialismia ei asettanut kyseenalaiseksi Suomen ulkopoliittikan johtokaan, miksi sitten SKP. - Jos joku SKP:ssa näitä asioita kyseenalaistikin, niin ei ainakaan Inkeri Lehtinen, koska hänelle Neuvostoliitto oli "pyhä".

Kysymys oli myös liian iso. Kiinalaiset esittivät lisäksi kiusallisen vaatimuksen Stalinin kauden kokonaisarviosta. Siihen liittyi mm. kysymys oliko NKP säilynyt ideologisesti "puhtaana" Stalinista huolimatta? Stalinin terrorin suomalaisuhrien ja siitä selvinneiden syyllisyyskysymys painoi vuorenraskaana elävien skp:läisten harteita vielä 1960-luvullakin. Inkeri Lehtinen oli joukossa mukana, muttei ainoana.

NKP:n erehtymättömyys asetettiin kyseenalaiseksi toden teolla Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä. Se jakoi puoluetta entisestään. Moni skp:läinen sai jälkimaailmalta otsaansa lopullisesti stalinisti-leiman miehitykseen suhtautumisensa takia, jossa ei otettu huomioon kyseisen henkilön aiempaa eikä myöhempääkään elämäntyötä. Näin Lehtisellekin kävi. Stalinismi oli tuon leiman mukaan kritiikitöntä uskollisuutta Neuvostoliitolle ja sen teoille. Panssarien tukema proletaarinen internationalismi oli Neuvostoliiton valta-aseman siunaamista ja sen Lehtinen hyväksyi. Tämä valinnan paikka myös pysäytti Lehtisen mahdolliset yritykset "uudistua" ja tarkastella sosialismin ja kommunismin aatetta irrotettuna neuvostoperspektiivistä. Siis tarkastella - Neuvostoliiton johtoasemasta irrottautuminen tuskin oli hänelle mahdollista. Neuvostoliitto oli sosialismin isänmaa ja hän oli siinä monin lujin sitein kiinni, joista osa liittyi vuoteen 1937 ja isän kohtaloon. Uhri oli ollut liian suuri, jotta se olisi ollut turha, Kimmo Rentolaa mukaillakseni.

Puolueen enemmistölle ja SKP:n muutosvoimille, Tšekkoslovakian miehitys merkitsi paitsi neuvostoperspektiivistä irrottautumista ajan mittaan, myös Neuvostoliiton sosialismin mallin ainoan oikeellisuuden asettamista kyseenalaiseksi. SKP:n vähittäinen itsenäistyminen - ja hajoaminen alkoi. Proletaarinen internationalismi vaihtui kansainväliseen solidaarisuuteen. Niin puheissa kuin SKP:n vuoden 1969 ohjelmassakin.

Prahan kevään ns. ihmiskasvoinen sosialismi lyötiin maahan, eikä se siitä enää noussut. Mutta miehityksen hyväksyjätään, kuten Inkeri Lehtinen, eivät voineet tietää historian tulevia kulkuja, kuinka väärä heidän arvionsa sosialismin puolesta tehtyjen toimien tarpeellisuudesta sitten olikaan ja mistä motiiveista se sitten SKP:ssa lähtikin. Ei mielestäni voi pelkästään tuon perusteella ketään leimata stalinistiksi, vaikka itse teko olikin stalinistinen siinä mielessä että NKP:n itsevaltaiset toimet jälleen kerran hyväksyttiin mukisematta ja ajateltiin siten suojeltavan sosialismin asiaa tai ainakin asia selitettiin siten..

Henkilöpalvontamalli oli Stalinin rikosten tuomitsemisesta 20. puoluekokouksessa alkunsa saanut selitysmalli sille miksi ja miten joukkoterrori oli ollut mahdollista Stalinin aikana: Stalinin käsiin oli keskittynyt valtaa, koska häneen luotettiin ja puolueen viholliset olivat voimakkaita. Vähitellen, koska Stalin oli taipuvainen sallimaan itsensä kohdistuneen ihailun, se muuttui sokeaksi luottamukseksi hänen toimiinsa. - Usko siihen, ettei syyttömiin neuvostojärjestelmässä koskettu, oli Lehtisen oma lisäys tähän henkilöpalvontamalliin, jonka hän sittemmin totesi turmiolliseksi. - NKP oli erehtymätön, mutta se ei ollut saanut toimia leninistisen kollektiivisen johtamistavan mukaisesti. Henkilöpalvonnan hyväksyminen selitysmalliksi mahdollisti sen, että itse puolue, NKP ja sen ideologia, jäi koskemattomaksi. Samaten jäi SKP, jossa henkilöpalvontaa ei sen oman tulkinnan mukaan ollut esiintynytkään.. Inkeri Lehtinen uskoi henkilöpalvontamalliin Stalinin kauden rikosten ja erheiden selittäjänä. Siihen uskoivat myös muutosvastustajat SKP:ssa. Tämä selitysmalli ei lähemmin tarkasteltaessa ollut uskottava. Monet ihmiset kuitenkin uskoivat sen, koska halusivat. He halusivat uskoa, että sosialismin asia oli niin suuri, että suuretkaan henkilökohtaiset uhraukset sen eteen eivät olleet turhia.

Nykytutkimuksen mukaan Neuvostoliitto ei ollut demokraattinen valtio oikein missään vaiheessa; demokratian taas piti olla marxismi-leninismen mukaan ensimmäinen edellytys sosialistisessa valtiossa. Inkeri Lehtisen kohdalla jää arvoitukseksi missä määrin hän uskoi olevansa marxisti-leninisti ja toimivansa tuon ideologian mukaan pitäessään Neuvostoliittoa

socialistisen järjestelmän esikuvana. Otaksun, että hän piti itseään oikeana marxilaisena ja kommunistina ja demokraattina, eikä toiminut pelkästään pragmaattisen poliitikon tavoin. Tämä saattaa vaikuttaa kummalliselta. Inkeri Lehtinen oli sittenkin vain ihminen, joka oli kykenevä itsepetokseen. Johtohenkilönä hänellä oli liian paljon menetettävää, jotta hän olisi halunnut tai kyennyt näkemään miten asiat oikein olivat. Vaikutusvaltaisena ihmisenä SKP:ssa hänen itsepetoksensa seuraukset ulottuivat laajemmalle kuin vain lähipiiriin. Tarkoitus pyhitti keinot erityisesti Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä. Ihanteen ja käytännön välinen ristiriita näkyi tässä yhteydessä selvimmin sitten vuoden 1937 jälkeen. Kummassakin tapauksessa "isäntä" määräsi kaapin paikan, eikä alistuminen varmankaan ollut helppoa. Tilipussikin tuli puolueelta, mutta se oli varmaan vähäisin, vaikkakaan ei täysin merkityksetön tekijä, Lehtisen ratkaisuihin vaikuttajana.

Lehtinen ei ollut mikään stalinistin prototyyppi. Tuskin sellaista oli olemassakaan. Sana oli alkanut elää omaa elämäänsä jo 1960-luvulla, jolloin se vielä pääasiassa liitettiin neuvostoalisteisuuteen SKP:n muutosvoimien taholla ja puolueen ulkopuolella vielä selkeämmin. Lehtinen oli varovainen sanoissaan, kirjoituksissaan ja puheissaan. Hän oli avoimenkin keskustelun kannattaja, eikä halunnut sulkea pois eriäviä mielenpiirteitä. Keskustelun kautta tuli savuttaa yhtenäisyys, jotta puolue saattoi mennä eteenpäin. Joskus yhtenäisyys kuitenkin oli tärkeämpääkin kuin keskustelu. Keskustelu piti käydä julkisuuden ulkopuolella. Erimielisyyksiä viholliset olisivat käyttäneet hyväkseen. Niin tietysti olikin - mutta avoimen ja vapaan julkisen keskustelun puute ehkäisi myös uusien tuulien puhaltamista muuttuneessa tilanteessa.

Ei ollut olemassa mitään luunkovaa stalinismia tai stalinisteja. Oli olemassa usko ainoan vaihtoehdon teoriaan, historialliseen välttämättömyyteen, jonka asiaa ajettiin loppujen lopuksi jesuiittamaisesti. Marxilaisuuden vastustajien kielenkäytössä stalinismi oli lyömäase, jolla saatettiin vaieta keskustelu sosialismista ja kommunismista ja vähätellä SKP:ta. Skp:läisten kielenkäytössä tämä lyömäase näkökulma otettiin huomioon, mutta sen voimaa eivät voineet stalinistit eivätkä sen kriitikot puolueessa vastustaa. Reaalisocialismin virheitä ja erehdyksiä käytti vastapuolen propaganda hyväkseen ja käsitteellä kommunismi alettiin tarkoittaa sen vastakohtaa: mm. kaiken humanismin tukahduttamista, omanvoitonpyyntiä ja rikollisuutta. Stalinin rikoksista ei voinut enää vaieta, mutta miten niistä keskustella ryvettämättä ideologiaa tai Neuvostoliittoa, sitä ei pystytty ratkaisemaan. SKP:n muutosvastustajat, "stalinistit" eivät halunneet avointa

keskustelua, ja vaikuttivat osittain itse - mutta luullakseni pieneltä osin - stalinismin ja dogmatismien leimaan, jonka SKP sai. Asia oli niin herkullinen propaganda-ase, ettei se jäänyt puolueen vastustajilta käyttämättä 1960-luvulla eikä myöhemminkään. Mahdotonta on sanoa olisiko avoin keskustelu asiasta SKP:ssa ollut edes mahdollista. Stalin halvaannutti sosialismin kehitysmahdollisuudet. Oliko se sitten ideologian syy vai Stalinin? Vai jopa Leninin? Kun käsite stalinismi eli ja elää omaa elämäänsä, vailla selkeitä merkityksiä, se vaikeuttaa objektiivisen kuvan hahmottamista SKP:n historiasta sekä siinä toimineista ihmisistä.

Inkeri Lehtinen alkoi taipaleensa vallankumoukselliseksi ja kommunistiksi ihanteesta ja päätyi poliitikoksi, jossa säilyi ajatus sitä että aatteelle pitää uhrata - melkein kaikki. Ja niin sille sitten uhrattiin ehkä jopa aate itse.

VIII ELÄMÄN EHTOO

Inkeri Lehtisen puolueura päättyi vuonna 1969 puoluekokouksessa. Lehtisen tiiviistä idänsuhteista katsottiin ehkä olevan enemmän haittaa kuin hyötyä muuttuneessa tilanteessa. Lehtinen oli Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä myös kääntänyt selkensä muutosvoimille. 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla hän ymmärsi puolueen oppositiota pitkälti, ja oli siihen päin kallellaan, mutta hän olisi myös halunnut säilyttää puolueen yhtenäisyyden ja oli valmis kompromisseihin ja keskusteluihin.⁴⁷⁸ 15. edustajakokouksessa hänen eri näkökantoja sovitteleva puheenvuoronsa kertoo paitsi siitä, että hän halusi säilyttää asemansa, myös huolestaan puolueen toimintakyvystä.⁴⁷⁹

Vuoden 1976 puolivälissä Lehtinen siirtyi eläkkeelle Kommunisti-lehden päätoimittajan paikalta. Eläkkeelle siirtymisensä jälkeen hän puhui mm. Kansainvälisen naistenpäivän ja yya-sopimuksen juhlatilaisuuksissa ympäri Suomea. Matkat Neuvostoliittoon harvenivat suojelupoliisin matkapäiväkirjojen mukaan.⁴⁸⁰

Terijoen hallitus tuli uudelleen ajankohtaiseksi 1985 Osmo Jussilan kirjan *Terijoen hallitus* ilmestyttyä. Lehtinen totesi hallituksen pääasian olleen saada Suomen kansan ääni kuuluviin sotapoliitikkojen takaa. Hän piti kiinni siitä, että hallitus oli suomalaisten emigranttien, lähinnä Kuusisen keksintöä. Suomea eri myöskään haluttu osaksi Neuvostoliittoa.⁴⁸¹ Viimeksi mainittu pitikin Rentolan mukaan paikkansa. Se, että Lehtinen halusi pitää kiinni Terijoen hallituksen suomalaiskeksinnöstä, voi merkitä sitä, että hän halusi korostaa kommunistien itsenäisyyttä suhteessa Kominterniin ja Staliniin. Toisaalta se voi merkitä sitä, että hän ei halunnut nostaa Stalinin roolia esille tässä yhteydessä. Tai sitten hän ei vain halunnut joutua ristiriitaan aiempien selitystensä suhteen.

Inkeri Lehtinen ei ilmeisesti pitänyt elämänsä varrella päiväkirjaa. Se olisikin ollut illegaalisella kaudella vaarallista. Myöhemminkään hän ei sitä tottunut pitämään.

⁴⁷⁸ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, "Aatteellisista erimielisyyksistä", ei päivämäärää [1974], B 13, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, KansA.

⁴⁷⁹ Inkeri Lehtisen puhe 15. edustajakokouksessa, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 15, KansA. Leppänen 1999, 300. Leppäsen mielestä Lehtinen pyrki taiteilemaan ei-kenenkään maalla.

⁴⁸⁰ Hmp 387, Lehtinen Inkeri, Suojelupoliisi.

⁴⁸¹ Marja-Leena Mikkola, "Ei sankari eikä esimerkki...", *Kulttuurivihkot* 6(42-49)1979; "Emme halunneet Suomea osaksi Neuvostoliittoa", *Iltalehti* 23.2.1985.

Henkilöarkistossa on päiväkirjan yritelmä, jossa se aloitetaan tyypilliseen tapaan selostamalla kuinka siihen aikoo kirjata mietteitä omasta elämästä jne. Ensimmäinen merkintä on 18.7.1978, seuraava 23.7. ja viimeinen 10.8.1978. Ensimmäinen merkintä selvittää sairauksia, kehon rappeutumista ja ystävien kuoleman kautta pienenevää piiriä. Viimeisessä merkinnässä Lehtinen toteaa olevan tärkeätä, ettei ihminen ole kuoleman hetkellä yksin.⁴⁸²

Poliittinen työ ja yhdistyselämä, johon Lehtinen eläkepäivinänsäkin otti osaa, tuntui varmaan hänestä elämänmakuisemmalta, kuin elonpiirin pienentyminen.

Marja-Leena Mikkolan haastattelun jälkeen Lehtinen oli saanut uhkailusoittoja ja fasistiterveisiä malliin "kuolet kohta". Siitoin -niminen mies oli ollut ainakin kerran asialla. Lehtinen suhtautui uhkauksiin melko rauhallisesti.⁴⁸³

Lehtinen yritti selvittää myös Stalinin vainon uhrien kohtaloita Neuvostoliitossa omaisten pyynnöstä. Henkilöarkistossa on tästä eri kansioissa lappusia, joissa on siihen viittaavia merkintöjä.⁴⁸⁴ Vanhemmilla päivillään 1970-luvulla Lehtinen kehotti innokkaimpia opiskelijavallankumouksellisia malttiin ja reformien tielle.⁴⁸⁵

Huomattavan älykkääksi naiseksi luonnehti Lehtistä puoluetoverinsa Yrjö Leino muistelmissaan ja merkittävimmäksi Moskovasta sotien jälkeen palanneista kommunisteista vuonna 1958.⁴⁸⁶ Harmaaksi eminenssiksi häntä puolestaan kutsuttiin Helsingin sanomien nekrologissa. Todettiin, että hän hoiti SKP:n ja NKP:n joskus monimutkaisiakin suhteita.⁴⁸⁷ Viikkolehdessä kerrottiin, että Lehtinen yritti vakavissaan ymmärtää uutta 50- ja 60-luvuilla muodostunutta tilannetta ja olla mukana Aarne Saarisen ja Erkki Salomaan mukanaan tuomassa kehitysprosessissa. Mutta menneet vakaumukset ja asenteet olivat esteenä, eikä hän onnistunut.⁴⁸⁸ "Huomattavan älykkääksi" mainitun piilovaikuttajan elämä oli pitkä haaveineen, tavoitteineen, epäröineen, onnistumisineen ja erehdyksineen.

---

⁴⁸² Päiväkirjamerkintöjä, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 12, KansA.

⁴⁸³ Käsikirjoitettuja muistiinpanoja, 1979-1980, Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, B 12, KansA.

⁴⁸⁴ Ks. Inkeri Lehtisen henkilöarkisto, esim. B12, KansA.

⁴⁸⁵ Leppänen 1999, 157.

⁴⁸⁶ Leino 1958, 188.

⁴⁸⁷ Timo Hämäläinen, "Inkeri Lehtinen", *Helsingin sanomat* 5.4.1997.

⁴⁸⁸ Nimetön nekrologi, *Viikkolehti* 4.4.1997..

Neuvostoliiton romahdusta hän ei sairautensa takia enää pystynyt seuraamaan eikä kommentoimaan.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁹ Katainen 2004..

Lähdeluettelo

arkistolähteet:

Kansallisarkisto (KA)

Etsivä keskuspoliisi - Valtiollinen poliisi (EK-Valpo I)

Henkilömapit (hmp)

Valtiollinen poliisi (Valpo II)

Henkilömapit (hmp)

Kansan Arkisto (KansA)

Suomen kommunistinen puolue (SKP)

Edustajakokousten pöytäkirjat

Keskuskomitean pöytäkirjat

Poliittisen toimikunnan pöytäkirjat

Sihteeristön pöytäkirjat

Kaaderiosaston henkilömapit

Inkeri Lehtisen henkilöarkisto

Ville Pessin henkilöarkisto

painetut lähteet:

"Kallis toveri Stalin" : Komintern ja Suomi / toim. Natalia Lebedeva, Kimo Rentola ja Tauno Saarela. - Helsinki : Edita, 2002.

Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin. Kommunisti 10/1965.

The polemic on the general line of the international communist movement. Peking : Foreign languages press, 1965.

NKP ja Suomi 1953-1962 / toim. Hannu Rautkallio ... [et al.]. - Tampere : Tampere university press, 2001.

SKP:n asiakirjoja vuosilta 1944-1948. - Pori, 1974.

SKP:n ohjelma : hyväksytty 11. edustajakokouksessa v. 1957. - Helsinki : Yhteistyö, 1960.

Sosialismin täydellinen voitto on väistämätön : kommunististen ja työväenpuolueiden edustajien neuvottelukokouksen julkilausuma. - Kuopio : Savon Sana, 1961.

Suomen kommunistisen puolueen 11. edustajakokous : Helsinki 29.-5.-2.6.1957. - Helsinki : Suomen Kommunistinen puolue, 1957. - 450 s.

Suomen kommunistisen puolueen 12. edustajakokous Helsingin kulttuuritalossa 15.4.-18.4.1960. - [Helsinki] : SKP, 1960.

Suomen kommunistisen puolueen 13. edustajakokous : Helsingin kulttuuritalossa 12.-15.4. 1963. - Helsinki, 1963.

Suomen kommunistisen puolueen 14. edustajakokous : Helsingin kulttuuritalossa 29.1.-1.2. 1966. - Kuopio, 1966.

Suomen kommunistisen puolueen 15. edustajakokous : Helsingin kulttuuritalossa 3.-6.4.1969. - Kuopio, 1969.

Suomen kommunistisen puolueen toiminnasta XII ja XIV edustajakokousten välisenä aikana : keskuskomitean toimintakertomus. SKPN XIV edustajakokous 29.-31.1.1966.

aikakauslehdet:

Kommunisti. - Helsinki : Suomen kommunistinen puolue, 1944-1990.

kirjallisuus:

Aave vai haave. - [Helsinki] : Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1998.

Alenius, Ele. Salatut tiet : muistelmat. - Helsinki : Edita, 2000.

Europe, cold war and coexistence 1953-1965 / ed. by Wilfried Loth. - London : Frank Cass, 2004.

Fjodorov, Vladimir. NKP:n Suomen osastolla 1954-1989. - Helsinki : Otava, 2001.

Fowkes, Ben. Eastern Europe 1945-1969 : from stalinism to stagnation. - London : Pearson, 2000.

Geoghegan, Vincent. Utopianism and marxism, London : Methuen, 1987.

Haikara, Kalevi. Isänmaan vasen laita. - Helsinki : Otava, 1975.

Hobsbawm, Eric. Äärimmäisyyksien aika. - Tampere : Vastapaino, 1999.

Hruštšev muistelee / toim. Strobe Talbott. - Helsinki : WSOY, 1971.

Hyrkkänen, Markku. Aatehistorian mieli. - Tampere : Vastapaino, 2002.

Jussila, Osmo. Terijoen hallitus 1939-40. Helsinki : WSOY, 1985.

Katainen, Elina. Inkeri Lehtinen, Kansallisbiografian painamaton käsikirjoitus, 2004.

Kauniskangas, Kerttu. Mutta ne toverit!. - Helsinki : Kirjayhtymä, 1971.

Kauniskangas, Kerttu. Miten käy SKP:n. - Helsinki : Kirjayhtymä. 1980.

Katainen, Elina. Akkain aherrusta aatteen hyväksi : Suomen naisten demokraattinen liitto 1944-1990. - [Helsinki] : KSL-kirjat, 1994.

Katainen, Elina. Naulaniskuja porvarin ruumiskirstuun : Mimmi Kanervo ja Sandra Lehtinen. Teoksessa: Yksi kamari - kaksi sukupuolta. - Helsinki : Eduskunnan kirjasto, 1997.

Katainen, Elina. Kommunistit ja 1920-luvun uusi nainen : Betty Peltosen tarina. Teoksessa: Aave vai haave. - [Helsinki] : Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1998.

Katainen, Elina. Rakkauden malja vai vesilasi : Aleksandra Kollontain uuden moraalintulkintoja Suomessa. Teoksessa: Työväki ja tunteet. - [Helsinki] : Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2002.

Kansa liikkeessä. - Helsinki : Kirjayhtymä, 1987. - 303 s.

Kiiskinen, Aura. Vuosikymmenten takaa. - Petroskoi, 1957.

Kipinästä tuli syttyi : muistiinpanoja Suomen Kommunistisen Puolueen 40-vuotistaipaleelta. - Helsinki : Yhteistyö, 1958. - 263 s.

Kolakowski, Leszek. Main currents of marxism : volume 3. the breakdown. - Oxford : Clarendon, 1978.

Kuorsalo, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti. Salaisen poliisin valtakunta : KGB, FSB ja suhteet Suomeen. - Helsinki : Edita, 2003.

Lausti, Tapani. Toisinajattelun tiekartta. - Helsinki : Like, 2004.

Leino, Yrjö. Kommunisti sisäministerinä. Helsinki, 1958

Lenin. Valtio ja vallankumous. Teoksessa: V.I. Lenin valitut teokset : 3. - Moskova : Edistys, [1970].

Leppänen, Veli-Pekka: Kivääri vai äänestyslippu : Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964-1970. - Helsinki : Edita, 1999. - 477 s. - Väitöskirja: Helsingin yliopisto.

Leppänen, Veli-Pekka: Ohranasta oppositioon : kommunistit Helsingissä 1944-1951. - Helsinki : KSL, 1994. - 841 s.

Lumme, Terhi: Naiskysymyksestä Marxin ja Engelsin ajattelussa, 293-349.

Teoksessa: Nainen, järki ja ihmisarvo : esseitä filosofian klassikoiden naiskäsityksistä. - Helsinki : WSOY, 1986.

Luukkanen, Arto. Neuvostojen maa : Neuvostoliiton historia 1917-1991. - Helsinki : Edita, 2004.

- Majander, Mikko. Tannerviha ilman naamiota. Teoksessa: Työväki ja tunteet. - Helsinki] : Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2002.
- Marxismi-leninismien perusteet : oppikirja / [O.W. Kuusinen ... et al.]. - 2. p. - Petroskoi : Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, 1961.
- Mustakallio, Sinikka. *Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa*. - Helsinki : KSL, 1988
- Naisten hyvinvointivaltio / toim. Anneli Anttonen ...[et al.]. - Tampere : Vastapaino, 1994.
- Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (bolshevikkien) historia : lyhyt oppikurssi / toim. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (bolshevikkien) keskuskomitean asettama toimituskunta : NKP(b):n keskuskomitean hyväksymä 1938. - 5. suomenk. p. - Petroskoi : Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike, 1949. - 411 s.
- O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957-64 / toim. Timo Vihavainen. - Helsinki : SKS, 2003.
- Oinonen, Teemu. Erkki Salomaa : edelläkävijä. - Helsinki : Tammi, 1989.
- Paastela, Jukka. The Finnish Communist Party in the Finnish political system 1963-1982. - Tampere : Tampereen yliopisto, 1991.
- Parkkari, Elli. Parempaan huomisen puolesta : Elli Parkkari muistelee / toim. Pirjo-Riitta Reiman. - Helsinki : KSL, 1993.
- Polttila, Brita. Hertta Kuusinen : ihmisen tie. - Helsinki : Tammi, 1975. - 269 s.
- Peltola, Jarmo. Agitaattoreista toimittajiksi : Yleisen lehtimiesliiton neljä vuosikymmentä 1947-1987. - [Helsinki] : Yleinen lehtimiesliitto, 1987.
- Rautio, Kare. Suomen kommunistinen puolue ja Neuvostoliiton ja Kiinan välirikko 1956-1966. Suomen historian pro gradu, Helsingin yliopisto, 2001.
- Renkama, Jukka. Kuusinen ja Neuvostovaltion käsitteen uudistaminen vuosina 1957-1961. Teoksessa: O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957-64. - Helsinki : SKS, 2003.
- Rentola, Kimmo. Beljakovin ensimmäinen vaihe 1963-1966. Teoksessa: ...Vaikka voissa paistais? : Venäjän rooli Suomessa. - Helsinki : WSOY, 1998.
- Rentola, Kimmo: Kenen joukoissa seisot : suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945. - Helsinki : WSOY, 1994. - 691 s. - Väitöskirja: Helsingin yliopisto.
- Rentola, Kimmo: Kommunismien kahdeksan kohorttia, teoksessa: Ajankohta : poliittisen historian vuosikirja 1992. - Helsinki, 1992.
- Rentola, Kimmo. Komintern ja Suomi 1934-1944. Teoksessa: "Kallis toveri Stalin". - Helsinki : Edita, 2002.

- Rentola, Kimmo: Niin kylmää että polttaa : kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947-1958. - Helsinki : Otava, 1997.
- Rentola, Kimmo. Sitkeä välimies O.W. Kuusinen. Teoksessa: O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957-64. - Helsinki : SKS, 2003.
- Rentola, Kimmo. Vallankumouksen aave : vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. - Helsinki : Otava, 2005
- Saarela, Tauno. Suomalaisen kommunismin synty 1918-1923. - Helsinki : KSL, 1996. väitöskirja
- Saarinen, Aarne: Suomalaisen kommunistin kokemuksia. - Helsinki : Tammi, 1984.
- Saarinen, Aarne: Kivimies / toim. Pentti Peltoniemi. - Helsinki : Otava, 1995.
- Sinervo, Aira. Koskessa kolisten. - 2.p. - Helsinki : WSOY, 1961.
- Suomen työväenliikkeen historia / toim. Lauri Haataja ... [et al.]. - Helsinki : TSL, 1977.
- Suomi, Juhani. Presidentti Urho Kekkonen 1962-1968. - Helsinki : Otava, 1994.
- Suomi ja kriisit : vaaran vuosista terrori-iskuihin. - Helsinki : Gaudeamus, 2003.
- Susiluoto, Ilmari. *KGB:n historia*. Teoksessa: Anne Kuorsalo, Ilmari Susiluoto, Martti Valkonen. Salaisen poliisin valtakunta : KGB, FSB ja suhteet Suomeen. - Helsinki : Edita, 2003.
- SKP taistelujen tiellä : vuosikirja 1945-1955.
- Tuominen, Arvo. Kremlin kellot. - Helsinki : tammi, 1957.
- Tucker, Robert C: Stalin in power : the revolution above 1928-1941. - New York : Norton, 1992.
- Työväki ja tunteet. - Helsinki] : Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2002.
- Upton, Anthony F. Kommunismi Suomessa. - Helsinki : Kirjayhtymä, 1970. - 328 s.
- Wagner, Ulrich. Finnlands Kommunisten : Volksfrontexperiment und Parteispaltung 1966-1970. - Stuttgart : Kohlhammer, 1971.
- Vesikansa, Jarkko. "Kommunismi uhkaa maamme" : kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa. - Helsinki :Ylioriestopaino, 2004. Väitöskirja: Helsingin yliopisto.
- Vihavainen, Timo. Takaisin Leniniin? Teoksessa: O.W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957-64. - Helsinki : SKS, 2003.
- Vihavainen, Timo. Stalin ja suomalaiset. - Helsinki : Otava, 1998. - 374 s.

Viitala, Heikki Mikko. Vasemmistolainen työväenliike Suomessa : osa 1. : SKP - parlamentaarinen ja vallankumouksellinen puolue 1918-1988. - Pori, 1988.

Yksi kamari - kaksi sukupuolta. - Helsinki : Eduskunnan kirjasto, 1997.

Yksilö ja yhteiskunta : henkilöhistoriallisia artikkeleja. Turku, 1994.

Ylikangas, Heikki. Mennyt meissä : suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi. - Helsinki : WSOY, 1990.

Inkeri Lehtisen bibliografia (ei täydellinen)

KOMMUNISTIN ARTIKKELIT:

Neuvostoliiton 4:s 5-vuotissuunnitelma / Inkeri Lehtinen 17(19-22,31)1946 ja 18(20-24)1946

Neuvostoihminen / Inkeri Lehtinen (tai IL) 11(275-278)1947

30 vuotta sosialistista rakennustyötä / (nimk. IL) 19-20(447-451-)1947

50 vuotta Suomen työläisnaisliikettä / Inkeri Lehtinen 8(477-486)1950

Kansan voima koottava vaaleissa taantumusta vastaan / I.L. (nimik.) 1(6-10)1954

Eräitä kokemuksia joukkovalistustyön saralta / Inkeri Lehtinen 5(313-316)1954
 Kuukausi vaaleihin / I.L. (nimik) 12(657-661)1955

Uusia virikkeitä opiskeluun / Inkeri Lehtinen (yläo: puolue-elämästä) 1(22-25)1957

Kommunistit avartavat tietonsa piiriä / Inkeri Lehtinen 9-10(270-273)1957

Aatteellinen kasvatustyö voimakkaammaksi / Inkeri Lehtinen 16(453-455)1958

Suomen työväenrunouden antologiasta / I.L.: (nimik.) 1-2(43-44)1958

Erään kuvan tarina / Inkeri Lehtinen (103, 115)1958

Neuvosto-Karjala NKP:n XXI edustajakokouksen aattona / Inkeri Lehtinen 2(71-73,78)1959

60 vuotta taistelevaa työväenliikettä / I.L. (nimik.) 5(163-164)1959

Skpn edustajakokouksen valmistelua / I.L. (nimik.) 8(283-284)1959

Ajankohtainen ja asiapitoinen matkakirja NL:sta / I.L. (nimik.) 2(90-91)195

- Marxismi-leninismien perusteet : esittää luovalla tavalla kommunistisen puolueen toiminnan teoreettiset perusteet. Kirja ilmestyy lähiaikoina suomen kielellä / Inkeri Lehtinen 7(295-296, 325)1960
- Voiman ja yhtenäisyyden ilmaus / I.L. (nimik.) 1 (3-4)1961
- Huomioita naisen asemasta nykypäivän Suomessa / Inkeri Lehtinen 8(308-311)1963
- Italia / Inkeri Lehtinen 2(67-68)1963
- Sörnäisten tyttö / I.L. (nimik) 1(33)1964
- SKP:n ohjelmasta / I. Lehtinen 6(238-239)1965
- Jäädetyt saatavat / I.L: (nimik) 7-8(265-266)1965
- Näköaloja avartava edustajakokous / Inkeri Lehtinen 3(86-90)1966
- Suomea länsisaksalaisin silmin /Inkeri Lehtinen 4(157)1966
- Puolueen järjestöissä keskustellaan / Inkeri Lehtinen pk 5(162-163)1966
- O. W. Kuusisen valitut teokset / Inkeri Lehtinen 9(315-318)1966
- Vapunpäivän historiikkia / Inkeri Lehtinen 3-4(87-88,136)1967
- Antifasistinen liike 30-luvun Suomessa / Inkeri Lehtinen 6-7(214-217)1967
- SKP:n perustaja Aura Kiiskinen / Inkeri Lehtinen 8(276-277)1967
- Viisi vuosikymmentä / Inkeri Lehtinen pk 10(34)1967
- Kaksi vaihetta / Inkeri Lehtinen 11(442-443)1967 ON KOP.
- Uusi tilanne – uudet tehtävät / Inkeri Lehtinen pk 12(455-457)1967
- Nykyajan kansainvälisen työväenliikkeen ongelmia / Inkeri Lehtinen 3(154-155)1968
- Toivo Antikainen – SKP:N nuorin perustajajäsen / Inkeri Lehtinen 5(241-244)1978.
- Marxin syntymäpäivä Berliinissä / Inkeri Lehtinen, Erkki Rautee 6(283-286)1968
- SKP:n perustamisen tarve ja edellytykset / Inkeri Lehtinen pk 7-8(310-311)1968
- Hannes Mäkisen työ ja ajatukset elävät yhä / Inkeri Lehtinen 7-8-335-339, 360)1968
- Tšekkoslovakia / Inkeri Lehtinen pk 9(380-381)1968

SKP ja Kominternin arvokas kokemus / Inkeri Lehtinen pk 2(50)1969

Kuka omistaa ja kuinka Paljon / Inkeri Lehtinen 7-8(297-298)1969.

Sodanvaara ja taistelu rauhan puolesta / Inkeri Lehtinen 9(309-312, 340)1969

Työväenluokan kansalliset ja kansainväliset edut / Inkeri Lehtinen pk 11(402-403)1969.

Vallankumouksen voimamies Gorkissa 1918-1924 / Inkeri Lehtinen 1(28-32)1970

Vuosi Moskovan kokouksesta / Inkeri Lehtinen pk 6(250-251)1970

Hämäävää historiankirjoitusta / Inkeri Lehtinen 2(90-93)1971

Pariisin Kommuunin merkitys Suomen työväenluokan taistelulle / Inkeri Lehtinen 5(293-296)1971

Sosialistisen Internationaalin kokous / Inkeri Lehtinen 6-7(342-344)1971

Pätevää marxilaista tutkimustyötä / Inkeri Lehtinen 8(414-416)1971

16. edustajakokous lähestyy / pk Inkeri Lehtinen 1(5-6)1972

Työväen kansainvälisen toiminnan historiaa ja nykypäivää / pk Inkeri Lehtinen 1(3)1973

Muistelmia alkutaipaleelta / Sandra Lehtinen 6-7(526)1973

Hyvä tietoteos / Inkeri Lehtinen 3(239)1973

Rikas elämä on päättynyt / Inkeri Lehtinen 3(217-)1974

Kommunistin kolme vuosikymmentä / Inkeri Lehtinen 11(981-)1974

Rauhanomaisen rinnakkainolon politiikka ja Suomi / Inkeri Lehtinen pk 9(778-)1975

Poliittinen mielipidekirja / Inkeri Lehtinen 1(47-48)1975

SKP taistelussa kansanvaltaisten oikeuksien puolesta 20-luvulla / Inkeri Lehtinen. s. 23-32. Teoksessa: SKP taistelujen tiellä : vuosikirja 3. – Helsinki : Puoluetuomikunnan valistusjaosto, 1947.

SKP:n naisia : Sandra Lehtinen, Alma Jokinen ja Aura Kiiskinen / Inkeri Lehtinen s.190-202. Teoksessa: SKP taistelujen tiellä 1948 : vuosikirja 4. – Helsinki : Puoluetuomikunnan valistusjaosto, 1948.

Sosialismista kommunismiin / Inkeri Lehtinen s. 50-69. Teoksessa: SKP taistelujen tiellä 1949 : vuosikirja 5. – Helsinki : Puoluetoimikunnan valistusjaosto, 1949.

Työväenluokan voiton julistaja / Inkeri Lehtinen s. 84-91. Teoksessa: SKP taistelujen tiellä 1952 : vuosikirja 8. – Helsinki : Puoluetoimikunnan valistusjaosto, 1952.

Kuulin Stalinin puhuvan / Inkeri Lehtinen s. 110-115. Teoksessa: SKP taistelujen tiellä 1953 : vuosikirja 9. – Helsinki : Puoluetoimikunnan valistusjaosto, 1953.

Taistelu Suomen riippumattomuudesta / Inkeri Lehtinen s. 9-26. Teoksessa: SKP maanalaisuuden kaudella : vuosikirja 10 1954. – Helsinki : Puoluetoimikunnan valistusjaosto, 1954.

Piirteitä Aura Kiiskisestä / Inkeri Lehtinen s. 230-233. Teoksessa: Huomenen tiellä : Suomen työläisnaisliikkeen 60-vuotisjuhlakirja. – 2. p. – Helsinki : Suomen Naisten Demokraattinen Liitto, 1960.

Työväenliikkeen uusi nousu 1920-1923 / Inkeri Lehtinen s. 53- 86. Teoksessa: Kipinästä tuli syttyi : muistiinpanoja Suomen Kommunistisen Puolueen 40-vuotistaipaleelta. – Helsinki : Yhteistyö, 1958.